

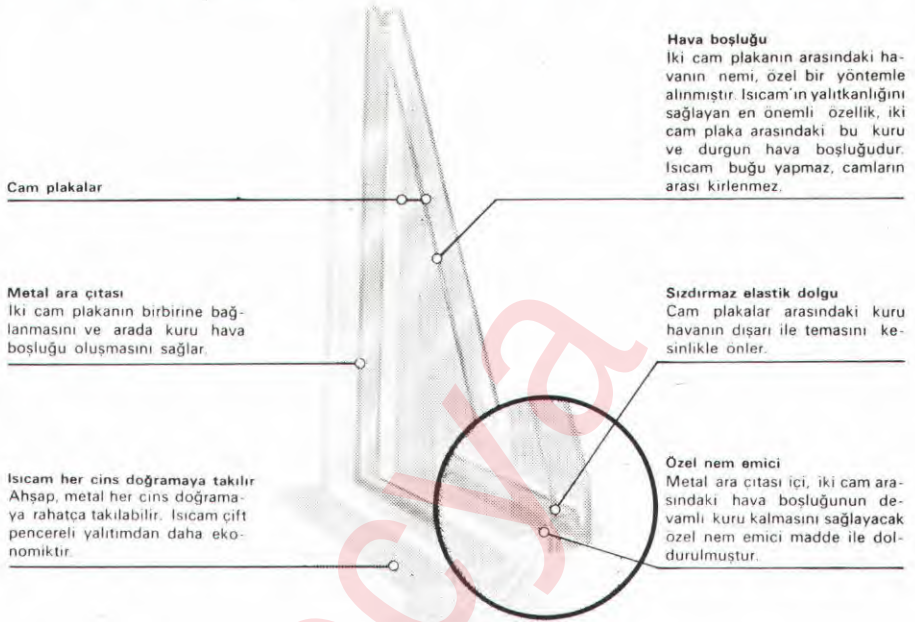
İKTİSAT DERGİSİ

AYLIK DERGİ
EKİM-KASIM 1981
SAYI 203-204
100 LİRA

DEVLET VE EKONOMİ

Öztin Akgüç
Orhan Aker
Toktamış Ateş
Taner Berksoy
Ali Koçman
Kemal Kurdaş
Bilsay Kuruç
Ahmet Tabakoğlu
Besim Üstünel

ISI cam[®] sistemi nedir?

Hava boşluğu

İki cam plakanın arasındaki havanın nemi, özel bir yöntemle alınmıştır. Isıcam'ın yalıtkanlığını sağlayan en önemli özellik, iki cam plaka arasındaki bu kuru ve durgun hava boşluğudur. Isıcam buğu yapmaz, camların arası kirlenmez.

Cam plakalar

Metal ara çitisi

İki cam plakanın birbirine bağlanmasını ve arada kuru hava boşluğu oluşmasını sağlar.

Sızdırmaz elastik dolgu

Cam plakalar arasındaki kuru havanın dışarı ile temasını kesinlikle önler.

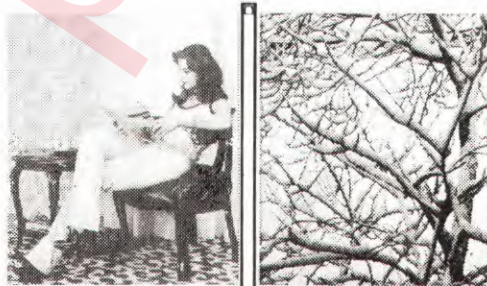
Isıcam her cins doğramaya takılır. Ahşap, metal her cins doğramaya rahatça takılabilir. Isıcam çift pencere yalıtımdan daha ekonomiktir.

Özel nem emici

Metal ara çitisi içi, iki cam arasındaki hava boşluğunun devamlı kuru kalmasını sağlayacak özel nem emici madde ile doldurulmuştur.

Kışın ısı kaybı en çok pencerelerden olur. Isıcam, ısı kaybını önleyen, özel olarak üretilmiş yeni ve modern bir pencere sistemidir. Daha iyi ısınma ve yakıt giderlerinden büyük oranda tasarruf sağlar. Ses geçirimini azalttığı için, sakin ve rahat bir yaşama ve çalışma ortamı getirir. Pencere önlerindeki soğuğu ve gürültüyü önlediğinden, odaların her köşesinden aynı derecede yararlanma olanağı verir.

ISI cam
sıcağı
içerde,

**soğuğu
dışarda
tutar.**

Cam Pazarlama A.Ş.

Valikonağı Cad. No. 73 Nişantaşı-İstanbul Tel: 46 80 27 (3 hat)

ESKİŞEHİR SANAYİ ODASININ 10 YILI VE MÜMTAZ ZEYTİNOĞLU

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerinde, Hür Teşebbüs Konseyi'nin kurulmasında, bankacılık sisteminin reorganizasyonunda ve daha bunlar gibi birçok başka konuda bir kısım sanayicinin düşünüp de formüle edemediği ya da açıklamaktan çekindiği görüşleri, cesaretle savunmuş olan Eskişehir Sanayi Odası eski başkanı Mümtaz Zeytinoğlu'nun gerek kendi adına gerekse Oda adına yaptığı çeşitli açıklamaları, konuşmaları ve polemik yazılarından oluşan kitap, gene Mümtaz Zeytinoğlu tarafından kaleme alındığı belirtilen, 1970 yılında yayınlanmış "Topluma Dönük Sanayici Bildirisi" ile başlıyor.

Topluma Dönük Sanayici Bildirisi'nin ara başlıkları, içeriği hakkında bilgi verici nitelikte: Tarımda Üretimin Arttırılması Yolu ile Yeni Sermaye Fonları Yaratılması, Tarımdan Arazi Vergisi Alınmalıdır, Toprak Reformu Yapılmalıdır, Mevcut Sermayenin Israfı Önlenmelidir, Teşvik ve İndirim Politikaları Azami Verimi Hedef Almalıdır, Bankacılık Sistemi Değiştirilmelidir, Yabancı Sermaye ve Dış

Kredilerde Faydanın Büyüklüğü Aranmalıdır, Teknoloji Transferinde Titiz Olunmalıdır, Üniversitelerimizin Artık Silkinmesi Lazımdır, Sanayi Planlaması Yeniden Ele Alınmalı, Ortak Pazar'a Girmek Sanayileşme Arzusu ile Çelişmektedir.

Türkiye'nin bağımsız olarak sanayileşmesi hedefine yönelik, bu arada konunun çeşitli boyutlarını irdeleyen metinler, sekiz bölümden oluşan kitapta şu sırayla yer alıyor: Sorumluluk Duyan Bir Düşünür ve Sanayici Olarak Mümtaz Zeytinoğlu, Topluma Dönük Sanayici Bildirisi, Türkiye'nin AET Üyeliği ile Bağımsız Sanayileşme Hedefi Arasındaki Çelişki, 1971 Dönemi ve Petrol Krizi Srasındaki Politikaların Eleştirisi, Sanayi Odaları Arasındaki Sorunlar ve Sanayicilerin Örgütlenmelerine İlişkin Konular, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlığı Srasındaki Öneriler, Kalkınma Hedefine Yönelik Vergi Düzenlemeleri Konusundaki Öneriler, Mümtaz Zeytinoğlu'nun Çeşitli Ekonomik Konulardaki Görüş ve Değerlendirmeleri.

Sanayi kesiminde genellikle kendileri-

ne pek "mikrofon uzatılmayan" ama sayıca da küçümsenemeyecek bir grubun liderliğini yapmış olan Mümtaz Zeytinoglu'nun düşüncelerini derli toplu olarak incelemek, okuyucu için bugün izlenmek-te olan ekonomi politikasının geçerli alternatiflerini görme olanağı sağlıyor. Bunda Zeytinoglu'nun hiç bir bağnazlığa yer vermeyen bütün olasılıkları gözönünde bulunduran zeka yapısının yanı sıra, bir sanayici olarak gerçekleri çok yakından bilmesi de rol oynuyor.

Kitapta Mümtaz Zeytinoglu ile 18 Ağustos 1981 tarihinde Kenan Mortan tarafından yapılmış ve hiç bir yerde yayınlanmamış bir görüşme de yer alıyor. Mümtaz Zeytinoglu'nun düşünce yapısını özet olarak açıklaması bakımından kitabın tümü hakkında fikir verebilecek olan görüşme şöyle:

SORU — Anadolu sanayiinin simgesi olarak gösterilen Eskişehir Sanayi Odasının bağımsız bir sanayi görüşü var mı?

CEVAP — Hiç kuşkusuz evet. Bizim aylarca üstünde çalışarak hazırladığımız "Türk toplumuna dönük sanayici bildirimiz" vardı. 1970 yılında yayınlanan bu bildirimiz özetle şunları savunuyordu:

— Tarımda üretimin artırılması ile yeni sermaye fonları yaratılmalıdır. Bunun için tarımda arazi vergisi alınmalıdır. Toprak reformu yapılmalıdır.

— Mevcut sermayenin israfı önlenmelidir. Bu amaç doğrultusunda teşvik ve vergi indirim politikaları azami verimi hedef almalıdır. Bankacılık sistemi değiştirilmelidir. Yabancı sermaye ve dış kredilerle..... faydanın büyüklüğü aranmalıdır.

— Teknolojik bilimizi hızla artırmalıyız. Bu amaçla teknik eğitime daha fazla ağırlık verilmeli, teknoloji transferinde titiz olunmalıdır. Üniversitelerimiz silkelenmelidir.

— Devletin sanayi politikası daha tutarlı olmalıdır. Bunun içinde sanayi planlaması yeniden ele alınmalıdır.

SORU — Bu ilkeler 10 yıllık geçmişinizde ne denli rehber oldu ki?

CEVAP — Çok açık söyleyebilirim ki hemen her açıklamamız, tavrımız bu bildiriden kaynaklandı. Çıkış noktamız hep bu bildiri oldu. Ve bu konularda asgari müşterek sağlanmadıkça, bırakın IMF ile görüşmeyi kendi içimizde daha mesafe almamız olası olmaz.

SORU — 10 yıl sonra mesajınız neyi kanıtladı?

CEVAP — Başta, bu oyunun sadece İstanbul'un oynadığı gibi oynanmadığını gösterdik, bizim sorunumuz tüketim sanayileri konusunda İstanbul'a yetişmek değil, belirli bir model içinde de teknoloji politikası uygulamasıdır. Az gelişmiş bir ülkenin böylesine modeli kaldırmaya gücü yetmez.

SORU — Bu doğurganlık anlayışınıza uyan bir uygulamanız var mı?

CEVAP — Tabii. Bizim Organize Sanayi Bölgemiz Türkiye'de örnek bir bölgedir. Batıdan aktarılan modeller doğrultusunda değil, bölgenin gereksinimleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Bugün Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu uygulamaların yaygınlaşması doğruluğumuzu gösteriyor.

SORU — Bu bölgenin sanayileşme konumuza getirdiği boyut nedir?

CEVAP — Sorun şudur. Tekil bir fabrikalaşma süreci Türkiye'de genellikle piyasa yapısına uyan, bir yap-satçı sanayi türü geliştiriyor. Oysa bir araya gelmiş sanayi odaklarının bu montajcı karakteri önlemesi olasıdır. Dikkat edin, İzmit-İstanbul yolu hemen hemen aynı tüketim maddelerini üreten, bir sanayi eksenini haline gelmiştir. Marşal yardımıyla beslenen bu eksen, sonunda Türkiye'nin en verimli bölgesini bir collej caddesi haline getirmiştir.

SORU — O halde nasıl bir sanayileşme yapısı esas alınmalıdır?

CEVAP — Her şeyin başı sanayileşmedir. Bunu bugün Türkiye'de artık herkes söylüyor. Ama nasıl bir sanayileşme olduğu konusunda ciddi ayrılıklar var. Örneğin biz ithalata dayanan bir sanayileşmeye inanmıyoruz. İhracat ekonomileri ise zorlama bir sözcük. Temel, ihracatın ithalata eşitlendiği bir yapıdır. Bu katı bir otarsık bir ekonomik düzen olmayabilir. Ama ihracat ekonomisi de fantazi bir sözcük olmaktan öteye geçmemektedir. Bu nedenle, Türkiye sanayiini iki temel üzerinde oturtmak gerekmektedir. Birincisi ekonomik yapı, ikincisi ise yıllık yatırım kapasitesinin dikkate alınmasıdır.

SORU — Bu genellenenizi biraz açarsınız?

CEVAP — Dünyada demir-çelik endüstrisi kriz geçiriyor. Yurt içinde ise aynı yetersiz. Kalkıp ithal ediyoruz ve on-

dan sonra buzdolabı olarak ihraç etmeye çalışıyoruz, bunu adı katma değer artışı değil, katma değer safsatasıdır. İşin ilginç dört yılda tüm toplumun tartıştığı plan metni hep aynı kalmaktadır. Plan metninde sanayileşme için gerekli esas neden yakalanmamıştır. Bunlardan birincisi, yurdumuzdaki tüketim kalıbıdır. İkincisi, kaynak sorununun yanlış yorumudur. Sorun, kaynak azlığı olmaktan çok bir yönetim sorunudur.

SORU — Türkiye'de yabancı sermayenin teknoloji getirebileceği konusunda görüşleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

CEVAP — Yabancı sermayenin Türkiye'ye teknoloji getireceğine inancım yok. Bu yolla gelecek teknoloji ancak bir işporta teknolojisidir. Oysa bugün el kitapları bile teknoloji konusunda Türkiye'de gerekli aşamayı aynen yaptırabilir. İş böyleyken, sorunu yabancı sermaye gibi pahalı bir aletle çözmeye kalkmak yanlış değil mi?

SORU — Odanın AET karşısındaki tavrı kamuoyunca biliniyor. Türkiye'nin tam üyelik için başvurmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

CEVAP — Biz, AET'ye tam üyelik durumunun sanayileşmemiz ile çeliştiği inancındayız. Bu inancımızı sürekli haykırıyoruz. Çözüm tam üyelik değil, ilişkilerin dondurulmasıdır. Ama bakarsınız bir satranç oyununu anımsatırcasına Türkiye'de bir tam üyelik gambisi yapılabilir. Ama size soralım? AET, Türkiye'yi aldık dese ne olur? Ama Tür-

kiye bunu başka amaçlarla yapıyorsa o zaman da diyeceğimiz bütün büyük restlerin kuralı olduğudur. Oysa yöneticilerimiz 2. sınıf oyuncularla 1. sınıf bir oyun sahnelemek istiyor.

SORU — Türkiye'nin IMF ilişkileri açısından keskin bir dönemece girdiği anlaşıyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz.

CEVAP — Ben kişisel olarak hayatta yanılırları zafer kabul eden insanlardayım. Bilebildiğim kanser tedavisinde iki tedavi yönetiminin bulunduğu. Bunlardan ilki, pasif, diğeri ise aktif methodur. Pasif yöntem giderek geçerliliğini yitirmektedir. IMF ile ilişkiye giren her ülke kendi içinde kapanıyor. Oysa kapanarak az gelişmişlik çemberi yanlılabilir mi?

Ekonomiyi canlı tutmak gibi bir öneriye engelin siyasi olduğu öne sürülebilir. Aaaa, o zaman da şu denebilir, Pazarlık boyun eğmek değildir, pazarlık içinde gerisinde "hesabı kes" gibi bir kararı da içerir.

SORU — Hesabı kesmenin bedeli nedir?

CEVAP — Halk bağımlılık getirecek yerde, fedakarlık yapmaya hazırdır. Bugün yönetim kademesinde bulunanların halkı tanıdıklarını sanmıyorum, belli bir fedakarlık süreci Türkiye'ye daha büyük itibar sağlar. Ama hiç kuşkusuz kredi itibarı yaratmak bunu montaj sanayinin yutması için değildir. Yeni bir sanayi politikası anlayışına yaslanarak ve özveride bulunarak bu dönem aşılabılır.

ISI cam® sistemi nedir?

Cam plakalar

Metal ara çitisi

İki cam plakasının birbirine bağlanmasını ve arada kuru hava boşluğu oluşmasını sağlar.

Isıcam her cins doğramaya takılır. Ahşap, metal her cins doğramaya rahatça takılabilir. Isıcam çift pencereli yalıtımdan daha ekonomiktir.

Hava boşluğu

İki cam plakasının arasındaki havanın nemi, özel bir yöntemle alınmıştır. Isıcam'ın yalıtkanlığını sağlayan en önemli özellik, iki cam plaka arasındaki bu kuru ve durgun hava boşluğudur. Isıcam buğu yapmaz, camların arası kirlenmez.

Sızdırmaz elastik dolgu

Cam plakalar arasındaki kuru havanın dışarı ile temasını kesinlikle önler.

Özel nem emici

Metal ara çitisi içi, iki cam arasındaki hava boşluğunun devamlı kuru kalmasını sağlayacak özel nem emici madde ile doldurulmuştur.

Kışın ısı kaybı en çok pencerelerden olur. Isıcam, ısı kaybını önleyen, özel olarak üretilmiş yeni ve modern bir pencere sistemidir. Daha iyi ısınma ve yakıt giderlerinden büyük oranda tasarruf sağlar. Ses geçirimini azalttığı için, sakin ve rahat bir yaşama ve çalışma ortamı getirir. Pencere önlerindeki soğuğu ve gürültüyü önlediğinden, odaların her köşesinden aynı derecede yararlanma olanağı verir.

ISI cam
sıcağı
içerde,

soğuğu
dışarda
tutar.

Cam Pazarlama A.Ş.

Valikonağı Cad. No. 73 Nişantaşı-İstanbul Tel: 46 80 27 (3 hat)

Cam Pazarlama A.Ş. bir Türkiye Sise ve Cam Fabrikaları A.Ş. kuruluşudur.

İKTİSAT DERGİSİ

AYLIK DERGİ
EKİM-KASIM 1981
SAYI 203-204
100 LİRA

I.Ü.İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Sahibi

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı

Şeref Özgencil

Yayın Yönetmeni

Alp Orçun

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ahmet C. Özkan

ABONE KOŞULLARI

6 aylık 600 TL 1 yıllık 1200 TL

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak 25 bin TL

Kapak içleri 20 bin TL

İç sayfalar (tam) 15 bin TL

YÖNETİM YERİ

Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim
İstanbul

Tel: 49 89 03 - 44 04 36 - 45 17 52

Dergideki yazılar kaynak gösterile-
rek yayınlanabilir.

Basıldığı Yer

YENİLİK BASIMEVİ

Tel: 43 55 72

İÇİNDEKİLER :

GÖRÜŞME

Ali KOÇMAN

4

Kemal KURDAŞ

13

Besim ÜSTÜNEL

22

AÇIK OTURUM

32

Öztin AKGÜÇ

Orhan AKER

Toktamış ATEŞ

MAKALELER

Taner BERKSOY

50

İhracata Yönelik Sanayileşme
ve Devlet Müdahalesi

Bilsay KURUÇ

61

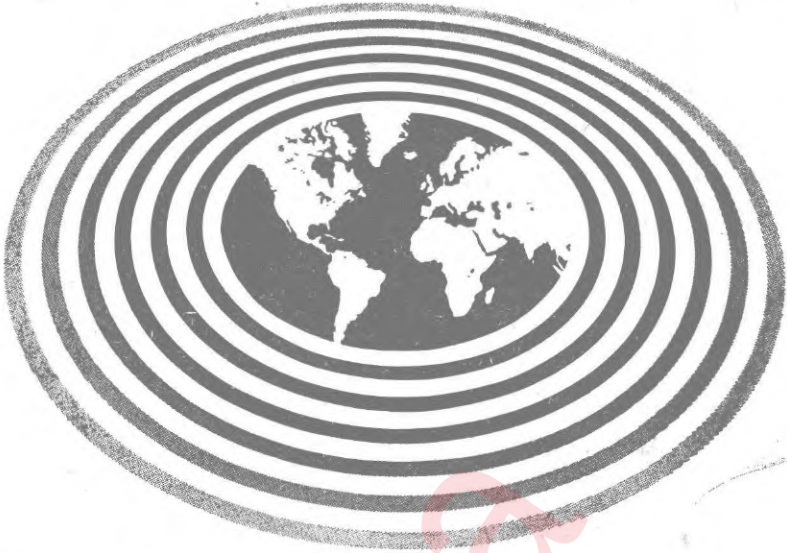
Kamu Kesimi Politikaları
Tartışmalar ve Düşünceler

Ahmet TABAKOĞLU

72

Türkiye'de Devletçiliğe

Tarihi Bir Yaklaşım Denemesi

Türkiye'de ve bütün dünyada

İhracat ve ithalat işlemlerinizi,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız ve
diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki
birinci sınıf muhabirleri ile
işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

Dış Temsilcilikler ve İrtibat Büroları

NEWYORK

FRANKFURT

LONDRA

Essen, Batı Berlin,
Münih, Hamburg

AKBANK

güveninizin eseri

İKTİSAT DERGİSİ'NDEN

Piyasa ekonomilerinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda «refah devleti» anlayışına uygun olarak yaygınlaşan devlet müdahalelerinin kaldırılması eğilimleri yaygınlaşırken, Türkiye de, yaklaşık iki yıldır, «serbest piyasa ekonomisine geçiş» olarak sunulan bir tecrübeyi yaşıyor.

Türkiye'de uygulanan ekonomi politikası, yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan ilk sonuçlarıyla, devlet-ekonomi ilişkisini teorik ve uygulamaya ilişkin tartışmaların gündemine getiriyor. Konunun önemi, devletin, karar ve uygulamalarıyla, ekonomik kaynakların hangi faaliyetlere tahsis edileceğini, dış ekonomik ilişkilerin yön ve büyüklüğünü, ülke içinde gelir dağılımının karakterini, doğrudan ve dolaylı olarak belirleyebilmesinden ileri geliyor. Bu arada, devletin ekonomik faaliyet içinde üretici sıfatıyla aldığı rolün büyük olduğu Türkiye gibi bir ülkede, konunun önemi büsbütün artıyor.

Bu sayımızda, devlet ile ekonomi ilişkisini ana konu olarak belirlerken, Türkiye'de yoğunlaşan tartışmanın bütün taraflarının görüşlerini yansıtmayı da hedef kabul ettik. Bu hedefe ulaşmış olamadığımızı yargılamak, Ali Koçman ve Kemal Kurdaş'ın liberalizmin ekonomik ve sosyal plandaki savunmasında vardıkları berraklığa dikkatinizi çekmek isteriz. Bu iki görüşme, sanırım, devlet müdahalesini savunan görüşlere karşılık, serbest piyasa ekonomisinin bütün argümanlarını bir arada ortaya koymaktadır.

Belirli süreler ekonomik kararlar veren devlet kuruluşlarında yönetici olarak bulunmuş, akademisyenler olan Öztin Akgüç, Bilsay Kuruç ve Besim Üstünel ile Taner Berksoy, görüş ve değerlendirmelerinde «Türkiye şartlarına uygun» bir devlet müdahaleciliğinin hangi esaslara uyması gerektiğini araştırıyorlar. Orhan Aker'in açık oturumdaki sözleri ise, özel kesimin devletten ne tür bir destek beklediğinin ifadesi oluyor.

Nihayet, Toktamış Ateş ve Ahmet Tabakoğlu'nun aktardıkları bilgiler ve getirdikleri görüşler, konusu devlet ve ekonomi ilişkisi olan bir tartışmanın hangi temeller üzerinde yapıldığını ortaya koyuyor.

Saygılarımızla,

GÖRÜŞME

Ali KOÇMAN *

Devleti bürokrat kökenli politikacılar yönetmişler ve bunlar özel sektörden yana oldukları halde, kapitalistlerin devletin ekonomik kararlarına ortak olmasını hep yadırgamışlardır.

Devleti eleştirmek özel sektör için kolay değildir. Bütün iş adamları devletle olan ilişkilerinde «devlet babayı» kızdırmama görüşünden hareket etmişlerdir. Çünkü devlet güçlüdür ve kendisine karşı çıkanı «ufalayabilir».

Tarım kesiminin, özellikle demokrasiye geçişten sonra iktidar olan, siyasi partiler üzerindeki etkisi sanayi kesiminden daima daha fazla olmuştur.

ORÇUN : Sayın Koçman Türkiye'de devletin müdahaleleri ekonomik alanda özel sektöre rahat faaliyet imkanı bırakmakta mıdır?

KOÇMAN : Sorunuza cevap verirken, başlangıçta çok zetle, çok kısa bir tarihçe yapmama müsaadenizi rica ediyorum.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan

Cumhuriyete geçiş sırasında yeni bir devletin kurulması, siyasal açıdan bu devletin sağlam temellere yerleştirilmesi esas alınmıştır. Sanayileşme olayı 1930'lardan sonra Türkiye'nin gündemine geliyor. 1923-30 arasında devlet, idari bakımdan kurulmaya çalışılıyor. Herhangi bir ekonomik model tartışmasına fazla rastlanmıyor.

* Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) Yönetim Kurulu Başkanı

Birinci İktisat Kongresi'nde liberal esaslar benimseniyor ve 1920'lerden 1930'lara kadar Türkiye, tarihinde kaydetmediği bir liberal ekonomi dönemi yaşıyor. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras, alınan yarılmış yıkılmış vatan toprakları üzerinde ne sanayi var, ne sermayedar var. Küçük esnaf, mütegalibe sınıfının yapmış olduğu, tamamen alış-verişten ibaret olan bir ticaret hareketi var ve bunun dışında da üretim faktörleri açısından bir ekonomik kalkınmayı temin edecek bir atılım, bir hareket yok.

1930'lardan sonra yine Atatürk'ün sezisi, ileriye görüşü ile Türkiye'de en azından temel malları üretme açısından bir sanayileşme ve ekonomik hayata canlılık kazandırma düşünülüyor. Durum gözden geçiriliyor ki, bu işlerde devletin öncülük etmesi kaçınılmazdır. Türkiye'de sermaye birikimi yoktur, sermayedar yoktur. 1930'ların Türkiye'sinde ekonomik hayatta büyüme istidadı gösteren bir işadamaı yoktur. O zaman devlet sosyalist bir yaklaşımla değil, etatist bir yaklaşımla, devletin sanayiye öncülük etmesi maksadıyla ilk şeker sanayiinin, kâğıt sanayiinin, tekstil sanayiinin, bankacılığın, demiryolları vagon fabrikaları ve bildiğiniz diğer sanayi kuruluşlarının kurulmasına öncülük etti. Yani, Türkiye'de ilk KİT'leşme olayı 1930'larda başladı. Bu, 1950'lere kadar devam ediyor.

1930 ile 1950'ler arasında devletin sahip olduğu işletmelerde, bugünkünün tam tersi disiplin içerisinde bir üretim, yönetim bakımından çok başarılı bir tutum gözleniyor. İstihdam dengesi, iş yaratmak gerekçesiyle, katiyen bozulmuyor.

KİT'ler, o günkü sanayi hayatımızın yegane kuruluşları olarak faaliyetlerine devam ediyorlar.

Özel sektörde bir kıpırdama 1950'lere doğru görülüyor. Birkaç özel banka ve sigorta şirketi kuruluyor. İthalat ve ihracatta levantenlerin, azınlıkların dışında, Türklerin de faaliyet göstermeye başladıkları gözleniyor. Deniz ticaretinde bazı özel girişimlere de rastlanıyor. Ama bunlar çok küçük, çok mevzi olan hadiseler. Ayrıca bu senelerde köylünün tarım üretimi bakımından verimliliği son derece düşük. Köylü kesiminde büyük bir fukaralık ve perişanlık gözleniyor. Hatta, devletin, büyük şehirlerin buğday ihtiyacını karşılamak için bugün bir hayli sevimsiz gözükken bazı metodlarla, köylünün elinden tarım ürünlerini almak mecburiyetini duyduğu dahi gözleniyor. En önemlisi, o yıllarda şehirde de zaten bir istihdam olayı olmadığı için köyden şehire göç gibi bir hadise yok.

1948'lere doğru, İkinci Dünya Harbi'nin kapitalistler tarafından kazanılması, hür dünya tarafından kazanılması sonucu liberal ekonomiye ve liberal politikaya bir yöneliş gözleniyor. Türkiye bu yarışa katılıyor ve 1948'lerden sonra Türkiye'de kapitalistleşme sürecine giriş hadisesi gözleniyor.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, liberal ekonomik sloganlarla seçimleri kazanması, Amerikan yardımının, Eisenhower doktrini çerçevesinde, o günkü rakkamlarla çok büyük boyutlarda Türkiye'ye intikal etmesi, Kore harbinin yarattığı konjonktür yüzünden Türkiye'nin klasik ihraç ürünlerini altın fiyatına satması,

hava şartlarının tarım ürünlerini, tarım mahsulünü olumlu etkilemesi ve Türkiye'ye ilk defa traktörün, pulluğun, kamyonun girmeye başlaması ekonomik bakımdan olumlu bir görünüm arz ediyor. Fakat bu, planlı, disiplinli, ileriye dönük, liberal ekonominin kendi mantığı içerisinde dahi yapılması gereken bir idari yaklaşımla desteklenmediği için, Türkiye kısa zamanda döviz ve altın rezervlerini tüketiyor ve enflasyona başvuruyor.

1958 Moratoryumu yaşanıyor ve ondan sonra ekonomide daha derli-toplu, daha düzenli bir görünüm izleniyor. 1960'dan sonra, planlı devreye geçişten sonra da Türkiye'de ikame sanayii patlaması yaşanıyor.

Bütün bunlar olurken, yani liberal ekonomiye geçiş karar verildiği tarihten günümüze kadar geçen zaman içerisinde devlet, sadece ekonomik faaliyet açısından değil, ekonomik kararları, yönlendirici kararları alma açısından da nazım rol oynamaya devam ediyor. Yani, özel sektörcü bir politika izlendiği yıllarda, özel sektörcü bir politikanın şampiyonluğunu yapan siyasi partilerin en geniş şekilde iktidarlara egemen olduğu dönemlerde dahi devletin ekonomik kararları almada esas unsur olduğu gözleniyor.

Bunun temelinde yatan neden, bence, Türkiye'nin sanayi kapitalizmine geçiş sürecinin mülkiyet mevhumu açısından değerlendirilmeye devam edilmesi hadisesidir. Temelde şu görüş yatar, bence: Mülkiyet hakkı Osmanlı İmparatorluğu ve bilahare cumhuriyet döneminde kesinlikle tanınmıştır. Ancak bu mülkiyet hakkı demode bir görüş-

ten, ortaya çıkar. Daha ziyade feodal, toprağa bağlı bir mülkiyet hakkına saygıdır bu.

Bu mülkiyet hakkı bir kapitalist görüş olarak gündeme gelmemiştir. Dolayısıyla, sanayi kapitalizmine geçme çabalarına 1965'lerden sonra özellikle giren Türkiye'de, mülkiyet hakkına saygılı, ama özel sektörün veya kapitalizmin devlet yönetimine ve ekonomik kararlara müdahalesine müsamaha göstermeyen bir görüş hakim olmuştur.

Ticaret Bakanlığının, Sanayi Bakanlığının, DPT'nin kararları esas alınmaya devam edilmiştir. Liberal bir ekonomi uygulanmıştır, ama bu devletin tayin ettiği hudutlar içerisinde cereyan etmiştir. Ve pederşahi bir toplum olmamız ve devleti her zaman esas kabul etmemiz nedeniyle de, Türk özel sektörü bu gelişme süreci içerisinde devlet kararlarına beğensin beğenmesin saygı göstermeye, başı sıkıştığında devletten birtakım şeyler beklemeye ve devletin yönlendirdiği istikamette gitmeye devam etmiştir.

Dikkat ederseniz 24 Ocak Kararları dahi bir dizi devlet kararıdır. Yani, 24 Ocak Kararlarının istikameti dahi devlet tarafından çizilmiştir ve 24 Ocak'tan sonra da alınan kararlar liberalleşme sürecine girmiş olan Türkiye'de devletin ekonomik kararlara ortak olması açısından devamlılık arz eder. Şöyle bir ayırım vardır; bir tarihi ayırımdır bu bence: Özel sektöre mülkiyet hakkı verilmiştir, özel sektöre sanayileşme hakkı verilmiştir, özel sektöre uluslararası standartta liberalleşme yaklaşımı getirilmiştir 24 Ocak kararlarından son-

ra. Bir şartla; devletin oynadığı nazım role müdahale etmemek şartıyla... Ve devlet yönetimine ekonomik kararlar açısından ortak olmama şartıyla... Devlete istişare edersiniz, devlete görüş bildirirsiniz, devlet sizi çağırır, sorar. Hatta zaman zaman sizin görüşünüze itimat eder ve o istikamette kararlar da alır. Ama bu kararları alan yine devlettir. Binaenaleyh piyasanın ve ekonominin şartlarının tayininde «devlet babanın» nazım, esas rolü oynaması faktörü bugün için de geçerli olmaya devam etmektedir. Bunun Türkiye'de kolay kolay değişeceği kanaatini ben taşımıyorum. Devlet bizde bürokratlar ve bürokrat kökenli politikacılar tarafından yönetilmiştir. Bunlar liberal olmuşlardır, bunlar özel sektörden yana olmuşlardır, kapitalist modele daha fazla şans vermesini müdafaa etmişlerdir, ama kapitalistlerin devletin ekonomik kararlarına ortak olması konusunu da yadırgamaya devam etmişlerdir. «Biz size her türlü imkânı veriyoruz. Kendi sahanızı biliniz, kendi sahanızda çalışmaya devam ediniz, ama devletin yönetimine, ekonomik açıdan da olsa, müdahale etmeye kalkışmayınız!», hareket tarzları itibarıyla, demişlerdir.

ORÇUN : Böylece özel sektör için bir hareket alanı belirlenmiş oluyor.

KOÇMAN : Tamamen. Ekonomik bakımdan, yatırım yapabilirsiniz, üretim yapabilirsiniz, ama devlet ekonomiyi yönlendirmede esas görevini sürdürecektir, siz de bu şartlara uyarsınız.

ORÇUN : Bu alan, yani devletçe belirlenen bu alan, özel sektörün bugünkü şartlarda içinde ra-

hatça faaliyet gösterebileceği büyüklükte mi?

KOÇMAN : Devleti eleştirmek, devlet düzeninde birtakım değişiklikleri istemek, özel sektör için kolay değil. Mesela KİT'lerin tamamen ekonomik açıdan tartışılması bile Ankara'da pek çok bürokrat tarafından, «devlete bir müdahale, devletin yetkilerinin tartışılması» şeklinde yorumlanmış ve bu yorum devam etmektedir. Bu hassasiyet KİT'ler konusunda dahi mevcut olur ise, diğer ekonomik kararların oluşturulmasında özel sektörün müdahalesine olan hassasiyetin ne kadar daha zorla olacağını tahmin edersiniz. Özel sektör bu müdahalede ileri gitme konusunda da zaten son derece tedbirlidir, son derece dikkatlidir ve bu gibi müdahale taleplerinin kendisine negatif şekilde döneceği endişesini taşımaya devam eder. Binaenaleyh bir centilmenlik anlaşması şeklinde, devletin ekonomik kararları alan yönetimi ile özel sektör arasında adeta işbölümü yapılmıştır. Devletin alacağı kararlara müessir olmada özel sektör büyük çaba sarfeder, ama kararlarını empoze etmede ve alınan kararlara kesin olarak karşı çıkmada da çok dikkatli davranır.

ORÇUN : Bu söylediklerinizden, aslında özel sektöre bırakılan alanın darca olduğu, fakat bunun genişletilmesini isteme konusunda da özel sektörün çok dikkatli davranıldığı sonucu çıkıyor.

KOÇMAN : Dikkatli ve çok tedbirli..

ORÇUN : Ekonomik alandaki müdahalenin yoğun olmasının sebeplerini kısmen söylediniz. Biraz açabilir misiniz?

KOÇMAN : Cumhuriyetten sonra kuruluş devlet eliyle olmuştur. Yönlendirme devlet eliyle olmuştur. 30 yılın ortaya çıkardığı bir Türk özel sektörü vardır. Büyük başarı kaydedilmiştir ama, özel sektör sanayi kapitalizmine geçiş ve ondan sonra ülke yönetiminde ağırlığını hissettirme açısından bence geride kalmıştır. Bir de şu var : Özel sektörü savunan, özel sektörden yana olan siyasi partiler, Türkiye'de hep iktidar olmuştur. Bu da özel sektöre «beni savunanlar iktidar oluyor» diye bir rahatlık vermiş ve ekonomik olaylarla ilgili kararların oluşmasında doğrudan müdahale etmek ihtiyacını duymasını önlemiştir. Özel sektörü savunan siyasi partilerin iktidarları döneminde de yine devlet eliyle ekonomik kararların alınmasını kabul etmiştir. Bunlar özel sektöre müdahale edici oranlara, yahut özel sektörü negatif etkileyici oranlara vardığında, daha ziyade özel olarak politik temaslara bunu önlemeye çalışmış, toplu olarak müdahale etme konusunda oldukça dikkatli hareket etmiş ve bu böyle devam etmiştir.

ORÇUN : Bu arada Türkiye'de sürekli fon darlığı sorunu oldu. Cumhuriyet sonrası dönemde. Bunun için önerilen ciddi kaynaklardan biri de tarımda yatmaktaydı. Tarımdan sanayiye fon aktarılmasının bir yolu olarak da zorunlu taşarruflar, yani tarım kesiminin vergilendirilmesi önerilmekteydi. Aslında bu konuda, TUSİAD'ın geçen yıl, şimdiye kadar hiç olmayan türde bir yayını da oldu. Fakat Türkiye'de bu politika, hiç bir zaman devlet politikası haline gelmedi. Sizin bu konudaki görüşünüz

nedir? Hangi politik etkilerle böyle bir durum ortaya çıktı?

KOÇMAN : Tarım kesiminin, özellikle demokrasiye geçişten sonra, iktidar olan siyasi partiler üzerindeki etkisi sanayi kesiminden daima daha fazla olmuştur. Gerek meclise gelen siyaset adamları, gerekse partiler piramidinin üst düzeyini temsil eden kimseler çoğunlukla tarım kökenli kimseler olmuştur. Tarımı savunmak, köylüyü savunmak elbette esastır, ama tarım konusunda alınması gereken kararlar açısından da bu siyasal etkenliğin hissedilmesi kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca 1950'lerden bu yana bir değerlendirme yaptığımız takdirde, gübre politikası açısından, zaman zaman tamamen siyasi bir karar haline gelen destekleme alımları açısından, tarım kredileri açısından Ziraat Bakanlığı kanalıyla ve kooperatifler kanalıyla verilen tarım kredileri açısından, Türkiye'de tarım kesimi ciddi şekilde desteklenmiştir. Bunun olumlu sonuçları da olmuştur. 1930'ların perişan durumundaki tarım kesimi 1980'lerde en varlıklı kesimlerden biri haline gelmiştir. Ama 45 milyonluk bir Türkiye'yi beslemede, doyurmada ve dünyadaki kendi kendine yeten 7 ülkeden biri haline getirmede de tarım sektörünün olumlu rolünü herhalde inkar edemeyiz.

Meseleyi vergi açısından ele aldığımızda, bu, senelerden beri tartışılan ama bir türlü gündeme getirilemeyen bir konudur. Tarımın hangi kesimlerinin vergilendirilebileceği ciddi araştırmalara tabi tutulmalı, tarım kesimi de vergi alınabilir noktaya gelmişse, vergilendirilmelidir.

İstanbul'daki bir dolmuşta, bir takside artık bir vergi karnesi görüyorsunuz. Esnafın ağır şekilde vergilendirilmesi olayını yaşıyorsunuz. Tarım kesimi içerisinde rahatlıkla vergilendirilebilecek irilikte işletmeler, kişisel kuruluşlar var ise, bunların vergiden muaf tutulmaya devam edilmesi sektörler arasında bir diskriminasyon, bir ayrıcalık yaratır ve bu, genelde vergi adaletini önleyici bir faktördür.

Tabii burada sosyolojik ve psikolojik bazı faktörlerin de rol oynadığını dikkate almak ve bu vergi reformunu pek ciddi bir şekilde, uzun bir süreç içerisinde değerlendirmek lazımdır. Bir toprak reformu meselesi, siyasi partiler tarafından az-buçuk ortaya atıldığı zaman verilen reaksiyonları hatırlayınız. Bu itibarla, yöneticilerin en hassas olduğu nokta, vergilendirmeye gidildiğinde bir üretim düşüklüğü veya bir bölünme ile produktivitede bir gerileme olabileceği endişesidir. Asırlardan beri hiç vergi vermeyen bir kesimin ilk defa vergi verir hale gelmesi halinde ciddi bir tepki göstermesini tabii karşılamak gerekir. Ama tarımda vergi sorununun ele alınması gerektiği kanaatindeyim.

ORÇUN : Bazı işadamlarının 24 Ocak kararlarının uygulanmaya başlamasından sonra özellikle faiz oranlarının serbestçe belirlenmesi konusundaki itirazlarını neye bağlıyorsunuz. Aslında, serbestçe belirleniyor olduğu da şüpheli ama...

KOÇMAN : Çok şüpheli! Bunu doğal karşılamak lazım. Çünkü ikame sanayii döneminde, özellikle konjonktürün çok müsait olduğu dönemlerde, petrol krizi ile enflasyon afetinden önceki dönemlerde,

sanayici altın çağını yaşamış ve özellikle üç sübvansiyondan yararlanmıştır. Bu sübvansiyonlardan birincisi enerji kullanımındaki sübvansiyondur. İkincisi, döviz kurlarının sabit tutulması nedeniyle, ithalatla karşılaştığı sübvansiyondur. Üçüncüsü, kredi faizlerinin çok düşük olması ve yine sabit tutulması nedeniyle enflasyon oranı ne olursa olsun, diğer ülkelere nazaran en ucuz kredi kullanabilme imkanına sahip olma hadisesidir. Bu sübvansiyonlar gerçekte, özel sanayi kesiminin mucizevi bir gelişme göstermesinde olumlu rol oynamıştır. Türkiye'nin dış ödemeler bilançosuna bir petrol faturasının gelip oturması ve Türkiye'nin uluslararası standartlarda boyunun ölçüsünü alması gerektiğinin anlaşılması, yeniden istikrarlı bir ekonomik düzeye kavuşabilmesi için bir fu-karalaşma sürecini yaşamaya mecbur kalması, anti-enflasyonist politikanın takip edilmesi, faizlerin serbest bırakılması, en azından tasarruf faizlerinin enflasyona yakın bir oranda Türkiye'de ilk defa değerlendirilir hale gelmesi ve iç pazardaki talep dengesinin tepetaklak olması, 1980'ler öncesi güzel günlerini yaşamış Türk sanayicisi için elbette yeni ve zor bir dönem getirmiştir. Ama bu dönemin yaşanmasının da kaçınılmaz olduğu pek çok sanayici tarafından bugün bilinmektedir. Ben, Türkiye'de ister politikaki olsun, ister ekonomist olsun, ister işadama olsun, enflasyonist bir ekonomiyi yeniden takip edelim, ekonomik zararlarına katlanalım, diyecek birinin kolay kolay ortaya çıkabileceğini tahmin etmiyorum. Çünkü 1975'ten 1980'lere giden 5 yıllık süre içerisindeki ekonomik düzeni büyük kâr birikimle-

rine rağmen yaşamış olan hiç bir Türk vatandaşının, enflasyonun, Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik hayatında, kültürel hayatında, idaresinde meydana getirdiği yaraları unutabileceğini zannetmiyorum.

Türkiye, dünyada çok tipik bir misaldir, enflasyonun kötü sonuçlarını yaşayan ülke olma açısından. Ancak anti-enflasyonist politika sürdürülürken birtakım yan tedbirler alınabilir mi, alınamaz mı? Bu tartışılmalıdır, ben de buna taraf tarım. Bu, ekonomik meseleleri idare eden kimselerin bu meselelere yaklaşım açılarıyla yakından ilgili olan bir hadisedir. Ayrıca ekonomik tablo içerisinde KİT'lerin yeri çok önemlidir. Yeni idarenin KİT'lere yaklaşım tarzı çok önemlidir; KİT'lere getirilecek çözüm yolları, yeni bir anayasa yapmak kadar önemlidir. KİT'lerin sorunu mülkiyet sorunu değildir, üretim ve yönetim sorunudur. KİT'ler üzerinde özel sektörün mülkiyet açısından hiç bir tasavvuru yoktur. Ama akılcı bir yaklaşımla kamu sektörü ve özel sektör arasında ekonomik bir işbirliği, bir konsensüs yaratmak suretiyle, özellikle üretimde, pazarlamada ve ihracatta özel sektörün kendine özgü dinamizminden ve yaratıcılığından istifade etmek suretiyle, belki bazı zarar eden KİT'lerin statik kalmış katı kalmış bazı taraflarını harekete geçirmek mümkündür. Bunun tartışılması lazımdır. Hiç bir kompleks-ten, hiç bir varsayımdan hareket etmeden bunun açıkça tartışılması gereklidir.

Özel sektörde özellikle iç tüketime hitaben sanayi kesiminin, ikame sanayii olarak meydana ge-

tirilen sanayi kesiminin sıkıntıları devam edecektir. Belki bazı yönlendirmeler olacaktır, üretim tarzı değiştirilecektir, kâr marjları yeniden gözden geçirilecektir. Belki, sanayinin bazı atıl kapasiteleri başka istikametlere, mesela agro-endüstrinin bazı ihtiyaçlarında kullanılabilir hale gelecektir. Yalnız şunu da söylemek gerekir: Türkiye'deki, ikame sanayii olarak meydana getirilen sanayii tetkik edecek olursanız, bu sanayii biz nasıl yaptık diye, olumlu açıdan, şaşar kalırsınız. Öyle kuruluşlarımız vardır ki, bunları devlet ve özel sektör elele verip yeniden kurmaya kalksa, bugünkü maliyetlerle, bugünkü teknolojiyle bir daha kuramazlar. Bunlara sahip çıkmak, bunlara toz kondurmamak, bunları, değişen ekonomik yapı ve model içerisinde nasıl değerlendirmek gerektiğinin araştırmasını yapmak, bence daha olumlu bir yaklaşımdır. Ekonomide tenkit etmekle bir noktaya varmak mümkün değildir, üreten olmaya mecbursunuz. Ayrıca 1965'lerde, 1966'larda sadece Türkiye'nin değil dünyanın ekonomik konjonktürü de o kadar müsaitti ki, bizim bu sanayii kurmamamız kaçmak gibi olurdu. Ama sektör bazında, mesela otomotiv sektörü tartışılabilir, bazı konfeksiyon sektörü, tartışılabilir. Ama genelde Türkiye, ikame sanayiini kurma sürecini çok başarılı yakalamıştır. Tenkit edilmelidir, detaylar tartışılmalıdır ama alınan bazı sonuçlar da hor görülmemelidir. Kendi mantığı içerisinde bir başarı sağlanmıştır. Sanayinin uyum göstermesi, en azından bazı sanayi dallarının kapanmaması, ortadan kalkmaması için alınması gereken bazı ekonomik tedbirlerin Ankara'da o-

luşturulması, tartışılması gayretleri içine girilmelidir.

ORÇUN : Yani devlet, daha önce oluşturulmuş ikame sanayiini hiç değilse yok olmayacak biçimde yeniden yönlendirmeli.

KOÇMAN : Yeniden yönlendirme gayreti içinde olmalı, enflasyonu teşvik etmeden.

ORÇUN : Sizce bugün işadamlarının bağımsızca oluşturdukları kuruluşlar dahil, kanunla kurulmuş olanların dışında kalanları kastediyorum, hiç bir kuruluş üyelerinin çıkarlarının maksimizasyonu yönündeki talepleri açıkça ileri sürmemektedir. Türkiye'de neden hiç kimse kendi grup çıkarlarını bağımsızca savunmamaktadır, devlet karşısında.

KOÇMAN : Bizde «devlet babayı» esas kabul etmek «devlet babası» imajına karşı gelmemek, «devlet babaya» rağmen değil, «devlet babayla» beraber ekonomik gemimizi yürütmek felsefesi esas alınmıştır. Size hemen bir misal vereyim. 1950'lerden sonraki dönemde siyasete girmek, yani devlet yönetiminde pay sahibi olmak konusunda en çekingen davranan kesim iş alemidir. İş alemi derken, belirli seviyede, belirli irilikteki iş alemini özellikle kastediyorum. Meclislerin seçim sonuçlarının tahlillerini yaptığımızda köylü, çiftçi, esnaf, belki orta seviyede işadamları görebilirsiniz ve bunların iştiaqla özel sektör görüşünü savunduklarını, hatta düzeydeki işadamlardan daha muhafazakar bir yaklaşımla savunduklarını da görürsünüz. Ama Türkiye'de son 31 yılda siyaset hayatına heves eden, girmeye çalışan, te-

şebbüs eden üst düzeyde bir iş adamı bana gösteremezsiniz. Bu çekingenlik, bence, o «devlet babası» imajına karşı gelmemek felsefesinden, devletin kendi üzerinde hâlâ gücünü muhafaza ettiği ve devleti kızdırdığı takdirde bunun «kendisi için iyi olmayacağı» görüşünden, ortaya çıkar. Ben size bir misal söyleyim. Her iş adamı Türkiye'de vergi bakımından, üretim bakımından, Türk Parasını Korumaya Kanunu bakımından, suçlanabilecek hiç bir şeyi olmasa bile, devletin, kafası kızarsa, kendisini pekala «ufalayabileceği» inancındadır. Yani, hiç bir suçu olmasa bile devlet isterse kendisini suçlu çıkarabilir. Onun için, iş adamı aman devletle, devleti yönetenle iyi geçineyim, dolaylı olarak tenkit edeyim, benim yerime başkaları tenkit ederse onu takdir edeyim veya dolaylı olarak kendi temsilcilerimi politikaya sokmak yolundan gideyim, görüşünden hareket etmiştir. Çok genç bir özel sektör yapısı var Türkiye'de. Özellikle sanayi açısından. İleride devletin kararlarına ortak olmak bakımından, belki politikaya doğrudan müdahil olmak bakımından, bir aşama belki Türkiye'de yaşanacaktır.

ORÇUN : Bu tutumun sürdürülmesinde devletin en büyük «müşteri» olmasının da rolü var mıdır acaba?

KOÇMAN : Tabii, tabii onların da tesiri var. Yani, devletin kuruluşları bugün ekonomik hayatın içerisinde hâlâ önemli rol oynuyor. Devlet Malzeme Ofisi'nin milyarlarca liralık mübayaası var, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin milyarlarca liralık mübayaası var. Ayrıca devlete üretim yapıyor, devlete satıyor,

özel sektör. İrili ufaklı seviyelerde devlet kuruluşlarının, büyük bir tüketici kitle olduğunu unutmayınız. Gıda maddesinden kaput bezine kadar bütün ihtiyaçlar özel sektörden sağlanıyor. Tabii bu, karşılıklı oluyor. Şunu da dikkate alın. Özel sektörün kullandığı birçok sanayi girdilerinin de hâlâ devlet üretiyor. Bunların fiyatının tespitinde, bunların tesliminde, şimdi böyle sorunlar yok ama enflasyonist dönemde, o sanayinin tam kapasite ile çalıştığı, iç piyasanın çok coşkun olduğu dönemlerde, bir tahsis hadisesi yaşanmıştır KİT'lerde. Bütün iş adamları, devletle olan doğrudan veya dolaylı ilişkilerinde, «devlet babayı» kızdırmama görüşünden elbette hareket etmiştir.

Demin anlatmaya çalıştığım şekilde, çok yaygın olarak özel sektöre genişleme imkanı verilmiştir ama, devletin Türkiye'de resmi ekonomik politikası kapitalist sistem değildir. Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da devletlerin resmi ekonomik politikaları kapitalist sistemdir. Kararlar, tedbirler buna göre alınır. Kapitalizmi benimsemiş partiler iktidara gelir, işçi partileri gelir, sosyal-demokrat partiler gelir, hatta sosyalist partiler gelir. Bunların yaklaşımları vardır. Devletleştirme olayı bazı üst düzeydeki sektörlerde yaşanır, ama sanayileşmiş ülkelerin devlet nizamının temelinde kapitalizmi esas kabul etme hadisesi vardır. Türkiye'de kapitalizmin devletin ekonomi politikası olduğunu hiç bir

resmi ağızdan duyamazsınız, hiç duyamazsınız.

Özel sektörün KİT'lerin tasfiyesine gidilmesini tartıştığı dönemler dahi yaşanır, ama sistemin adı «karma ekonomi» dir. Bir de şu vardır. Gerek politikacı, yani siyasal güç, gerekse bürokrat, devleti yöneten bürokrat güç, kapitalist düzene tam anlamıyla geçilmesi halinde kendi sahip oldukları egemenliklerinin ellerinden gidebileceğinin endişesini de bir miktar zannediyorum, yasarlar.

1950'de DP, KİT'leri tasfiye etme planıyla gelmiştir. Sonradan ekonomik bakımdan çoğaltma ihtiyacını duymuştur. Hem de KİTler üzerindeki siyasal egemenliğinden vazgeçmeye razı olmamıştır. Hiç bir iktidar razı olmamıştır. Hiç bir iktidar Türkiye'de KİT'ler üzerindeki egemenliğini bırakmamıştır. Bizde politika ile üretim arasında, KİT'lerdeki siyasal güçle KİT'lerin üretimi arasında organik bağlar vardır. Binaenaleyh meseleyi sadece ekonomik açıdan değerlendiren, birtakım idealist ve olumlu ifadelerde bulunmak cazip gelmiyor. Türkiye'nin siyasal bakımından, sosyal bakımından, ekonomik bakımından Cumhuriyetten sonraki yapısının çok ciddi ve objektif analizlerinin yapılması ve ondan sonra kapitalizm açısından, devletçilik açısından, karma ekonomi açısından bir sonuç çıkartılması zorunludur.

ORÇUN : Teşekkür ederim.

GÖRÜŞME

Kemal KURDAŞ *

Piyasa ekonomisinin ana çerçevesini oluşturan mekanizmalardan hiçbirini Türkiye'de işlememektedir. Temel mekanizma olan fiyat sistemi, artan oranlarda devlet müdahalesi altında kalmış ve işlevliğini yitirmiştir.

24 Ocak kararları, biraz müphem biçimde, devletin yapa geldiği, müdahalelerin bir sonuç vermediğini anlamış bir haldedir, ama temel bir yön değiştirme ve köklü bir anlayış getirmedeğini söylemek zorundayız.

Ekonomide atıl güçler varken, bir taraftan döviz kurunu suni olarak dışa açık yaratacak biçimde tutmak, diğer taraftan çok sert bir parasal politikayla o açığı asgariye düşürme çabaları hatalı olmuştur.

ORÇUN : Sayın Kurdaş, Türkiye'de, bugünkü ekonomik bunalımın oluşmasında devletin güttüğü politikaların ne gibi rolü olmuştur?

KURDAŞ : Türkiye özel teşebbüsle devlet teşebbüsünün yanyana çalıştığı, bir piyasa ekonomisidir. Yıllar önce düşüncelere hakim olan

anlayış, bu ekonominin bir piyasa ekonomisi olarak çalışmasıydı. Oysa Türkiye ekonomisine, mesela 1980 yılından geriye doğru bir bakış attığımız zaman gözümüze çarpan manzara şu olacaktır: Türkiye ekonomisi bir piyasa ekonomisi olduğu halde, fiili işleyişinde bir

* Maliye Eski Bakanı

piyasa ekonomisi olarak tanımlanacak pek çok özellikten yoksun bulunmaktadır. Biliyorsunuz, piyasa ekonomisi arz-talep kanununun genel yönetiminde ekonomik kararların, üretim, dağıtım, yatırım, ve diğer bütün kararların muayyen mekanizmalar içerisinde alındığı, yürütüldüğü bir sistemdir. Oysa Türkiye'ye baktığınız zaman, bir piyasa ekonomisinin çerçevesini oluşturan bu ana mekanizmaların hiç birinin işlemediğini görürsünüz. Türkiye'de fiyat sistemi, fiyat mekanizması, ki piyasa ekonomisinin temel mekanizmasıdır, 1950 yılından 24 Ocak 80' gününe kadar, artan oranlarda bir devlet müdahalesi, idari müdahale altında kalmış ve işlerliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Türkiye'de faiz sistemi, faiz mekanizması hemen hemen bir yıl evveline gelinceye kadar, uzun bir dönem hiç işlememiştir. Türkiye'de döviz kuru mekanizması da hiç işlememiştir. Türkiye'de döviz kuru, daima idari kararlarla tesbit edilegelmiştir. O halde teorik olarak, bir piyasa mekanizması olarak düşünülen bir ekonomi, veyahut piyasa sistemine dayanması düşünülen bir ekonomi, fiiliyatta bu sistemin bütün mekanizmalarının pek iyi işlemediği ve hemen hemen hiç birinin mantığı içinde işlemediği bir düzene doğru gerilemiştir. Bu sistem, ne merkezi bir planlama düzenidir, ne bir piyasa sistemidir. Kendine mahsus, sistem denemeyecek bir kargaşalık düzeni olmuştur. Ve tabii, bu sistem içinde, ne bir piyasa ekonomisinden beklenen rasyonalite elde edilebilmiştir, ne bir tam merkezi planlama ekonomisinden beklenebilecek muayyen noktalarda konsantrasyon ve kendi

içinde bir tutarlı yürüyüş gerçekleşmiştir. Ve Türkiye, son 30 yılda, kalkınma yarışında, devamlı olarak dünyadaki yerini kaybetmiştir.

1950 yılında, adam başına milli gelir, milli gelir içinde sanayinin oranı, sanayileşme oranı, dış ticaretin oranı gibi ölçülerle değerlendirildiği zaman Türkiye'yle aşağı yukarı aynı düzeyde olan memleketlerle, bugünkü Türkiye arasında korkunç bir uçurum hasıl oldu, son 30 yılda. Türkiye devamlı bir miktar ilerlemiş, fakat devamlı diğerlerinden daha az ilerlemiş ve yarıştaki yerini kaybetmiştir. Ben Türkiye'yi milletlerarası bir müsabakaya katılan, sonunda sonuncu olan, fakat sonuncu olmasına rağmen Türkiye rekorunu kırmış atletlerimize benzetirim. 30 yılda birtakım mesafeler alınmıştır. Mutlak değerler olarak bakıldığı zaman bu mesafeler büyük gibi görülür. Fakat, nisbi bir ilerleme içinde ele alınca, bunların dünya ölçülerinde çok geri kaldığı ve Türkiye'nin 950'lerdeki yerinden, önemli ölçülerde geriye gittiği ortaya çıkmaktadır. Bu gerileyişte, devletin yanlış ekonomi politikalarının, yanlış kararlarının, uygulamalarının çok büyük dahli olmuştur, sonunda, ekonomik sistem mantığını kaybetmiştir. Bir piyasa ekonomisi olma mantığını kaybetmiştir.

Ekonomik politika isteyerek, bu sonucu hasıl etmiş değildir. Yani, son 30 yılda ekonomik politikaları yürütenlerin hepsinin konuşmalarına bakarsanız samimi insanlar. Memleketi bir noktaya götürmek istemektedirler. Fakat ekonomik kararlara, uygulamalara hakim olan zihniyet, aslında Türkiye'yi bu noktaya getirmiştir. O zihniyet de,

çok büyük ölçüde siyasi oportünizm ihtiva eder. Korkunç cahil bir bürokratik kadronun kudret, güç mücadelesini ifade eder. Tabii, ekonomi ilmindeki ilgisizliğimiz,, yetersizliğimiz de bu zihniyette tuz-biber olmuştur. Böylece politik oportünizm bürokratik güç mücadelesi, müdahale, keyfilik ve bilgisizlik, genel olarak katılınca Türk ekonomisi mantığını kaybetmiş, işleyişinde hemen her 8-10 yılda bir ciddi bunalımlara düşen bir nevi hastalıklı ekonomi haline dönmüştür. Biliyorsunuz, Türkiye, 54-58'de bir ciddi ekonomik bunalım geçirdi. 68-70 yeniden bir bunalım devri idi. Şimdi, 77'den bu yana yakın tarihimizin en ciddi ekonomik bunalımını yaşıyoruz. Bu bunalımın özelliği hem uzun sürmesi, hem derin olması hem de artık ekonomik bünyenin bu devamlı hatalar, bunalımlarla hastalıklı hale gelmesi; mantığını kaybetmesidir.

Binaenaleyh bu hastayı tedaviye çok yönlü, çok derin, çok bilimsel, siyasi mantıksızlıklardan, ihtiraslardan çok uzak, yeni bir ekonomik politikanın gelişmesi gerekiyor.

ORÇUN : Ekonomi politikasının çözmesi gereken sorunlar olarak; kaynakların doğru tahsisi, fiyatların doğru teşekkülü, dış rekabet imkanı olan bir ekonominin oluşması, gelirlerin adil dağılımı gibi hedefleri sayabiliriz. Demin söylediklerinizi somutlaştırmak bakımından, hangi devlet politikalarının, hangi olumsuz sonuçları ortaya çıkardığını sayabilir misiniz?

KURDAŞ : Tabii. Çıkarmıştırdan çok, bu sonuçları şimdiden önlemek için nasıl bir devlet poli-

tikası izlemek gerektiği üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Geçmişte, devletin fiyatlara zabıta gücüyle keyfi müdahalesi, ekonomideki kaynak dağılımını, gelirlerin teşekkülünü ve gelir dağılımını son derece menfi bir şekilde etkilemiştir. Devlet, son 30 yılda devamlı idari müdahalelerle Türkiye'de karaborsanın yaratıcısıdır. Karaborsa, haksız kazanç demektir. Karaborsa yanlış kaynak kullanımını demektir. Keza devlet son 30 yıldır döviz kurunu daima keyfi idari kararlarla tayin etmiştir. Piyasa güçlerine göre belirlenecek bir döviz kuru politikası asla düşünülmemiştir. Böyle olunca, Türkiye'de döviz kuru ekonomiyi dışa bağlayan ve döviz geliriyle giderini dengeleyen, döviz gelirlerinin gelişmesini, giderlerin gelirlerle paralel biçimde yürütmesini sağlayan bir mekanizma olarak çalışmamıştır. Döviz kuru birtakım ithalatçıya havadan büyük kazançlar sağlayan, fakat döviz kazanan sektörleri devamlı baskı altında tutan, onun için Türkiye'yi mesela ihracat bakımından dünyanın-milli gelire oranı olarak ele alırsak en geri memleketi haline düşüren bir mekanizma halinde işlemiştir. O halde devletin, döviz kurunu keyfi tayini, fiyatlara keyfi müdahalesi, faize keyfi müdahalesi Türkiye ekonomisinde hem büyük haksız kazançlar yaratmıştır, hem korkunç kaynak israfına sebep olmuştur, kaynak kullanımında çarpılmalara yol açmıştır. Tabii bunun, sanayileşmede çok menfi etkileri olmuştur.

Tarımın geri kalmasında, tarımın bir türlü dünya pazarlarında yer etmemesinde hep bu yanlış politikalar, etkili olmuştur. Onun için

Türkiye zaten yarışta, yerini kaybetmiştir.

ORÇUN : 24 Ocak Kararlarından bahsederken, bu tarihi keyfi devletçiliğin son bulma noktası gibi ifade ettiniz, 24 Ocak kararlarını gerçekten liberal bir ekonomik ortamı yaratan kararlar olarak mı değerlendiriyorsunuz?

KURDAŞ : Hayır, hayır. 24 Ocak kararları biraz müphem biçimde devletin yapageldiği bu keyfi müdahalelerin bir sonuç vermediğini anlamış bir haldedir. Devlet müdahalesinin karaborsa yarattığını, kaynak israfı yarattığını, haksız kazanç yarattığını, gelir dağılımını menfi etkilediğini anlamıştır. Döviz kuru için de, yanlış bir politika izlenmiş olduğunu anladığı intibahı vermiştir. Faiz politikasında da bir hareket vermiştir. Hiç olmazsa tasarruf erbabının sömürülmesini bir müddet önlemiştir. Fakat, çok temel bir yön değiştirme, köklü bir anlayışı bir türlü getirmediğini maalesef söylemek zorundayız.

24 Ocak kararları geçmişe nazaran bir farklılık taşımaktadır. Fakat bu farklılık onu tam bir yol ayrımı politikası olarak tanımlamamıza olanak vermemektedir. Mesela faiz politikası.. Faizlerin serbest olmasına evet demiştir, fakat ondan sonra başlamıştır düzenlemeye. Efendim, ticari mevduata faiz verilmez. Orta vadeli tahvil faizleri, şöyle olur. Ondan sonra mevduat sertifikasını şu satar, bu satamaz. Veyahut şu satamaz, bu satar. Ondan sonra sermaye piyasasını düzenlemeye girmiştir ki, en ileri müdahaleci bir devlet düzenlemesidir. Fiyatlar serbesttir, demiştir ama, ekonominin

önemli bir üretim kesimi olan tarım sektöründe hep fiyatlar, kendisi tayin etmeye kalkmıştır. Döviz kuru politikasında da 24 Ocak kararları tamamen müdahalecidir. Hâlâ Türkiye'de döviz kuru devlet elindedir. Daha elastiki gibi görünüyor eskisine göre, ama devlet elindedir.

İhracatta, tarım ürünlerinden muayyen bir prim alıyor. İthalatta muayyen kişilere özel muameleler yapılıyor. Bu yetmiyor, ekonomiyi dengeye getirecek rasyonel bir döviz sistemi kurulmadığı için sistemin sakıncalarını gidermek amacıyla, ihracatçıya bir sürü teşvik veriliyor, krediler veriliyor, ithal hakları veriliyor.. Yani ancak en müdahaleci devletlerde olan bir ihracatı teşvik politikası var. İmtiyazlı ithalatlar var. Binaenaleyh, 24 Ocak, bazı şeyler yapmış bir hareket. Fakat temel felsefesinde tam, derin, şuurlu bir anlayışa yansıtacak açıklık yok. Ona göre bir davranış yok. Onun için, 24 Ocak Kararları doğru yönde, yetersiz, karışık bir manzume. Ve bo-calıyor Türkiye.

Mesela çok tipik hadiseler oluyor 980 yılında. Dış ödemelerde Türkiye ihracatını yüzde 28 artırıyor. Buna mukabil ithalatı yüzde 52 artırıyor. Dış açığı büyüyor, dış borçlanması artıyor. Aslında, piyasa ekonomisine dönük bir kafa bu politikanın yanlışlığını derhal farkeder. Çünkü, normal bir piyasa ekonomisinde hem ithalat, hem ihracat artmaz. İthalat artıyor ise döviz kuru suni demektir, düşük demektir. Düşük döviz kurundan ihracat artmaz. Bir taraftan düşük döviz kuruyla ithalatı alabildiğine artırıyorlar, onun için dış borç a-

lıyorlar. Ama ihracatı aksatmamak için de tamamen müdahaleci, özel, idari düzenlemeler yapıyorlar. Sistem, açık biçimde mantıksızdır. O-nun için ben, 24 Ocak kararlarını, savunduğu düşüncenin, felsefesinin mantığına uygun görmüyorum.

Böyle bir hareket olarak görmek için hep ümitlendim. 24 Ocak kararlarından sonra hep beklemişimdir. Nihayet Türkiye eski saplantılarından kopacaktır demişimdir, ama aşağı yukarı iki yıl geçmiştir, eski saplantılardan kopmamıştır. Kopamayacağı da anlaşıyor. Çünkü her gün bir tarım ürününe yeni bir fiyat, yeni bir müdahale, ekonomi için yeni bir düzenleme, her gün fiyatlarda yeni müdahaleler amacıyla yeni kararlar alınıyor. Bir bakıyorsunuz belediye tek fiyat tesbit ediyor. Biz kendimizi hâlâ pazarda, elinde so-payla dolaşan Osmanlı zaptiye nazırının kafasından kurtaramamışız. Oysa, bu ekonominin mantığına as-gari ölçüde uyacak bir biçimde yönetilmesi lazımdır. Ancak o zaman, kaynak kullanımı, üretim, tasarruf, yatırım, dağılım, dış ilişkiler, mantığa doğru inmeye başlayacak. O zaman daha objektif, daha yapıcı, ayrıntılı tedbirler alınacak. 24 Ocak kararları, Tanzimatçı bir ekonomik politika. Hem Batıya dönmek istiyor, hem dönemiyor; hem piyasa ekonomisine dönmek istiyor, dönemiyor. Dönmek istediğinin mantığına uygun tedbirleri bütünüyle, hep birlikte almıyor. Bazen, bu tenkit edilince, artık alacağız, deniyor; fakat yıllar geçiyor, alınmıyor. Tabii yaralar derinleşiyor. Mütemediyen «Huzura gidiyoruz, daha iyiye gidiyoruz..», «Bir yıl sonra düzlükteyiz», deniyor. Oysa, bir yıl sonra değil, iki yıl son-

ra değil, bu gidişle belki ebediyete kadar iyiye gidemeyiz. Açıkçası, dış ödemelerde düzlüğe çıkabilmek için döviz gelirlerinin giderlerden yüksek oranda artması ve bu artışın çok belirgin olması lazım ki, başlangıç farkını giderebilsin. Yani, başlangıçta 10 milyar döviz gideriyle, 6 milyar döviz geliriyle başlıyorsunuz. Arada 4 milyar var. Döviz gelirleri hiç artmasa, bu 4 milyarı mesela yüzde 10 artışla, 5 senede karşılırsınız. Ama gider yüzde 10 artar gelir yüzde 10 artarsa, aradaki mutlak rakkam büyür. Döviz gelirlerinin çok daha fazla artması ve gider artışının, getireceği mutlak büyüklüğü gidermesi lazım. Böyle bir gelişme yok.

İhracatımız arttı deniyor. Peki ithalat ne oldu? Veya, döviz gelirlerimiz arttı. Peki döviz giderlerimiz ne kadar arttı? Niçin o daha fazla arttı? Bu soruyu soracak ve bilimsel olarak değerlendirecek bir anlayış lazım. Bu anlayış yok Türkiye'de. Beyanatlardan da, olacağı ümidi içimizde doğmuyor.

ORÇUN : Temel noktalarda, 24 Ocak kararlarını yön olarak doğru fakat eksik bulduğunuzu söylediniz. Uygulamanın ne şekilde geliştirilmesini öneriyorsunuz?

KARDAŞ : Evvelâ piyasa mekanizmasının mantığına gerçek olarak yönelinmelidir. Bir tarafta fiyatlar serbestken, ki değil, bir tarafta faizler serbestken, ki değil; diğer taraftan piyasa sisteminin ana mekanizmalarından biri olan ve ekonomiyi dışa bağlayan, dışla dengesini kuran döviz kuru politikası Ankara'da 5 memurun, 5-10 memurun, bürokratin takdirine, tespitine bağlı kalamaz! Bir kere

döviz sistemi, döviz mekanizması döviz arz ve talebine göre, serbestçe işleyen bir serbestliğe kavuşturulmalıdır. O zaman, ekonominin dışla ilişkisi rasyonalize edilecektir. Hem fiyatlarımız dışarıda kabil-i mukayese hale gelecektir, hem de dengeye kavuşmak kolaylaşacaktır. Dengeye kavuşmak için de suni birtakım tedbirler almak ihtiyacı kalmayacaktır. O halde, ben Kam-biyo reformu öneriyorum. Bu reformun temeli, döviz gider ve gelirlerine göre döviz kurunun serbestçe belirlenmesidir. Bugüne kadar dış ilişkilerimize getirilmiş bütün kısıtlamaların, idari müdahalelerin, tebliğlerin, kararların, düzenlemelerin hepsinin kaldırılmasını, burada piyasa ekonomisinin işleyişinin, mantığının hakim kılınmasını öneriyorum.

Fiyat mekanizmasına mantıksız müdahalelerimiz devam ediyor. Hâlâ biz birtakım fiyatları tespit ediyoruz. Geçen gün okudum, acı acı güldüm diyebilirim. Yüce Yargıtay çıkmış, diyor ki; ben kiralari tesbit ederim. Türkiye ekonomisinde fiyatlar yüzde 200 artsa bile, ben yüzde 30 dan fazla artışa müsaade etmem. Niye? Bu, bir kamu konusudur. Eh, ev kamu konusudur, demek o da kamu konusudur. Yağ, peynir? O halde demek ki fiyatları yargı organlarının kararıyla düzenleyeceğiz (!) Bu Türkiye'de, eski dönemlerin, tarihi dönemlerin anlayışının hala değişmediğini gösteriyor. 20. asırda böyle ekonomi yönetilemez. Yönetilirse, Polonya'ya döner. Orada da devlet ekmeğin fiyatını tespit etmiştir, etin fiyatını tespit etmiştir. Ne et kalmış ortada, ne ekmek kalmış, Türkiye'de yarın bina kalmaz. Ekonomiye ekonomik anlayış dışında müdaha-

leyi Türkiye artık reddetmeli. Bu, tipik bir örnek. Belki sade vatan-daş «oh», diyor, «kiralari yüzde 30 artmaz». Ama kimse bina yapmaz. Bina da bir maldır. Onun üretiminin kaybı olacaktır. Aynı şey dövizde olmuştur.

Bugün Türkiye'de fiyatlara müdahale var, her kademede var. Belediyeler kademesinde var. Devlet tarım ürünlerine devamlı müdahale ediyor, fiyat tespit ediyor. Tabii üretimi aslında mantığından çıkarıyor. Devlet bir mala çok fiyat veriyor, bu mal her tarafı kaplıyor. Diğer bir mala az veriyor, o mal kayboluyor. Halbuki bütün bunları piyasa mekanizması düzenleyecek. Piyasa mekanizmasından beklenen budur işte. Fiyat sisteminde artık işin mantığına gitmeliyiz, ekonomiyle ilgili kararları almak sorumluluğunu devletin bir organı taşımali. Her isteyen ve bürokrasinin her kanadı, kendi ölçüsünde, ekonomiyi altüst edecek kararları almak yetkisinden uzaklaştırılmalıdır. Faiz konusunda da, bütün kısa vadeli, orta vadeli, uzun vadeli para piyasasında faizin serbestçe işleyebilmesi imkanları sağlanmalıdır.

O halde, birinci önerim, piyasa sistemi mantığına dönülmesidir. Tabii, şunu da hemen belirteyim, piyasa sisteminin tam manasıyla mantığına dönsük dahi, istenen sonuç elde edilmez. Çünkü piyasa sistemi aslında istikrara dayanan bir sistemdir. İstikrar olmayan bir yerde, şiddetli enflasyonda kapitalist sistem bunalım geçirir. Ona göre kurulmamıştır. Mesela klasik iktisadın, Keynesiye iktisadın tasarruf-yatırım dengesi hep bir istikrar ekonomisinin dengeleridir. Tasarruflar yapılacak, yatırımlara

gidecek. Yatırımlarda verimlilik olduğu sürece, tasarruflar yatırımlarda değerlendirilecek. Ama, buradaki riskler yüzde 3'ler, yüzde 5'ler dir. Ama, bir ekonomide büyük oranlı bir enflasyon olursa ne tasarruf hareketi kalır, ne yatırım hareketi kalır, ne bankacılık sistemi mantığı kalır. Türkiye'de bankacılık sisteminde bir bunalım vardır, bütün Batı aleminde var. Fiyat istikrarı yüzde 10'dan yukarı bozuldu mu, kapitalist sistem bunalım geçiriyor. İngiltere'de aynı problemler vardır, Amerika'da aynı problemler vardır.

O halde Türkiye'de, birinci önerim, piyasa ekonomisi mantığına samimi olarak dönülmesidir. Bütün icaplarının yapılmasıdır. Tamamen istikrara dönük bir ekonomik politika getirilmiştir. Bununla birlikte ekonomide atıl güçlerin harekete geçirilerek, üretim-talep dengesinin yaratılmasına öncelik verilme-lidir. Şimdi, Türkiye ekonomisinin hem büyük sıkıntısı var, hem de bir talihi var. Sanayi kesimi hâlâ kapasitesinin yüzde 50'sinde üretiyor. O halde, piyasa ekonomisi mantığına dönüp, mekanizmaları tam işler hale getirdikten sonra, ekonominin parasal manipasyonu ile, atıl duran üretim güçlerini harekete geçirmenin yollarını aramak gerekiyor.

O halde, yapılacakları bir kere daha özetliyeyim: Piyasa ekonomisi mantığına tam dönmek, istikrara dönük bir ekonomi politikasına geçmek ve ekonomide enflasyon olmadan, istikrar bozulmadan yaratılabilecek talep artışı, parasal politikanın idaresiyle, ekonomide talep yetersizliğinden sıkılmış olan sahalara yoğunlaştırmak suretiyle

etkinlik sağlamak ve arzla, mal üretimiyle talep arasındaki dengeyi üst düzeyde sağlamaya çalışmaktır.

ORÇUN : Yani ekonomiyi yönetenler tarafından istikrarla üretimin birbirinin karşısı iki hedef olarak konması sizce bu politikanın zaaf noktasını oluşturuyor.

KURDAŞ : Bu analiz aslında onu açıklığa çıkarıyor. Yani, ekonomide atıl güçler varken, bir taraftan döviz kurunu suni olarak dış açık yaratacak biçimde tutmak, diğer taraftan bütün bu hatanın, kontrolünü parasal politikaya yüklemek, çok sert bir parasal politikayla o açığı aşgariye düşürme çabaları hatalı olmuştur.

Yapılacak şey şudur: Döviz kurunu serbest bırakırsanız, daha doğrusu döviz kurunu biraz yüksek tutarsınız. Böylece ekonomide yapacağınız parasal genişlemelerin dış ekonomiye arzını önlemiş olursunuz. Bu parasal genişlemeyi, istikrarı bozmayacak biçimde, talep yaratacak sahalarda yoğunlaştırırsınız.

ORÇUN : Hangi sahalarda olabilir bu?

KURDAŞ : Bir kere Türk ekonomisinde, bu dönemde aslında alt-yapı yatırımlarında hem istihdam yaratmak imkanınız var, hem o yatırımlarda büyük darboğazlar var. Oraya bir yoğunlaşmak olanağı var.

Tüketim malı üretim sanayinin canlandırılmasını fazla öngörmüyorum. Türkiye bu birinci aşamada otomobil üretimini artırsın veya buzdolabı üretimini artırsın demiyorum. Temel yatırımlarına yönel-sin. Ana darboğazı orada görüyo-

rum. Elektrik kesintisinden Türk ekonomisi büyük zararlara uğruyor. Önemli bir şey bu. Demek ki, elektrik kesilmesini güçlü bir yatırım anlayışıyla ve üzerinde tabii idari çalışmalarda yaparak önlemek lazım. Türkiye'de bir kişiye para vermek yetmez. O projenin direksiyonuna geçmek lazımdır. O projeyi zorla yürütmek lazımdır. Yoksa bürokrasi, sizin o verdiğiniz paraya harcırahlarında yer. Her projeyi, her gün kontrol etmek gerekir. Ancak öyle yürütülmesi mümkündür. Ben de bürokrasiden yetiştirdim, bilirim. Yoksa yürütmeyiz. Bürokratın yaptığı işle hiçbir ilgisi yoktur, canının yanması yoktur, çıkarı yoktur.

Toparlarsak, kaynakların altyapı yatırımlarına yatırım malı üretecek sanayiye talep yaratacak yatırımlara, ihracattaki darboğazları giderecek yatırımlara, yöneltmek bir program geliştirirseniz, hem ekonominin arz tarafını geliştirirseniz, hem talebi arzla dengelersiniz. Bu arada ekonomiyi dışa karşı korursunuz, borçlanmak ihtiyacını giderirsiniz. Bugün Türkiye hâlâ dışa borçlanıyor. Bu gidişle Türkiye, bir noktada dış borcun gerçekten altında kalacaktır. Ve dış borç bulamadığı anda eski bunalım bütünüyle geri gelecektir. Bugün dış borç hem enflasyonist politikalarınızın ufunetini gideriyor, hem yanlış döviz kuru politikalarını kamufle ediyor. Yarın dış borç alamadığımız anda, döviz kurunda çok ciddi yükselmeler yapmak zorundasınız. Bütün politikalarınızı yeniden düzenlemek ve onun yaratacağı darboğazlarının kayıplarını tekrar göze almak mecburiyetinde kalacaksınız. Aslında vakit israf ediliyor. Ben, Türkiye'nin bugünkü aş-

masında, yani dışarıda 2,5-3 milyar dolarlık bir işçi döviz gelirimiz varken ve Türk ekonomisinde büyük bir atıl kapasite varken, ihracata yönelebilecek bir tarımsal ürün kapasitesi varken, bir sanayi ürün kapasitesi varken, hâlâ dış borçlanmaya dayalı bir ekonomik politikanın geçerli olduğuna inanmıyorum. Eskiden de inanmamışımdır. Çünkü dış borçlanma daima, ekonomi politikasındaki hataları izlemeye yardım eden bir mekanizma olagelmıştır. Ben o mekanizmanın unutulmasını istiyorum. Bugün, bu fırsatlar var.

Rasyonel döviz kuru politikası, hatta dış ödemenizi dengeleyip, biraz döviz biriktirilmesine imkan verecek bir döviz kuru politikası; sanayinin, altyapı yatırımlarının darboğazlarını giderecek bir yatırım politikası, tabii bunların icabettirdiği, mantığına geri götürülmüş bir piyasa ekonomisi, bu bunalımdan nisbeten hızlı çıkmamız imkanlarını verecektir. İstikrar geldikçe de, tasarruf-yatırım dengesi ve yatırım hareketi yeniden canlanacaktır.

Bu arada, tabii Türk sanayiinde enflasyondan doğan tahribatı gidermeye ihtiyaç var. Türkiye'de enflasyondan hepimiz müştekiyiz, ama, en büyük zararı Türk sanayii görmüştür. Enflasyon döneminde sanayi, ne kârlarını artırabilmiştir, ne de amortismanlarını. Türk sanayii ucuz kredi döneminde yüzde 10, 15, 20 enflasyon oranına göre kurulmuş bir sanayidir. Aşırı borç düşük öz kaynak... Şimdi, bazen yüzde 120'ye varan bir enflasyon dönemi yaşıyoruz. Amortismanlar sabit kıymetlerden ayrılıyor. Borç olanakları belki var, ama çok pahalı. Yüzde 60'larla.. Bu durum sa-

sanayinin bütün finans bünyesini yıkmıştır. Sanayi yeni baştan ele almak, düzenlemek lazımdır. Sanayiye evvela bilançolarını bugünkü değerlere göre ayarlama hakkı verilmelidir. Sanayinin işletme sermayeleri bir özel fonda bulunmalıdır. Eğer bu tedbirler alınır, sanayi, enflasyona gitmeden bu özel işletme fonlarını kullanabileceğini, dengenin bundan haleldar olmayacağını bilir ve hesabını yapabilir. Tabii, sanayiye yeniden yatırıma yöneltecek tedbirler üzerinde durulmalıdır.

Biliyorsunuz, son 80 vergi reformları en büyük ölçüde sanayiye yüklendi. Getirilen tedbirlerin hemen tamamı sanayiye ait. Damga pulundan harçlara, kurumlar vergisine kadar.. Üretiminde kapasitesinin ancak yüzde 50'sini kullanan, üretimi her yıl gerilemiş, yatırımları durmuş bir sanayiye ye-

nî vergiler yüklemek iktisat literatürünün kabul edebileceği bir davranış değildir. Bu, açık bir hata. Bu hatayı düzeltmek lazım. Vergi sisteminde sanayinin yükü artmıştır, onu tekrar yatırımlara götürecektir, bir düzenlemeye çok büyük ihtiyaç vardır.

Bütün bu tedbirler birarada yapılırsa, ben Türkiye'nin bu bunalımdan çıkabileceği düşüncesindeyim.

Türkiye'de devlet, bilerek bilmeyerek, isteyerek istemeyerek, hatta iyiniyetle, Türk ekonomisini yere sermiştir. Şimdi devlete, «Bir kenarda dur ana politikalarda mantığa dön, her noktada müdahaleye kalkma! Serbest piyasa ekonomisi mantığı içinde uzun vadeli bir yürüyüşe yönel!» demek zamanı gelmiştir, zannediyorum.

ORÇUN : Teşekkür ederim.

GÖRÜŞME

Besim ÜSTÜNEL

Piyasa düzeninde, siyasi sistem de demokratik olmak zorundadır. Yani, piyasa mekanizmasında serbest rekabet geçerliyse, siyasi rejiminde demokratik, açık, özgürlükçü olması gerekir.

KİT ürünlerinin fiyatları, ekonomik koşullar gerektirdiği halde, sosyal adalet gerekçesiyle yükseltilmedi. Oysa sonuç tamamen tersine oluyordu.

Devleti, döviz fiyatlarını saptıyor diye değil, fakat gerçekçi kurun altında saptadığı için eleştirmek gerekiyor. Eğer devlet gerçekçi kuru saptasa ve bunu sürdürebilse, sıkıntılar en aza indirilebilir.

ORÇUN : Sayın Üstünel, devlet ekonomik hayata, özellikle kaynak dağılımını belirleyen fiyat ve gelirlere müdahale bakımından hangi imkanlara sahiptir?

ÜSTÜNEL : Dünyanın her tarafında devlet ülkeyi yönetirken ekonomik değerleri etkileyen kararlar almak durumundadır. Bu kararlar doğrudan doğruya ekonomik faaliyetleri ilgilendirmese bile, eko-

nomiyi etkilerler. Örneğin bir ülkede devletin başlangıçta ekonomiyle hiç ilgisi olmayan bir konuda karar alması, diyelim savunmayla ilgili bir karar alması, yahut dini konularda bir karar alması daha fazla cami yahut kilise yaptırması, daha fazla top, tüfek tank yaptırması, savunmaya önem vermesi, ister istemez fiyatları, kaynak kullanımını ve dolayısıyla gelirleri etkileyen kararlardır.

Böyle olunca, yani devlet istese de istemese de her kararıyla, aşağı yukarı her kararıyla, ekonomiyi etkilediğine göre, bu etkilerin daha düzenli biçimde, daha tutarlı ve arzu edilen sonuçları alacak biçimde almak gibi bir sorun ortaya çıkmaktadır ki, bu da her devletin kendi siyasi yapısına ve siyasi felsefesine uygun bir ekonomi politikasını düzenlemesini, planlamasını gerektirmektedir.

Tam liberal görüşü savunan iktisatçılar veya politikacılar bile bu anlamda devletin bir iktisat politikası olması gereğine inanıyorlar. Kaldı ki, değişik siyasi inançlar, değişik ekonomik görüşler geçerlidir dünyamızda ve bunları başlıca iki grupta toplamak mümkündür. Bu gruplardan birincisinde, ekonomik konulardaki karar alma bir tek merkezde toplanmaya çalışılır. Bütün kararlar, hatta bazen ayrıntılara kadar inen, fiyat belirlemeleri, gelir belirlemeleri, üretilecek mal demeti, bunların kararları merkezi planlama organı tarafından alınır. Bu, ya Marksist-kollektivist bir düzende söz konusu olabilir veya tamamen monarşik bir düzende olabilir; arada fark çok azdır. Her ikisinde de bir merkezi otorite kimin gelirinin ne kadar olacağını, hangi malın ne kadar olacağını, ne kadar üretileceğini karar altına almaya çalışır.

Bunun zıddı olan kampta değişik siyasi inançlarla, değişik ekonomik görüşlerle bütün kararları, ekonomik kararları küçük birimlere bırakmak ve yaygınlaştırmak söz konusu. Yani, desantralize edilmiş kararlar ekonomik hayatta geçerli olsun istenir. Onun için de buğday fiyatının belirlenmesinde, bütün buğday üreticilerinin, bütün buğday

tüketicilerinin tercihlerini yansıtan bir piyasa mekanizması içinde fiyatların oluşması arzu edilir. Ortam buna göre hazırlanır. Bu, desantralize, geniş kitlelerin katıldığı, her birinin karar almakta serbest olduğu ekonomik sistemde piyasa düzeninde, hiç kuşkusuz siyasi sistem de buna paralel olarak son derece demokratik olmak zorundadır. Yani, piyasa mekanizması, serbest rekabet sistemine göre düzenleniyorsa, o ekonomide, o ülkede siyasi rejimin de demokratik, açık, özgürlükçü bir sistem olması gerekir. Aksi olamaz, birtakım sorunlar yaratır. Yani, siyasi otorite bir tek elde toplanır, karar alma bir tek merkezde toplanır, ekonomik alanda desantralize bir karar alma gerçek anlamda başarıya ulaşamazsa, çok çeşitli sorunlar ortaya çıkar. Ve sonunda ya biri, ya öteki ege-men olur.

Bu iki aşırı çözüm, yani kararları tamamen piyasaya bırakmak ya da tamamen bir tek merkezde toplamak, birtakım sakıncalar ortaya çıkarmaktadır uygulamada. Onun için iki değişik kampdaki ülkeler kendi felsefelerinin izin verdiği çerçeve içinde ters yönde birtakım sınırlamalar getirmektedirler. Mesela Batı Avrupa'da ve Amerika'da kararları piyasa mekanizmasına bırakma tercihi yapılmıştır, demokratik düzende bunun böyle olması gerekir. Fakat, çok serbest piyasa mekanizmasının ortaya çıkaracağı tekeli eğilimler, tekeli uygulamalar, çokuluslu şirketlerin ortaya çıkardığı birtakım sorunlar karşısında devletin ekonomik hayata, belli amaçları gerçekleştirmek için müdahale ettiğini, yani fiyatlara, gelirlere, değişik şekillerde, değişik yöntemlerle yön verdiğini

görmekteyiz. Buna karşılık kolektivist sistem altında her şeyin bir tek merkezde, bir merkezi planlama kanalıyla kararlaştırılmasının güçlükleri karşısında orada da bazı şeyleri, hiç olmazsa ayrıntıda piyasa mekanizmasını işler hale getirerek ona bırakmak, yani çok makro düzeyde değerleri merkezi planlamaya belirletmek, saptatmak; fakat ayrıntıda, bazı şeylerde vatandaşın karar ve tercih hakkı bırakmak yolunda bazı gelişmeler görmektedir.

Türkiye'de de diğer birtakım Batı ülkelerinde görülen bu iki sistemin ortasında bir demokratik planlama, bir karma ekonomik sistemdir amaçlanan. Bu arada hem geniş bir katılmaya olanak vermek yeni halkın üretici olarak, işçi olarak, tasarruf yapan vatandaş olarak, kendi başına kendi tercihlerine göre karar vermelerini sağlamak; hem de bir düzenleyici olarak DPT'nin veya diğer politika kararları alan kamu kuruluşlarının piyasa mekanizmasında hoş gitmeyen birtakım sonuçları önlemek veya düzeltmek görevini yerine getirmeye çalışmaktır. Bu demokratik planlama 1930'larda Türkiye'de bir miktar denenmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde. Fakat çok geniş kapsamlı olmadan. Çünkü o bir sanayi planlamasıydı daha çok. Fakat aslında 1960'larda, 1950'lerde yaratılan birtakım darboğazların, çıkmazların sonucu olarak, çok plansız gidişin yarattığı tepki olarak bir planlama dönemine girilmiştir, 1963'den itibaren. Bu planlamayla birlikte Türkiye'de devletin ekonomik hayata müdahalesi bir anlamda daha etkin olagelmıştır. Çünkü makro düzeyde yatırımların seviyesini yükseltmek, sektör-

ler arasında denge sağlamak, tasarrufları artırmak gibi, ve belli bir süre sonunda, belli bir dönemin sonunda, Türkiye'yi kendi imkanlarıyla kalkınmasını sürdürebilecek bir noktaya, dış denge bakımından, getirmek gibi konularda makro düzeyde daha etkin müdahaleler, daha etkin kararlar, politikalar oluşturulmasını sağlamıştır. Bir taraftan da daha önceki dönemde ortaya çıkan gereksiz birtakım ayrıntılarla ilgili müdahaleler ortadan kaldırılmıştır. Mesela eskiden, 1950'lerin özellikle ikinci yarısında devlet bazı fiyatlara müdahale ederdi. Et fiyatlarını her belediye kendisi saptardı. Bu Türkiye'de hayvan üretiminin, hayvansal gıda üretiminin büyük ölçüde olumsuz yönde etkilenmesi sonucunu yaratmıştır.

Onun gibi çeşitli ekonomik sonuçları son derece olumsuz olabilecek ayrıntıdaki olumsuz, tutarsız müdahaleler vardı, daha önceki dönemde. Bunlar planlamanın ilk yıllarında ayıklandı ve bir anlamda, piyasanın bir çeşit etkinliğini devreye sokmak yönünde bir uygulama oldu. Ama, bir taraftan da gerek kamu kesiminde iktisadi devlet teşekküllerinin kararlarında tutarlılık ve beraberlik sağlamak, gerek kamu ve özel sektörün birbirini daha kolay tamamlamasını ve daha tutarlı olmasını sağlamak için üst düzeyde bir planlamaya gidilmeye çalışıldı. Fakat bu planlamanın etkinliği, devletin plan aracılığıyla ekonomiyi yönlendirme, ekonomiye müdahale ederek büyüme hızı veya dış kaynaktan, dış yardımdan bağımsız hızlı kalkınmasına yolaçma bakımından DPT, bir süre sonra maalesef etkinliğini büyük ölçüde yitirdi.

Ondan sonraki müdahaleler Türkiye'de devletin özel sektör ve ya kamu kesimi tarafından saptanan fiyatlara müdahale etmesi şeklinde oldu. Kamu kesiminde KİT ürünlerinin fiyatları donduruldu. Ekonomik koşullar geliştiği halde onların fiyatları birtakım gerekçelerle yükseltilmedi, dokunulmadı. Bunda genellikle ortaya sürülen gerekçe, sosyal adalet veya fakir-fukara edebiyatıydı. Oysa sonuç, tamamen tersine oluyordu. Buna benzer mütalaalarla, özel sektörün fiyatına buzdolabı fiyatına, çamaşır makinasının, televizyonun, radyonun, çeşitli malların fiyatlarına tamamen özel sektörçe üretilse dahi, devlet müdahale etti. Bu, ithalat rejimiyle de birleştirildiği zaman bir tür merkantilist uygulama, 16-17. yüzyılda Avrupa'da görülen merkantilist uygulamanın yeni bir biçimi haline dönüşmüştür. Yani bir neo-merkantilist ekonomi politikası şekline dönüşmüştür. 1978'den bu yana giderek yoğunlaşan bir müdahale, devletin, karşılaştığı ekonomik ve sosyal güçlükler karşısında, o güçlükleri yenmek için etkin çözümler getirmesi yerine, hiç de etkileri olmayan birtakım yasakları veya fiyat kontrollerini getirmesi şeklinde olmuştur. Bu da zamanla paralel piyasanın doğmasına, karaborsanın canlanması, enflasyonun KİT'ler zarar ettikçe açık finansmanla karşılaşması dolayısıyla enflasyonun büsbütün alevlenmesine yol açmıştır.

ORÇUN : Sözü ettiğiniz müdahaleler direkt müdahaleler. Yani, fiyatlar için bir anlamda narh tesbiti, ücretler için belli seviyeler belirlenmesi biçiminde olan müdahaleler. Bunun dışında genellikle serbest piyasa ekonomilerinde uy-

gulanan dolaylı müdahale biçimleri nelerdir?

ÜSTÜNEL : Devletin ekonomiyeye müdahalesi, fiyatlara müdahalesi sadece Türkiye'deki bir olay değildir. Genellikle sanıldığı gibi aksine, Batı Avrupa'da piyasa mekanizmasının böyle yönetildiğini iddia ederim. Batı Avrupa'nın demokratik ülkelerinde devlet ekonomiyeye müdahale eder ama, bunu daha rasyonel bir şekilde yapar, birçok kez, daha etkin bir şekilde yapar. Dolayısıyla karaborsanın yaratılmasına olanak vermemeye çalışır. Örneğin Avrupa Ortak Pazarı, serbest rekabeti canlandırmak için, rekabette herkes kendisine düşeni yapsın, çeşitli ülkelerin hepsi de otomobil üretmesin, otomobilde bazıları ihtisaslaşsın, ötekinde diğerleri ihtisaslaşsın, diye, uluslararası işbölümünde daha ileri bir aşamaya gitmek için ve daha serbest, daha rekabetçi bir piyasa yaratmak için kurulmuştur. Ama sonuç, bizzat Avrupa Ortak Pazarı otoriteleri tarafından bazı fiyatlar saptanmaktadır. Tarım politikası bunun çeşitli örnekleriyle doludur. Avrupa'da bugün temel tarım ürünlerinin hepsinin fiyatı AET yetkilileri tarafından saptanmaktadır. Dolayısıyla birçok sanayi girdikleri, tarıma dayalı girdiler bu fiyatlarla belirlenmektedir. Dolayısıyla da bu, sanayi ürünleri fiyatlarını ve işçilerin geçim seviyelerini etkilemektedir. AET ülkelerinde devlet, ya doğrudan doğruya kendisi veya Ortak Pazar otoriteleri kanalıyla, zorladığı fiyat müdahaleleriyle, ekonomik hayatı dolaylı olarak veya doğrudan doğruya etkilemektedir.

ORÇUN : Dolaylı müdahaleler nasıl oluyor?

ÜSTÜNEL : Sübvansiyonları bilmiyorum, direkt müdahale sayar mısınız? Bazen sübvansiyon verir. Yani der ki, ben fiyata karışmam ama şu malların üretimine birim başına şu kadar devlet desteği veriyorum diyebilir. Ondan sonra, fiyatlar, devlet desteğinden sonra o destek oranında biraz daha düşük oluyor. Bu, bir çeşit endirekt müdahale. Ama, bazen devletin mal piyasasındaki müdahalesi in-putlar, yani bir üretim alanındaki bir sanayi veya tarımdaki bir üretim kesiminde üretimi teşvik yoluyla olabilir. Yani mesela, enerjiyi ucuza sağlar, gübreyi ucuza sağlar, sulamayı ucuza sağlar, ilaçlamayı ucuza, yani sübvansiyonla sağlar. Ondan sonra da, eğer etkili oluyorsa bu, politika üretim artacağı için bu destekleme olmasaydı piyasada mesela buğday fiyatı 30 lira olacaksa serbest bırakıldığı zaman, 20 liraya düşer. Devlet hiç müdahale etmese dahi. Bu, endirekt olarak devletin bir piyasayı etkilemesi olarak alınabilir. Aynı şey, belli kalifikasyonda emek piyasası için söz konusu olabilir. Devlet mühendis yetişmesini desteklemek için belli bir eğitim politikası ve destekleme politikası izler. Sonra da o tür mühendislerin, teknik adamların sayısı artacağı için, onların piyasada fiyatları düşer. Bu çeşit müdahale imkanları da vardır. Üretimi teşvik etmek veya tüketimi sınırlamak şeklinde olabilir. Tüketime vergi koyarak bazı malların tüketimini ürkütebilir. O zaman o piyasada alıcı azalacağı için fiyatlar düşer. Veya tersini yapabilir. Bir mal çok üretilmiştir, elde fazla ürün vardır. İhraç edilmeye söz konusu değildir, çok güçtür. O takdirde üretimi, tüketimini des-

tekleme amacıyla veya genel bir devlet desteği verebilir, tüketiciyi destekleyen bir sübvansiyon söz konusu olabilir.

ORÇUN : Bunlar daha çok Batıda uygulanan endirekt müdahale usulleri. Türkiye'de devlet fiyatların ve ücretlerin belirlenmesi konusunda, esas olarak hangi araçları kullanmıştır.

ÜSTÜNEL : Daha önce de kısaca değinmiştim. Türkiye'de planlı dönemin başlamasından sonra, planlama etkinliğini yitirdi, birtakım müdahaleler, fiyata direkt müdahaleler başladı. Bu, bir çeşit merkantilist uygulamaya dönüştü demiştim. Onun daha eski bir geçmişi var. Savaş yıllarında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Milli Korunma Kanunu uygulaması var ki, o çok daha ayrıntılı ve çok daha katı bir müdahale dönemini içermektedir. Bu müdahaleler Türkiye'de, 1950'lerde yaşandı. 40'larda ve 50'lerde; bu müdahaleler devletin doğrudan doğruya fiyatları saptaması şeklinde olmuştur. Yani, ekmeğin peynirin, etin bütün fiyatları direkt olarak saptanmıştır. Saptayamadıkları fiyatların da kâr hadlerini saptamışlardır. Alıcı, aldığı malı toptancıda ise, ilk el bunu yüzde 10 kârla satmaya mecburdur. Perakendeciye bunun üzerine bir yüzde 5 artış koyarak satmak mecburiyetindedir, gibi. Ama bunların hepsi Türkiye'de, başka ülkelerde de görüldüğü gibi, son derece başarısız olmuştur ve üstelik bir dönem ekonimide büyük, önemli çarpıklıklara yol açmıştır. Yani üretim yapısında, kaynak bölüşümünde, kaynak kullanımında çarpıklıklara yol açmıştır ve bu konuda verimi düşürmüştür. Kaynak-

ların daha verimli, toplumun ihtiyaçlarına uygun alanlarda kullanılmasını engellemiştir.

Ayrıca bu müdahale, karaborsa önlenemediği için paralel piyasaların ortaya çıkması dolayısıyla birtakım haksız kazançların büyük servetlerin edinilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, gelir ve servet bölüşümünde de büyük dengesizliklere yol açmıştır. Yalnız kaynak kullanımı açısından değil, üretimde verimlilik açısından değil, üretimde etkinlik açısından değil, ama gelir bölüşümünde de etkinlik açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Türkiye'nin gelişmesi durmuş veya çok sınırlı düzeylere inmiş ve birtakım aşılması güç sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin, Türkiye, bir türlü dışsatımını geliştirememiştir, döviz fiyatlarına müdahale edildiği için. Hemen şunu belirteyim ki, devletin müdahalesi dediğim zaman müdahalesine karşı olmak veya tamamen her şeyi piyasa mekanizmasına bırakmak gibi tutumlar bence, büyük ölçüde saplantılar halindedir. Çünkü konuşmamın başında da söylediğim gibi, devlet her aldığı kararla ekonomiyi etkiler. Kaçınılmazdır bu. Dolayısıyla ekonominin etkilenmesi devletin kararlarıyla kaçınılmaz olduğuna göre, devletin ekonomiye müdahalesi de kaçınılmaz olmaktadır. Önemli olan bu müdahalenin ekonomide etkinliği bozup bozmaması, belirli bir gidişi, kalkınmayı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyip etkilemediğidir. Bunu isterseniz biraz açayım, örnekler vererek.

Diyelim ki kaynak dağılımı kendi başına bırakılsa, ideal piyasa koşulları içinde gelişse, ki her

zaman böyle olmaz, yani piyasaya bırakıldığı halde tekel olacak olursa, veya tekel benzeri piyasalar kaynak dağılımını çok olumsuz yönde etkileyebilir, saptırabilir, gelir bölüşümünü olumsuz yönde etkileyebilir. Ama, diyelim ki, serbest piyasa en ideal şekliyle oluştu ve döviz fiyatları bir noktada belirdi. Eğer devletin müdahalesiyle saptadığı döviz fiyatı buna yakın bir fiyatsa, ve zamanın gidişine göre, koşulların değişmesine göre devlet bu saptadığı döviz fiyatını, buna bir esneklik getirerek kendisini düzeltiyorsa, bunun muhakkak karşısına çıkmak söz konusu olmamalı. Aynı şey faiz hadleri için ücretler için başka önemli fiyatlar için de söz konusu

Dolayısıyla piyasa serbest bırakıldığı zaman yanlış sinyaller verdiği gibi, devlet müdahale ettiği zaman doğru sinyaller verebilir. Tabii en ideal olanı, devletin toplum yararına, bilgili bir şekilde ve tutarlı bir şekilde müdahale ederek bu sinyalleri en iyi şekilde vermesidir. Yani, fiyatların piyasa mekanizmasına bırakıldığı zaman yanlış işaret verebildiği yerde devletin müdahale ederek doğru işaret ve ışığı yakıp kaynak dağılımını yönlendirmesi doğru olur.

Şimdi Türkiye'de 1940'larda, 50'lerde, 60'larda, her dönemde aşağı yukarı 70'lerde de döviz fiyatlarına devlet uzun süre düşük döviz kuru saptamak suretiyle müdahale etmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye'de ithalat her zaman olması gerekenden daha ucuza olmuştur. Dışsatım olumsuz yönde etkilenmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin dışsatımına dönük sektörleri gelişemiştir. Buna karşılık dış alımı ge-

rektiren faaliyetler bir anlamda teşvik edilmiştir. Bunun etkisini özellikle planlı dönemde, sanayileşmenin hızlandırıldığı yıllarda görüyoruz. Sanayileşme, kalkınmanın sürükleyici sektörü olacaktır, denmiştir. Gerçekten ağırlık verilmiştir ve bir sanayileşme hamlesi yapılmıştır. Fakat bu sırada sanayiye düşük fiyatla döviz temin edildiği için, sanayici, gerekli girdileri, yarımamul, mamul veya araç-gereç olarak dışarıdan getirmeyi çok kârlı bulduğu için, hep dışarıdan gelen girdilerle çalışan montaj sanayii veya benzeri yalınkat dediğimiz çok az işlem yapan iç pazara dönük bir sanayileşme olmuştur. Dışa açılma son derece sınırlı kalmış, buna karşılık Türkiye'nin kendi doğal kaynaklarına dayanarak yapabileceği, geliştirebileceği bir dış-satım kesimi gerek sanayide gerek işlenmiş tarım ürünlerinde adeta kösteklenmiştir. Bu, bizi, hem 1950'lerin sonunda, hem 1960'ların sonunda, hem de 1970'lerin ikinci yarısında çok büyük darboğazlara götürmüştür. Bence burada devleti döviz fiyatlarını saptıyor diye değil, fakat gerçekçi kurun altında saptadığı için eleştirmek gerekiyor. Eğer devlet gerçekçi kuru saptasa ve bunu sürdürebilse, o zaman bu sıkıntılar en aza indirilebilir. Aynı şey bir başka önemli fiyat olan sermayenin fiyatı, faiz hadlerinde söz konusu. Türkiye'de devlet çok eskiden beri sermaye piyasasına faiz hadlerini çok düşük düzeyde saptayarak, birtakım tavanlar koyarak müdahale etmiş. Bankaların mevduata verecekleri faiz, kredilere verecekleri faiz hadleri sürekli devlet tarafından saptanmıştır. Yüzde 2 ile 8 arasında değişen düşük faiz hadleri enflasyon

hızının bunların kat kat üstünde olduğu yıllarda bile sürdürülebilmiştir.

Bu, doğal olarak tasarrufların azalmasına ve yatırımcıların veya kredi kullananların birtakım haksız gelirler sağlamasına yol açmıştır. Böylece hem gelir bölüşümünde birtakım dengesizlikler ortaya çıkmıştır, hem kaynak kullanımında. Kaynak kullanımında nasıl çarpıklıklar söz konusu olmuştur? Sermaye kullanımı çok ucuz tutulduğu için yani doğal piyasa fiyatının çok altında tutulduğu için, üretim sırasında yatırımcılar makine ve teçhizat yatırımının çok kullandığı türden bir teknoloji seçimine gitmişlerdir. Dolayısıyla işsizliğin daha büyük oranda ortaya çıkmasına, sermaye kıtlığının daha acı bir şekilde duyulmasına, dolayısıyla yatırımların daha sınırlı kalmasına yol açan çok sakat bir uygulama olmuştur. Oysa faizler daha baştan daha gerçekçi düzeylerde saptansaydı, o zaman yatırımcılar belki de daha az sermaye, yani makine ve teçhizat, daha az bina, daha çok emek kullanan türden yatırımlara giderlerdi.

Faiz hadleriyle ilgili olarak şu sorulabilir tabii. Denilebilir ki, peki bu gerçekçi faiz haddi nasıl bulunacaktır? Bunların muhakkak serbest rekabet piyasası tarafından saptanması zorunlu değildir. Yukarı-aşağı durum düzeyini belirlemek mümkündür. Bir ülkede reel faiz haddi denge düzeyi olarak o dönem içindeki faiz hadleri (+) ortalama produktivite (yani, sermayenin verimliliği) oranına eşittir. Diyelim ki, Türkiye'de enflasyon yüzde 50 olursa ortalama verimlilik artışı, veya büyüme hızı, yüzde 5 olursa,

reel faiz haddinin denge düzeyi yüzde 55 civarındadır. Yüzde 1 üstünde veya altında olabilir.

Eğer, bir merkezi otorite tarafından belirlenen faiz hadleri buna yakınsa, bunun tasarruflar üzerinde veya yatırımlar üzerinde olumsuz etkileri en aza indirilmiş olur, yahut söz konusu olmaz. Ama, yüzde 55 olması gereken bir reel denge faiz haddini, (daha doğrusu reel olarak yüzde 5, enflasyonla düzeltilsek, yüzde 5 olması gereken bir denge faiz haddini) bir moneter olarak yüzde 12'de tutarsak negatif faiz hadleri bulunur, ki yıllarca bu yapılmıştır, Türkiye'de. O zaman bunun tasarruflar üzerinde, halkın para tutma tercihlerinde ve tasarruflarda bulunmadaki etkisi son derece olumsuz olacaktır. Geçen yıla kadar gördüğümüz olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Aynı şey, döviz fiyatlarında ve faiz hadlerinde olduğu gibi, işçi ücretlerinde de söz konusudur. Çünkü ücretler de emek piyasasında belirlenen bir fiyat olarak çok önemli bir fiyat unsurudur. Orada da yine bu fiyatlar, bu ücret hadleri, ücretler sadece kaynak kullanımını belirleyen bir önemli ekonomik değişken değildir; aynı zamanda büyük bir kitlenin gelirini de belirlerler. Buna da gene devlet müdahale edebilir, veya serbest piyasaya bırakır. Serbest piyasaya bıraktığı zaman da tıpkı sermaye piyasasında olduğu gibi, birtakım tekelleşmelerin etkisi altında, gerçek arz-talep koşullarının gerektirdiği düzeyi bulamayabilir veya birtakım kısa veya uzun dönemli sömürülere yol açabilir. Bunun için, ücretlerde de devletin bir müdahalesi düzenleyici olarak birtakım po-

litikalar geliştirmesi, yasalar çıkarması, toplu sözleşme ve grev yasalarını düzenlemesi gerekir. Bizde bu, 1960'dan sonra yapılmıştır. Ücretler ekonominin gerektirdiği denge fiyatının çok altında kalırsa bir türlü, çok üstünde kalırsa başka türlü enflasyonist ya da deflasyonist; gelir bölüşümünde sosyal adaletin bozuşu ya da sağlandığı sonuçlar yaratılabilmektedir.

ORÇUN : Biraz önce 24 Ocak Kararlarının, devlete belirlenen yanlış fiyatların ortadan kalkmasının sağlandığı bir dönem olarak sözünü ettiniz. 24 Ocak sonrasında devlet müdahalesi ortadan kalkmış mıdır sizce? Sonuçları ne olmuştur?

ÜSTÜNEL : 24 Ocak önlemleri, yukarıdan baktığımız zaman, daha önceki çeşitli dönemlerin neo-merkantilist, adeta çağ-dışı, tutarsız, çelişkili müdahalelerine bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu müdahaleler Türkiye'de KİT ürünleri fiyatlarını düşük tutarak, özel sektörün fiyatlarına müdahale ederek, döviz fiyatlarını gerçek kurun altında tutarak veya faiz hadlerini çok düşük değerlerde tutarak ekonomide öylesine dengesizlikler yaratılmıştır ki, bunun sonunda Türkiye'de büyüme durmuştur. Gelir bölüşümü o kararları alanların amaçlarının tersine, sosyal adalet yönünde düzeleceğine bozulmuştur. Enflasyon hızlanmıştır. Dolayısıyla, toplum açısından arzu edilmeyen bütün hastalıklar ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık, bir çeşit panzehir olarak, bir tepki olarak her şeyi piyasa mekanizmasına bırakalım inancı, felsefesi içinde bir politika

düzenlenmiştir ve bunun bir göstergesi olarak da başlangıçta KİT ürünlerinin fiyatlarında bir yükseltme yapılmıştır. Ama gene devlet yapmıştır. Faizlere dokunulmamıştır bir süre, gecikme olmuştur. 1 Haziran 1980'de serbest bırakıldığı zaman da gene vadesiz mevduat için çok düşük faiz konmuştur. Büyük bir eksiklik bence. Piyasaya bırakılan bu faiz hadleri bankalar tarafından saptandığı için gene bir merkezi otorite ile, bir düzenlemeyle serbest dalgalanma anlamına gelmeyen bir düzen içinde saptanır olmuştur. Yani, o felsefe yönünde bir hareket başlamıştır ama uygulama tam olmamıştır. Daha önceki müdahalelerin Türkiye'yi çıkmazlara götürdüğü, kendi içinde çelişkili olduğu, sürdürülemediği anlaşılmıştır. Türk ekonomisi nefes alamaz, birçok bakımlardan boğulma, yani oksijensiz kalıp boğulma noktasına geldiği için bazı müdahaleleri yırtıp atmak noktasına gelmiştir ama başka müdahalelerle bir çeşit geçiş dönemi başlatılmıştır. Amaç, daha az müdahale, zorunlu olduğu zaman da daha tutarlı müdahale, olmalıdır. Ekonomide hem enflasyonun kaynaklarını kurutacak bir politika, hem sosyal adaletsizliklerin bir kısmını hiç olmazsa kaynaklarını kurutacak politika amaçlanmalıdır. Onun için döviz kurları mesela daha sık düzeltiliyor. Bugünkü kurların çok gerçekçi olup olmadığını tartışmaya burada gerek görmüyorum, ama nisbeten daha sık değiştiriliyor ve gerçekçi kura daha yaklaşık olmasına çalışılıyor. Fakat buna rağmen yine de bugün geçerli olan kurların gerçekçi olmadığı iddia edilebilir, tamam bu ayrı bir tartışma konusudur. Faiz

hadlerinde de aynı şey geçerli. Bugün 1970'de veya 75'deki, yahut 65'deki faiz hadleri söz konusu değil. Enflasyonun yüzde 50'lerde 60'larda olduğu bir dönemde tasarrufunu bankaya veren mevduat sahibine yüzde 8 ile 2 arasında faiz verilerek bir servet transferi büyük ölçüde yapılmıştır. Bankalar kesimine ve bankalardan kredi alanlara büyük servet transfer edilebilmiştir. Bu, bugün tam önlenmiş sayılmaz, ama bir ölçüde önlenmiştir. Hâlâ bankalar kesiminin verdiği faiz hadleri enflasyon hızının altındadır. Biraz önce anlattığım, gerçekçi bir denge kurunun altındadır faiz hadleri. Ama eskisi kadar çarpıklık yoktur. Dolayısıyla bu, ekonomide etkisini göstermeye başladı. Yani, bugün parayı kullanan yatırım yapacak olan daha dikkatli olmaktadır, daha dikkatli yatırım kaynakları aramaktadır. Eskisi kadar bol keseden pahalı makine-teçhizata yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bütün bunlar, ileride Türkiye'nin daha sağlıklı bir gelişme aşamasına girmesini sağlayabilir. Ama bu, hemen ilave edeyim ki, her şeyin serbest piyasa mekanizmasına bırakılması gerektiği ve planlamanın hiç bir şekilde rol almaması, devletin üst düzeyde ekonomik olayları, gelişmeleri yönlendirmemesi gerektiği anlamına gelmez. Aksine, uzun vadeli hedeflere Türkiye'yi götürecek bir etkin planlama ile piyasa mekanizmasını bütünleştiren, tamamlayan bir politika anlayışı Türkiye'yi çok daha az kaynak sarfıyla, çok daha az fedakarlık ile, daha başarılı daha iyi sonuçlara götürebilir.

ORÇUN : Herhangi bir ekonomide talebin gerisinde bir üretim seviyesi ya da işgücü arzının geri-

sinde bir işgücü talebi geçerliyen, devlet müdahaleleriyle kalıcı bir istikrar sağlayabilir mi, fiyatlarda ve gelirlerde?

ÜSTÜNEL : Şimdi, Türkiye gibi, hızla değişen bir toplum içinde, sosyal ve ekonomik değişimin hızlı olduğu bir toplumda, dinamik bir toplumda, durağan, uzun süre devam edecek istikrarlı bir denge söz konusu olamaz. Olsa olsa, dinamik denge anlamında, o dengeyi de sağlamak değil, o dengeye yaklaşma anlamında bir denge sağlanabilir. Türkiye'de toplum değişiyor, ekonominin yapısı değişiyor, kültür değişiyor. Sanayi toplumuna yönelik bir dönüşüm var. Böyle bir şey içinde hiç bir şeyi oturtamazsınız. Hiç kimse yerine oturtamaz,

çünkü sürekli değişecektir. Böyle bir dönemde, böyle bir toplumda ekonomik ve sosyal politikada amaç, durağan ekonomilerdekinden çok farklıdır. Amaç olanaklar el verdikçe, fazla dengersizlik yaratmadan hedeflere ulaşmaya çalışmak olmalıdır. Fazla sosyal patlamalara neden vermeyecek veya ekonomik kaynak israfına fazla neden vermeyecek şekilde... Aksi halde bir süre olaylara hakim olabilirsiniz, bir süre ekonomik verileri istediğiniz düzeyde tutabilirsiniz, ama sonunda o birikimler bir barajın arkasındadır ve birikimler arttıkça barajı patlatır ve birtakım istemediğimiz gelişmelere yol açar.

ORÇUN : Teşekkür ederim.

AÇIK OTURUM

Katılanlar : Orhan AKER
Öztin AKGÜÇ
Toktamış ATEŞ

Yöneten : Alp ORÇUN

AKER : Türkiye’de devletin ekonomiye, gerek yönlendirici gerekse müteşebbis olarak müdahalesi, ihtiyaçlara uygun seviyededir.

ATEŞ : Özel şartlarımız sermaye birikimini önleyince, Türkiye’de devlet imkanları ile kapitalist yetiştirilmeye çalışılması, özel sektörün devlete sürekli ihtiyacı olmasına yol açmıştır.

AKGÜÇ : Devletin daha fazla ağırlık kazanması gereken bir dönemde devleti devreden çıkarma politikası izlenmeye başlamıştır. Türkiye bunun sıkıntılarını hissetmeye başlamıştır.

ORÇUN : Sayın konuklar, bugün, Türkiye’de devletin ekonomiyi yönlendirici ve ekonomik hayat

içinde müteşebbis olarak faaliyetlerinin sonuçlarını değerlendirmek üzere toplanmış bulunuyoruz.

Sayın Aker, Türkiye'deki ka-
nunla kurulmamış önemli bir özel
sektör kuruluşu olan Türk Sanayi-
cileri ve İş Adamları Derneği'nin
(TÜSİAD) yöneticisi olarak, sayın
Akgüç, devletin çeşitli kademelerin-
de görevde bulunmuş ayrıca özel
kesimin sorunlarını da bilen bir iktisatçı olarak, sayın Ateş ise, ko-
nuyu tarihsel boyutları içinde ince-
lemekle uğraşan disipline bağlı bir
bilim adamı olarak, değerlendirmeler-
de bulunacaklar.

Sayın Aker, siz bugün devletin
gerek ekonomik politikayı belirle-
yici, gerekse müteşebbis sıfatıyla
ekonomi içindeki varlığını nasıl de-
ğerlendiriyorsunuz?

AKER : Tarihsel olarak baka-
cak olursak, Türkiye Osmanlı İm-
paratorluğu döneminden beri tarı-
ma dayalı bir ekonomik yapı için-
de olmuştur. Sanayileşmesini çok
geç yapmıştır ve Atatürk inkılap-
larından sonra, devletin yatırımla-
rıyla başlayan sanayileşmemiz 1950
lerden sonra yavaş yavaş, ve 1960'
lardan sonra hızlı olarak gelişmiş,
günümüze gelmiştir. Yani, ben
Türkiye'nin sanayiciliğini son 20
senede başlamış olarak görüyorum.
Fakat bu 20 yıllık sanayi devresi
içinde ki sermaye birikimi de ye-
terli olamayacağı gibi, aynı zaman-
da bilgi birikimi de daha yeni ye-
ni teşekkül etmeye başlamıştır. 74
yılı - 75 yılına kadar Türkiye'nin
sanayileşmede «take-off» dev-
resini aştığını sanıyordum. Aşa-
ğı yukarı iş bitti zannediyordum.
Fakat Kıbrıs savaşı dolayısıyla A-
merikan ambargosunun ve aynı
zamanda petrol fiyatlarının müthiş
artmasının, henüz gelişmiş ülkeler
seviyesine gelemeden, ihracatına
da başlamadan, Türk ekonomisi

üzerindeki etkileri çok olumsuz ol-
muştur. Ekonomimiz büyük bir
sarsıntı geçirmiştir. 24 Ocaktan
beri tedavisi için uğraşılmaktadır.

İşte bu ortamda, Türkiye'miz-
de, az gelişmişlikten daha yeni gel-
diğimiz için, bence devletin gerek
düzenleyici, gerek kontrol edici et-
kisinin bulunması bir dereceye ka-
dar normaldir. Bu müdahale elbet
«etatisme» şeklinde, bir devlet eko-
nomisi şeklinde olacak olsa o baş-
ka. Ben bu konuda daha çok Dev-
let Planlama Teşkilatına önem ve-
riyorum. Devlet Planlama bugüne
kadar hiç bir zaman zorlayıcı ma-
hiyette olmamıştır.

ORÇUN : Yani, Türkiye'de dev-
letin ekonomiye bugünkü ölçüler-
de müdahalesini, gerek yönlendirici
gerekse müteşebbis olarak, ihtiyaç-
lara uygun seviyede buluyorsunuz.

AKER : Tamam, ihtiyaçlara
uygun seviyede, buluyorum. Hani,
müdahaleci diyemeyiz. Orta seviye-
de, sırf işleri doğrultma açısından
düzenleyici olarak görmekteyim.

ORÇUN : Sayın Ateş, siz Tür-
kiye'de devletin model alınan Batı
ülkelerine göre fazlaca olan müda-
halesini ve müteşebbis sıfatıyla al-
dığı rolü hangi gerekçelere bağ-
lıyorsunuz?

ATEŞ : Ben meseleyi iki açı-
dan ele almak istiyorum. Önce, bi-
zim özel sektörümüzde zaman za-
man devletin himayesini isteme a-
lışkanlığının nedenleri üzerinde bi-
raz durmak istiyorum, tarihsel ola-
rak. Bir de kalkınma denilen olay-
da devletin rolünü ve bu açıdan
günümüzdeki durumu ele almak
istiyorum.

Önce kalkınma dediğimiz olayın, 20. yüzyılda iki yolu var, bizim için alternatif olabilecek: Ya, kapitalist yol olacak. Bu kapitalist yol içindeki değişik derecelerde devlet müdahaleleri veya hiç müdahalesiz devlet olacak. Yani tam bir liberal sistem. Friedman da zaman zaman bunu istiyor, ama bizim Friedman'cılar bunu istemiyor. Bir de kapitalist olmayan yol var. Şimdi, dünyada tarihe baktığımız zaman kapitalist yoldan kalkınan devletlerde şöyle bir özellik görüyoruz. Bunlar sömürgeci, ve sömürgelerden belirli transferler yapmışlar. İlk kapitalistleşme sürecinde bir yerlerden birşeyler transfer etmişler, yahut da iç sömürü yapmışlar ve kapitalizmi bunun üstüne oturtmuşlar. Nasıl yapmışlar? 19. Yüzyıl boyunca oy verme hakkı olmayan, seçim hakkı olmayan, siyasal ağırlığı olmayan emekçi sınıfların artık değerini kullanmışlar. Ne olmuş mesela İngiltere'de? Madenlerde kadınlar çalışmış, çocuklar çalışmış, 18 saat çalışmış. Şimdi bunlar bizde olmaz. Sömürgemiz yok. Toplum içinde aynı sömürüyü yapmak mümkün değil. Çünkü emekçi sınıfların oy hakkı var. Bizde kapitalistleşme demokratikleşmeyle beraber olmuştur. 18. - 19. yüzyıl İngilteresindeki bir olayı Türkiye'de yapmaya kalkın, kıyamet kopar. O zaman kapitalist kalkınma yolu baştan kapanmış gibi görünüyor. Geriye kalıyor, kapitalist olmayan yol. Tabii bu, ayrı bir tartışma konusu olabilir.

Şimdi işin öbür yanına gelelim. Neden bizim özel sektörümüzde zaman zaman devletin himayesini isteme alışkanlığı var? Tarihimizi okurken, görüyoruz ki ticaret garip bir şekilde hor görülüyor. Hele

İslamiyetin kabul edilmesinden sonra bu daha da artıyor. Oysa Hz. Muhammed kendisi kervancı. Türk-İslam unsurunun gerek Selçuklularda, gerek Osmanlılarda, ticareti hor görmesini açıklayacak hiç bir şey bulamıyorum. Sadece Oğuzlarda bir alışkanlık var. Kendileri göçebe oldukları için kentlere yerleşenlere, kentlerde ticaretle meşgul olanlara «yatuk» diyorlar, tembel anlamında. Onları horluyorlar. Bu horlama, 19. yüzyılın sonlarına, 20. yüzyılın başlarına kadar, Cumhuriyete kadar devam etmiş. Garip bir şey bu. Böylece İmparatorlukta ticaret tamamen azınlıkların, ya da müslüman olmayan unsurların eline kalmış. Böylece ticarete birikim olmamış. Ticarete birikim olmayınca, bankacılık da gelişmiyor, bankalar yok. Kredi dağıtacak bankalar yok. Fatih gitmiş, Galata bankerlerinden faizle para almış. Başka alacak yer yok çünkü.

Bir feodal birikim de yok. Biliyorsunuz, tımar adını verdiğimiz, ayrıntısına giremeyeceğim, Osmanlı toprak düzeni toprakta özel mülkiyete izin vermeyen bir düzen. Toprak devletin toprağı. Görev karşılığında gelirini alırsın bunun diyor, ve alıyor adam, gelirini de yiyor. Yani birikim yok. Büyük toprak mülkiyeti yok. Feodal birikim yok. Kapitalizm neyle olacak o zaman? Toprakta para yok, ticarete para yok, sömürge yok, Batılı anlamda. O zaman bambaşka bir sorunla karşı karşıya kalınıyor. Kim, nasıl kalkınacak? İmparatorluğun yöneticileri görüyorlardı, bu durumu. Batının ordularını, fabrikalarını, görüyorlardı. Manchester'de kıyamet kadar kumaş üretiliyor, bizim tezgahlar duruyor. Başlıyorlar, Batıya öğrenci yollamaya. Bizim

Osmanlılar durumun farkında, farkında ama, bu hendikapı nasıl aşacaklarını bilemiyorlar. Bir yandan Batı tipi okullar açılıyor, bir yandan da Batıya öğrenci yollanıyor. Fakat bizim Batıya giden öğrencilerimiz bu işin piif noktasını kavramıyorlar. İki şey görüyorlar. Batı neyle kalkınmış? Kapitalizmle. Siyasal rejim ne? Meşrutiyet. Tamam diyorlar, biz padişahın yetkisini kısıtlarsak kıvracağız bu işi. Onun mücadelesine başlıyorlar. Tanzimat, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet hep böyle gidiyor. Derken, İkinci Meşrutiyet sırasında, farkına varılıyor ki, Batı kapitalizmle kalkınmış bizde kapitalist yok. Ne yapalım, deniyor. Devlet eliyle kapitalist yetiştirelim, deniyor. İşte, Kara Kemaller, başlıyor devlet olanaklarıyla, kapitalistleşme çabasına. Fakat savaş başlayınca bu iş de kalıyor.

Bizim Cumhuriyetçilerimiz de, ilk anda, o ithalat zihniyetinin devamı. 1923 İzmir İktisat Kongresinde aslında ortaya çıkan model güya liberal. Ama başka çare yok, devlet eliyle kapitalist yaratacağız ve o yolla kalkınacağız, deniyor. Fakat bakıyorlar olmuyor. 29 Buharayı patlayınca kapitalizme, liberalizme olan güven sarsılınca, devletçilik denen model uygulanmaya, ilk defa planlı kalkınmaya başlanıyor. Belirli bir süre de gidiliyor.

Netice olarak 1946'lara geliniyor, çok partili hayata. Rahmetli Menderes'in «Her mahallede bir milyon yaratacağım» sözü, tesadüfi değildir. Nedir? Devlet eliyle kapitalist yaratma görüşünün bir ifadesidir. Kapitalist yaratmakla Türkiye'nin kapitalistleşeceğini ve kalkınacağını düşündüğü için söylüyor.

Ama olmuyor. Sayın Aker'e katılıyorum orada, Türkiye'de kapitalistleşme dediğimiz, yani sanayileşme ve kapitalistleşme dediğimiz olay, 60'ların sonrasının bir ürünü. Dünyaya konjonktürü de uygun buna. Keynes'çi bir modelle, Keynes'imsi bir modelle birşeyler yapılmaya başlanıyor. Gerçekten küçümsenmeyecek bir kalkınma sağlanıyor Türkiye'de. Ama bir yandan 1974 Kıbrıs çıkarmasının dünya kamuoyunda yarattığı ürküntü. Bir yandan da Amerika'nın Ortak Pazar ve Japonya'ya karşı, bir önlem olarak tezgahladığı OPEC olayı, bambaşka bir darboğaza getiriyor. Türkiye'yi.

Bunların hepsi anlaşılabilir şeyler. Fakat benim gerçekten anlamakta zorluk çektiğim olay şu oluyor. Şimdi, bu durumda, devlet müdahalesini daha da artan düzeylerde, sırf düzenleyici olarak değil, devletin bilfiil yer alması anlamında da, istemesi beklenirken, bizim özel sektörümüzün, Friedman'cı bir modele sarıldığını görüyoruz. Friedman dediğimiz adam bir bütün netice olarak. Yani bunun görüşlerinin bu kısmını alırım, bu kısmını almam diye bir şey olmaz. Modele kavramına aykırı bir olay bu. Bir yandan piyasa ekonomisine, özgür ekonomiye geçelim derken, bir yandan da devletin olanaklarının özel sektöre verilmesi isteniyor. Bence gerçekten ihtiyaç da vardır. Ama Friedman'cı bir model içinde bunu savunmamak lazım. O zaman model değişirmek lazım.

ORÇUN : Sayın Akgüç, sayın Aker ve sayın Ateş özel sektörün devlete ihtiyacı olduğunu belirttiler, bu ihtiyacın sebepleri üzerinde durdular. Türkiye'de devlet bu ihtiyaca cevap verebilmek için uzun

yıllardır uğraştığı halde, bugüne kadar ekonomik kalkınma açısından, hiç değilse potansiyelle orantılı, bir başarı sağlanamadığı da ortada. Siz, bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

AKGÜÇ : Aslında, devlet, soyut bir kavram. Devlete egemen olan güçler var. Egemen olan güçler tabii devletin olanaklarını şu veya bu yönde kullanıyorlar. O nedenle devleti değerlendirirken, şüphesiz devletin izlediği politikalarda bu egemen güçlerin etkisini görmek gerekir. Benim ilk reaksiyonum bu.

Sayın Ateş'in de söylediği gibi, Türkiye bir arayış içine girmiştir, Cumhuriyet döneminde. Ekonomik kalkınmada en etkin yol ne olacaktır, en etkin model ne olacaktır, bunun arayışı içerisinde olmuştur, Türkiye. 923 İzmir İktisat Kongresi, işte bu arayışın bir ürünüdür. Belli bir politika ortaya çıkmıştır. O politika daha çok özel kesimi teşvik yoluyla Türkiye'de sanayileşmeyi hızlandırmaktır. Ama bunun, sayın Ateş'in de demin bahsettiği nedenlerle, 929 dünya Buhranının da etkisiyle Türkiye'ye uygun olmayan bir model olduğu düşünülmüş ve Türkiye 1930'lardan sonra, Atatürk'ün ifadesiyle «güdümlü» bir ekonomi dönemine girmiştir. Aslında Türkiye'nin 930'da girmiş olduğu model, Türkiye gereksinimlerine uygun bir modeldir, benim kişisel kanaatime göre. Türkiye 930'larda gereksinimlerini yurt içerisinde karşılamak, yurt içerisinde üretilen hammaddeyi yurt içerisinde değerlendirmek ve bu şekilde bir kalkınma sürecine geçmek zorundaydı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde hammadde üreten kesimle Avrupa sanayicisi ara-

sında kurulan ilişkiyi koparmak, bu şekilde hızlandırılmış bir sanayi sürecine girmek ve çok çeşitli sektörlerle birden yatırım yapmak suretiyle teknik anlamda dengeli bir kalkınma sürecini başlatmak amacıyla Birinci Plan hazırlanmıştır. Bu Birinci Planın uygulanmasında da kamu kesimine görevler verilmiştir. Sümerbank bunun motoru olmuştur. Yapılacak 18 tesis Sümerbank'a görev olarak verilmiştir. Sümerbank bunları gerçekleştirmiştir. Bunun dışında İş Bankası'na, Paşabahçe Cam'a ve Ziraat Bankası'na verilen tali görevler vardır, bu programın gerçekleştirilmesinde.

Aslında Türkiye'yi belki take-off aşamasından, ikinci aşamaya da sokacak olan Plan, İkinci Plan'dır. Çünkü ağır sanayi dediğimiz yatırımlara, madencilik kesimine, enerji kesimine İkinci Plan döneminde girildi ve o zaman hazırlanmış olan projeler hakikaten çok ilginç projelerdir. Fakat maalesef Türkiye bunu gerçekleştirememiştir. Yani, Birinci Planı gerçekleştirmiştir, Birinci Planda öngörülmüş olan sanai tesisleri bazı gecikmelerle, çok kısa dönemli gecikmelerle gerçekleştirmiştir, ama İkinci Planı uygulayamamıştır.

ATEŞ : Savaş çıkmıştır..

AKGÜÇ : Nedenlerini tartışmıyorum ama, benim kanaatime göre Türkiye planları uygulayabilseydi, sorununu çözmüş olacaktı. Yani, take-off aşamasını geçmiş olacaktı.

950'den sonra tabii model değişmiştir. Demin, sayın Ateş'in de belirttiği gibi, devlet müteşebbis olmaktan ziyade, özel kesimi teşvik etmek yoluyla, ekonomide bir biri-

kim sağlamaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak hakikaten gelişen bir özel sektör görüyoruz 1950'den sonra. Fakat, iyi bir planlama yapılmadığı için, bu gelişme tutarsız olmuştur, yani dengesiz bir gelişme olmuştur. Dengesiz gelişme dediğim zaman bununla fiziki anlamda dengesiz bir gelişmeyi kastediyorum. Daha çok tüketim sanayilerini geliştirmek ve buna karşılık enerji, altyapı ve ağır sanayi dediğimiz kesimi ihmal etmek pahasına bir gelişme olmuştur. Bu nedenle ekonomide, önemli bir dizi dengesizlik doğmuştur. Bunlardan birincisi, üretken kesimle altyapı arasında ortaya çıkan önemli dengesizliktir. Türkiye bugün bunun sıkıntılarını çekiyor. İşte, enerji yetersizliği, haberleşme yetersizliği, ulaşım yetersizliği, liman kapasitesinin sınırlı olması bunun sonucudur. Çünkü bu denge kurulmamıştır o zaman. İkinci önemli eksiklik, üretken kesimler arasında denge sağlanmamıştır. Yani, ülke içerisinde üretilen çıktılarla sektörlerin girdi ihtiyaçları birbirini dengeleyememiştir. Dolayısıyla fiziki bir dengesizlik doğmuştur, üretken kesimler arasında. Üçüncü bir dengesizlik de, ithal ikamesi adı altında, aslında Türkiye'nin hiç ithal etmediği malların Türkiye'de üretilmeye başlanması, girdilerini dış ülkelerden temin eden, yani girdi açısından dışarıya bağımlı bir sanayinin kurulması olmuştur. Bu dengesizlikler Türkiye'de ondan sonraki gelişme hızları üzerinde çok olumsuz etkiler doğurmuştur. Benim kanaatime göre de, bu dengesizliklerin giderilmesi, devletin halen önemli görevi olmalıdır. Altyapıyı tamamlayacaksa devlet tamamlayacaktır. Büyük teknoloji gerektiren, büyük sermaye yatırımları gerekti-

ren yatırımlar varsa bunları da devlet yapacaktır, veyahut bunlar devlet öncülüğünde gerçekleştirilecektir. O nedenle, bence devletin daha fazla ağırlık kazanması gerekli olan bir dönemde devleti devreden çıkarma politikası izlenmeye başlanmıştır. Bunun sıkıntılarını Türkiye görmeye başlamıştır, hissetmeye başlamıştır.

Türk ekonomisi bence iki dönemde oldukça iyi performans göstermiştir. Bunlardan biri, 33-38 dönemidir. Dünya buhranına rağmen Türk ekonomisi büyümüştür, sanayinin temelleri kurulmuştur. Hatta dış ticarete bile olumlu gelişmeler olmuştur. Oldukça başarılı ikinci uygulama da 63-69 yılları arasında, Birinci Plan dönemindedir. Bu iki dönem de devletin hem müteşebbis olarak, hem de yol gösterici olarak görev aldığı dönemlerdir. Bunların dışına çıkıldığı zaman, Türk ekonomisi daha ağır darboğazlar içerisine girmiştir. O nedenle Türkiye'de hakikaten kalkınma hamleleri devam edecekse, bunu devamlı bir süreç olarak alacaksa, devletin yol gösterici ve müteşebbis olarak, etkinliğini kabul etmemiz lazım geldiği kanısındayım.

İktisadi Devlet Teşekkülleri üzerinde çok konuşulmuş, bunların olumsuz yönleri üzerinde durulmuştur. Ancak şunu da kabul etmek lazımdır. Eğer Türkiye'de bir sanayileşme hareketi başlamış, sanayi Anadolu'ya dağılmış ise, bugün hal-kin gereksinimlerinin önemli bir kısmı karşılanabiliyorsa bunlar İktisadi Devlet Teşekkülleri ile gerçekleştirilmiştir. Eğer Türkiye'de İktisadi Devlet Teşekkülleri olmasaydı, ben zannediyorum ki, 24 Ocak kararlarından sonra Türk eko-

nomisinin içine gireceği bunalım bugünkünden çok daha ağır olacaktı. Her şeye rağmen İktisadi Devlet Teşekkülleri üretime devam etmişler, üretimlerini durdurmamışlardır. Bugün hâlâ milli gelir konusunda bazı iyimser tahminler yapıyorsa, hep İktisadi Devlet Teşekküllerinin ürettikleri mallara dayanılarak yapılmaktadır. Yoksa özel kesimin üretmiş olduğu mallara dayanılarak bu gibi olumlu tabloların ortaya çıkmasına olanak yoktur. Bilmem sualinize cevap verebildim mi?

ORÇUN : Sayın Aker, size sayın Ateş'den bir dolaylı soru geldi. Biraz önce siz devlet müdahalesinin gerekli olduğunu belirttiniz. Ancak 1980 Ocak ayındanberi uygulanan ekonomi politikasının özü sayın Akgüç'ün de belirttiği gibi, devlet müdahalesinin ve girişimciliğinin asgariye indirilmesi, olarak sunuldu kamuoyuna. Oysa sizin de üyesi bulunduğunuz bazı özel sektör kuruluşları bu politikayı olumlu bulduklarını açıkladılar. Burada sizce bir çelişki var mı?

AKER : Devlet müdahalesi tabirini kullanmak istemiyorum. Mühim olan, devletin elinde DPT ve Teşvik Uygulama Dairesi'nin bulunması. Şimdi biz devletten, aman yatırım yap da ben onun sayesinde para kazanayım, yahut bana para ver de ben çalışayım, daha iş yapayım, diye bir şey istemiyoruz. Karma ekonomi sistemini benimsemişizdir. Deminden beri konuşurken 23 - 39 arası ile ondan sonraki devir ele alındı. Çok iyi şeyler var. Atatürk, devlet fabrikaları kurdurduğu gibi, ki bunların gerek bilgi birikimi bakımından, gerekse Türkiye'nin sanayileşmesi bakımından çok faydalı ol-

duğu aşıkardır, aynı zamanda, Türkiye'nin en büyük yatırımları olan mesela bir çimento sanayiini, Kartal Çimento Fabrikası, Zeytinburnu Çimento Fabrikası gibi çimento fabrikalarını aynı yıllarda kuran tamamen ecnebi sermaye ve özel sektördür. Hatta Ankara'da kurulan Ankara Çimento Fabrikası devlet sermayesi, Fransız sermayesi ve özel sektör sermayesi ile beraber kurulmuştur. Ondan sonra «her mahallede bir milyon yetiştireceğiz» diye bir slogan, gazetelerde okunduğu halde, Menderes devrinde Çimento Sanayii Anonim Şirketi kurulmuştur ve bu şirket 12 devlet fabrikası ile çimento sanayiine, tamamen müdahaleci olarak, girmiştir. Fakat biz bundan dolayı da o günkü yatırımlara devletçi yatırım diyemiyoruz. Niçin? Çünkü, ne devlet ne kapitalist bunu seçmiştir. Bugün de bu devam ediyor. Yani bana bugünkü 24 Ocak kararlarını soracak olursanız, 24 Ocak Kararları özel sektördür diyemiyorum, devletçi de diyemiyorum. Gene karma ekonomi sistemi üzerinedir. Benim görüşüm, Türkiye'de benimsenen karma ekonomi sistemidir. Devlet yatırım yapacak. Yalnız, devletin yatırım yaparken, Türkiye'nin kalkınmakta olan, memleketlerden birisi olması dolayısıyla, elindeki finans imkanlarını özel sektörün yapabileceği yatırımlara doğru değil, alt yapı yatırımlarına kaydırması lazım. Mesela bugün DDY'nın zafiyetinden dolayı Türkiye'de çok çarpık bir ulaşım sistemi teşekkül etmiştir. Gerek mazot bakımından, gerek makine bakımından ve gerekse sanayiciye maliyeti bakımından pahalı kamyon nakliyesi üzerine kurulmuş, bir taşımacılığımız vardır. Mesela

devlet, demiryolu yatırımcılığına dönecek olursa, yahut da deniz taşımacılığında, mesela İstanbul'dan Trabzon'a, hatta Of'a kadar diyelim, alttan İstanbul'dan Mersin'e kadar bir yol izlenirse, bu ekonominin yararına olur. Aslında devletin bu taraflara doğru kayması lazım. Elektrik yatırımları var, TEK'in yatırımları var. Bugün, TEK'in müthiş paraya ihtiyacı var, yatırımları yapması için. Devletin o taraflara doğru kaymasında, altyapıya doğru kaymasında ben fayda görüyorum.

Aynı zamanda ben bugün Türkiye'deki sistemin Friedman sistemi olduğu kanısında da değilim. Onu da rahatlıkla söyleyebilirim. Aslında her memleketin kendine göre bir ekonomik sistemi benimsemesi lazım. Bugün Friedman sistemine benzeyen tek husus, enflasyonun para politikasıyla kontrol altına alınması çabasıdır. Özel sektör sanayi bugün 24 Ocak kararlarının acısını çok çekiyor. Acı çekmesini sevmek diye bir şey olmaz, fakat başka kurtuluş yolu olmadığı için ve Türkiye'nin en büyük tehlikesi enflasyonist gidiş olduğu için, buna katlanıyor. Enflasyon bence OPEC'in yapmış olduğu, 74 zamından dolayı ortaya çıkmış değil. Hükümetlerin enflasyonist politikayı benimsemelerinden dolayı enflasyon Türkiye'de körüklenmiştir. Ben, müsaade ederseniz, sizi birazcık optimizme doğru sevk etmiş olayım. Türkiye'de aslında 74-75 yılında hızlanmaya başlayan dışlılar, birdenbire, aniden yavaşladı. Ben bunun asıl sebebinin ne ekonomi politikalarına, ne de işlenmiş hatalara bağlıyorum. Her ekonomide hatalar işlenebilir. Fakat aslında ekonomiyi durduran bence petrol kri-

zidir. Türkiye'nin bugün 8 milyar dolarını yutan bir ejderha var. Türkiye'nin her şeyini alıp götürüyor. Petrol fiyatları 10 dolar seviyesinde kalsaydı, ödemeler dengesi bugün açık vermeyecekti. Biz, kendimize göre metodlarla, kendimize göre yollarla, take-off devresine girmiştik, giriyorduk. Tam uçak kalkarken benzin pahalılandı, kalkamadı yerinde kaldı.

ORÇUN : O dönemde kalkınmanın finansmanındaki esas kaynak neydi sizce? Neyle finanse ediliyordu?

AKER : Sınai Kalkınma Bankası'nın sağlamış olduğu ucuz krediler esaslı üzerine kurulmuştu. Banka kredileri esaslı üzerine kurulmuştu. Fakat bunu da kabul etmek lazım ki, bu parayı alanlar korkunç bir riske giriyordu. Bugüne kadar Türkiye'de bir sermaye birikimi olmamış ise özel sektör, yani sanayici ve müteşebbis yokluklar içinde kendisini başka türlü kalkındıramazdı.

ORÇUN : Peki, devletin bugün müdahale etmeme prensibini benimsemiş olması özel sektörü güç durumunda bırakmıyor mu?

AKER : Bugün müdahale etmiyor. Müdahale kelimesini kullanırsanız, sanki özel bir yardım almış gibi oluyor. Ben onu demiyorum. Devleti yol gösterici olarak benimsiyoruz. İhracata dönün, diyor; her halükarda ihracata dönelim, diyoruz. Mesela, aynı zamanda para politikası düzeninin, yüzde 60 - yüzde 70 faizin acısını çekiyoruz bugün. Fakat onun da bir muayyen devreden sonra mutlaka gerilemesi lazım geldiği kanısındayım. Bu yüksek faiz oranlarını ilaç olarak, çok

acı bir ilaç olarak addediyorum. Fakat, namütenahi ilaç alınırsa, sanayi bünyesinde buna tahammül edilemeyeceği aşikardır.

ORÇUN : Faiz oranlarının serbest bırakılması bugünün şartları ile uyum içinde bir karar mıdır? Siz bir süre sonra faiz oranlarının düşmesini beklediğinizi ifade ettiniz. O nasıl olacak? Yani, enflasyondaki düşüşe bağlı olarak faiz oranlarının düşmesi şeklinde mi, yoksa yeniden eski narh sistemine dönülerek faiz oranlarını devletin belirlemesi şeklinde mi?

AKER : Eski narh sistemine dönüş, serbest piyasa ekonomisiyle bağdaşır gibi değil. Yalnız bana öyle geliyor ki, burada ele alınacak en önemli konu bugün KİT'lerin, maliyeye olan yükü. Benim kanımcamca tamamen durdurulmasına imkân yok. Ya o fabrikalardan vazgeçilecek, maliyet yükseklüğünden dolayı, yahut da KİT'ler kendi kendilerini taşıyabilir duruma gelecekler. KİT'lerin zararı devlet tarafından, maliye tarafından sübvansiyone edildiği müddetçe, kriz devresinin, yahut da tedavi devresinin diyelim, devam edeceği kanısındayım. Onun için her ne kadar sanayiciye acı da gelse, bizlere acı da gelse, bir müddet daha bundan vazgeçilmesi imkansız gibi görünüyor. Bütün mesele faiz oranlarının inmesi. Biz bunun bekleyişi içindeyiz. Bugün maliyetlerimiz ile satışlar arasında artık nefes alacak yer kalmamış olabilir. Fakat enflasyon durdurulmadan alınacak başka bir tedbir, yanan bir şeyin üzerine benzin dökmeye benzer. Alternatif yok. Alternatif göremiyorum.

ORÇUN : Sayın Akgüç, KİT'lerin zarar eden kuruluşlar olmaları-

nın esas nedeni nedir sizce? Teknolojik geriliği mi, yönetimdeki belli aksaklıklar mı, nedir? KİT'ler neden zarar eden, Hazineye yük olan kuruluşlardır?

AKGÜÇ : İki şeyi birbirinden ayırmak lazım, sayın Orçun. Bunlardan bir tanesi zarar, diğeri finansman açığı. Zarar ayrı kavram, finansman açığı ayrı kavram. KİT'ler, birkaç yıl bir tarafa bırakılırsa, aslında konsolide olarak zarar eden kuruluşlar değil, kâr eden kuruluşlardır. Bilançolarına baktığımız zaman, birkaç yıl hariç kâr etmişlerdir. Bunların içinde zarar edenler var. O zarar edenlerin de özel nedenleri var. Örneğin Demiryolları, Denizyolları, Kömür İşletmeleri, geleneksel olarak zarar eden kuruluşlardır. Buna mukabil imalatçı olan KİT'ler genelde kâr eden kuruluşlardır. Bunlar, hükümetlerin izlemiş oldukları politikalara göre, zaman zaman büyük kârlar elde ederler, zaman zaman daha ılımlı ölçülerde kâr ederler. Ancak bunların finansman açıkları var. Bu finansman açıkları neden doğuyor? Çünkü KİT'lere birtakım görevler verilmiş. Çünkü KİT'ler Türkiye'deki yatırımların yüzde 30'unu, yüzde 35'ini gerçekleştirme durumundalar. Bu sene değiştirilmemişse eğer, 130 milyar liralık yeni yatırım öngörülmüş KİTler için. Tabii, bunun kaynağının sağlanması lazım. Gerek yatırım yapan gerekse büyüyen kuruluşların işletme açıkları ister istemez finansman kaynakları bulunmasını zorunlu hale getirmektedir.

Bugün özel kesim de finansman açığı veriyor. Bu finansman açığını karşılayacak kaynak var: Bankacılık sistemi ve yeni yeni gelişen

sermaye piyasası. Mesela geçen sene, son 20 ayda banka kredileri 600 milyar artmıştır. Bu nereye gitmiştir? Özel kesimin finansman açığını karşılanmasına gitmiştir. Halbuki, kamu kesiminin finansman açığını, KİT'lerin finansman açığını giderecek bir sistem kuramamışız. Devlet Yatırım Bankası'nı kurmuşuz ama, yeterli olanaklar vermediğimiz için yatırımları finanse etme imkanına kavuşamadık. Şu halde, biz İktisadi Devlet Teşekküllerinden yeni yatırımlar bekliyoruz isek, bunların finansman açığı vermesini başlangıçta göze almayız lazım. Buna uygun bir finansal sistemi de kurmamız lazım. Bunu kuramadığımız müddetçe, tabii ki bu hazineye geçecek. Hazinenin imkanları olmadığına göre, tabii ki Merkez Bankası kaynaklarına başvuracağız. Türkiye'de Merkez Bankası kaynaklarına gidilmesi bence bir görüntüdür. Yani, tasarruf yetersizliğinin bir görüntüsüdür. Kamu kesiminin tasarrufları yetersizdir, dolayısıyla eğer yatırım yapmak istiyorsak, devlet teşekküllerinin işletme sermayelerini karşılamak istiyorsak, mecburuz Merkez Bankası kaynaklarına başvurmaya. Yine, eğer ana kaynak olan tasarruflar özel kesimin finansmanına yetmiyorsa, o zaman bankacılık sistemi lehinde Merkez Bankasına gitmek zorundayız. Sonunda, bu yatırım-tasarruf dengesi sağlanacak, ama nasıl sağlanacaktır? Bir ölçüde enflasyonun getirmiş olduğu mecburi tasarrufla sağlanacaktır. Türkiye bunu yapmıştır, yapmak zorunda kalmıştır. Nedeni de, bence, üretim yetersizliği ve tasarruf yetersizliğidir. Yani, Türkiye'de önemli olan bu kısır döngüyü kırmaktır. Türkiye bu kısır döngüyü kıramamıştır. Milli gelir azlığı ve tasarruf

yetersizliği, tasarrufların yatırımlar için yetersiz olması ve bunun sonucunu birtakım gereksinimlerin karşılanamaması Türkiye'yi devamlı bir kısır döngüye sokmuştur. Şimdi biz bu kısır döngünün nereden doğduğunu bir tarafa bıraktık, görüntüler üzerine tartışıyoruz. İşte Merkez Bankası kredileri diyoruz, dış ticaret açıkları diyoruz, darboğaz diyoruz. Ama bunun temel nedenini Türkiye'de tasarruf yetersizliği olduğunu, daha doğrusu milli gelir düşüklüğü olduğunu göremiyoruz. Bence, bu kısır döngüyü kırmadığımız müddetçe, bu olaylar Türkiye'de olacaktır. Yani Merkez Bankası kaynaklarına gitmeyeceğiz de desek, gene gideceğiz. Ne kadar sıkı para politikası dersek diyelim, gene kısır döngüdeyiz. İhracatı teşvik edelim desek de gene dış ticaret açıkları büyümektedir. Meselenin bence, temel noktası şurada toplanmaktadır: Türkiye'de bu milli gelir düşüklüğü, tasarruf yetersizliği sürdükçe, bunun oluşturduğu kısır döngü de kalmaktadır.

Tabii ben, İktisadi Devlet Teşekküllerini çok mükemmel yönetiyorlar, demek istemiyorum. Yönetim hataları var. Bunun da kaynakları çoktur. Çok tartışıldı, artık tartışmak istemiyorum. Yalnız İktisadi Devlet Teşekküllerinin yönetilmesinde sistematik bir hata var. Ben diyorum ki, özel kesimin yönetiminde de sistematik bir hata var. Kamu kesiminin yönetimindeki sistematik hata politik müdahalelerden doğuyor. Özel kesimin yönetimindeki sistematik hata da sermayedar, girişimci ve yöneticinin aynı kişiye toplanmasından doğuyor. O itibarla, ikisinde de sistematik hata var. Bu iki sistematik hatayı önlemek lazım. bence, esas

tartışılacak konu, Türkiye nasıl bir model izlemeli? Bence bu, çok önemli. Çünkü Türkiye çalkantılar ülkesi. Bir bakıyorsunuz ifrat, bir bakıyorsunuz tefrit. İki ekstrem arasında gidip geliyor. Halbuki Türkiye'nin koşullarına uygun bir model geliştirmemiz lazım. Tarihi etkiler, sayın Ateş'in vurguladığı gibi, Türkiye'nin yüzölçümü, doğal kaynakları, iç piyasasının genişliği... hep Türkiye'ye has bir model geliştirilmesinde dikkate alınacak etmenler. Yoksa, Tayvan modeli, Singapur modeli, Şili modeli, Uruguay modeli... Türkiye'ye çok yabancı modeller. Biz bu modellere aklımızı takmışız, hep bunları tartışıyoruz. Friedman Keynes münakaşası yapıyoruz. Aslında Türkiye'ye uygun bir gelişme modeli nedir, kalkınma modeli nedir, bunun üzerine bence fazla çalışmıyoruz. Bella Balassa'nın dediği gibi, Türkiye'nin 24 Ocak kararları, nihayet Şili ve Uruguay'ın uygulamış olduğu modeldir. Bunu dedi, çıktı işin içinden. Paul Streeten geldi, «Sizin koşullarınız Tayvan'a, Hong-Kong'a, vs.'ye uymaz» dedi. «Güney Kore'ye biraz uyar ama, Güney Kore'de de önemli ölçüde ithal ikamesi vardır», dedi. Yani meseleleri çok yüzeysel ele alıyoruz gibi geliyor bana. Biraz daha araştırmaya girmekle, el yordamıyla değil, Planlama Teşkilatı'nın bulacağı Türk ekonomisine ait bulgular üzerine sağlam planlama yapmak suretiyle, sorunu çözebileceğimiz kanısındayım.

ATEŞ : Burada bir saplama yapabilir miyim? Önce şunu söyleyeyim, bu karar mekanizmasıyla ilgili. Biz devlet dedik, soyutladık. Devlet dediğimiz bir yönetici, bir aygıt, bir örgüt, insanlar bunu yönetiyor. Karar alıyor insanlar. Ve

insanlar 30 seneden beri bence yanlış kararlar aldılar. E, şimdi artık müsaade buyururlarsa, doğru kararları bir başkası alsın. Ben bunu söyleyecektim.

ORÇUN : Sayın Ateş, size sormak istediğim soru da uzun yıllardır değiştirilmeyen bir politika ile ilgili. Biraz önce sayın Akgüç, önemli bir tasarruf eksikliği bulunduğu. Bunun altında da gelir düşüklüğünün bulunduğunu söylediler. Oysa, Türkiye hakkında yapılmış birçok araştırma tarım kesiminin, vergilendirme yani zorunlu tasarruf yoluyla, önemli bir kaynak yaratabileceği sonucuna varıyor. Ancak bugüne kadar, aşarın lağvından beri, devlet bu yönde karar alamadı. Sizce bunu engelleyen mekanizma nedir? Devletin, ekonomi politikasını belirlerken tarımda vergilendirmeye gitmesini hangi güçler, nasıl önlemişlerdir?

ATEŞ : Garip gelecek size zannediyorum ama, ben tarım kesiminde büyük bir potansiyel olduğuna inanmıyorum. Çünkü bizde zaten büyük toprak mülkiyeti olmadığı için, özellikle Batı Anadolu'dan bir vergi alınması mümkün değü. Kaldı ki, bizim devletimizin, Cumhuriyetimizin ilk uygulamalarından biri, aşarı kaldırmak olmuştü, ki o zamanki bütçe gelirlerinin yüzde 35'ini teşkil ediyordu. Halkın fevkalade kötü izlenimleri var. Unutturamamışız ona. Hele bu tarım kesimini vergilendireceğiz di. yerekten, yani nasıl derler, ülkütüğün kurbağaya değmez. Bence o, öyle bir olay.

Aslında biz kalkınma konusunda ulusça heyecanımızı, enerjimizi yitirdik. Çok önemli, fevkalade ö-

nemli bir olay bu. Ha babam tüketim pompalandı Türkiye'de. Ondan sonra, vakti ki deniz bitti, aman tasarruf denmeye başlandı. Ama rakamlar ortadaydı. Aynı kararları alanlar, şimdi de kurtuluş kararları almaya başladılar. Benim buna aklım ermiyor.

Şimdi şu KİT'lerin durumuna geelim. Bugün KİT'lerin finansman açığı var ve bunları Maliye Bakanlığı karşılıyor. Karşılamasını! Kime faydası var bunun? KİT'leri en çok konuşanlara faydası var. Hani bir çimentoyu ucuz satıyorsa devlet, bundan faydalanan insan kim? Ben değilim. Türkiye'deki ücretli gruplar da değil. Ama, bunlardan yararlanan biri var.

AKGÜÇ : Ben sayın Ateş'in söyledikleri ile ilgili bir noktaya değinmek istiyorum.

Şimdi Türkiye'de, 33-38 arası, hatta ondan sonraki dönemde bir birikim olmuş ise bu, yine tarım sektöründen gelmiştir. Tarım sektöründen niye gelmiştir? Çünkü diğer ekonomik faaliyet yoktu Türkiye'de. Şu halde, ister istemez, ekonomik faaliyetin tarıma dayanmış olduğu bir ekonomide birikim gene tarım sektöründen gelecektir. Eğer birikim olacaksa, bunun muhakkak vergilendirme şeklinde olmasına gerek yoktur. Bu, fiyat politikasıyla olmuştur, kur politikasıyla olmuştur. Tarım, aslında, fiyat politikasıyla ve kur politikasıyla büyük ölçüde, uzun süre cezalandırılmıştır. Tarım ürünlerinin ucuza alınması meselesi vardır. İkincisi de, o zaman biz tarım ürünleri ihraç eden bir ülke olduğumuz için, Türk lirasının yüksek değerinde değerlendirilmesi aslında tarım kesiminden

dolaylı bir şekilde sanayiciye, yahut o birikimi yapan kişiye transfer yapmak demektir. Yani eğer, doların 9 lira olduğu Menderes döneminde sanayiciye ithalat için 2.82'den dolar verilmiş ise, bu 7 lira tarım kesiminden sanayiciye aktarılmış demektir. Yani, bugün Türkiye'nin birikimi olmuş ise, bu birikimin külfetini büyük ölçüde bence, tarım kesimi çekmiştir.

ORÇUN : 60 sonrası için aynı şeyi söylemek mümkün mü sizce? Yani taban fiyatı uygulamasından sonra?

AKGÜÇ : Taban fiyatı uygulamasından sonra, hayır.

ATEŞ : Buna katılıyorum. Benim üzerinde durduğum sadece teknik olarak vergileme fikri açısından. Vergi salmanın bir yarar getireceğine inanmıyorum.

AKGÜÇ : Bir kesimi vergilendirmek için, gelir vergisi uygulamak şart değil. Çok çeşitli yöntemlerle o kesimden birikim aktarılabilir. Bence biz tarım kesimini başka biçimlerde vergilendirmişizdir.

ORÇUN : Taban fiyatı uygulamasının başlamasından sonraki dönem için, devletin tarımı dolaylı yollarla vergilendirmeyi tercih edip sizce kimin işine yaramıştır?

60 sonrası dönemde tarımdan sanayiye yeterli ölçüde fon aktarılması sağlanabilmiş midir?

AKGÜÇ : Taban fiyatı politikasının izlenmesi Türkiye bakımından rasyonel olmamıştır. Türkiye'de bu taban fiyatı politikasına yön

verilirken politik etkenler göz önünde bulundurulmuştur. Hangi ürün üretilirse Türk ekonomisine daha fazla katkıda bulunur görüşü bir tarafa bırakılmıştır. Hangi ürünü desteklersek daha fazla oy alırız, endişesi egemen olmaya başlamıştır. Bu, tabii Türkiye'deki kaynakların kötü kullanımına neden olmuştur. Şimdi biz hep birikim yetersizliğinden bahsediyoruz. Ama aynı derecede önemli bir olay da, birikimlerin kullanılması meselesi. Bu da aynı derecede ağırlığa sahip olan bir konu. Türkiye iki şeyi birden yapmıştır: Hem birikim yetersizdir, hem de birikimler kötü kullanılmıştır. Bugün hâlâ bu kötü kullanma devam etmektedir. Türkiye'de iyi-kötü bir sanayi kurulmuştur. Ama, çarpıktır, dengesizdir, vs. Bu, bir birikim karşılığı olmuştur, bir zorlama karşılığı olmuştur. Tabii bunun için sanayi kesimine kaynak aktarılmıştır, tarım kesiminden, Belki ücretli kesim sıkıntı çekmiştir. Belki tüketici kesimi sıkıntı çekmiştir. Şimdi, meydana getirilmiş olan bu birikimleri, biçimli kullanmıyoruz biz. Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir, diyoruz. Ama Türkiye bence bu kadar zengin bir ülke değildir. Yani, büyük bir fedakarlık karşılığı kurmuş olduğu birtakım sanayileri, Türkiye, gözden çıkartacak durumda değildir, benim kanaatime göre. Bunlara yaşayacak imkanları vermek zorundadır. Yönünü değiştirir, pazarını değiştirir, ama bunlara muhakkak yaşama imkanı verilmeli.

ATEŞ : Ekonomik yaşamda Darwinizme karşısınız.

AKGÜÇ : Türkiye gibi bir ülkede bence israfa yer yoktur.

ORÇUN : Bugünkü devlet politikasını bir israf nedeni olarak mı görüyorsunuz?

AKGÜÇ : Biz Türkiye'de birtakım sanayileri bugün devreden çıkartırsak, bunları tam kapasite ile çalıştıramazsak, sonunda bence bu bir israftır. Yapılmış olan bir birikimi israf etmektir. Bugün birçok fabrikanın devreden çıktığını, üretimini durdurduğunu görüyoruz. Bu, hakikaten bir israftır. Türkiye'de bir taraftan birikim azdır diyoruz, tüketim yetersizdir diyoruz, bir taraftan da üretim imkanlarını kullanmıyoruz, bunları devreden çıkartıyoruz. Niye bu dengesizlik doğdu Türkiye'de, çünkü iyi bir fiziki planlama yapamadık. Bu, girdi-çıkı dengesini bir türlü Türkiye koşulları içerisinde kuramadığımız için, bu böyle oluyor. Ve ekonomide darboğazlar olduğu müddetçe de, ben diyorum ki, enflasyonu fazla durduramazsınız. Niye durduramazsınız? İşte, Türkiye'de o kadar sert önlemler alınmasına rağmen bugün yine enflasyonun yüzde 40'larda, 50'lerde olduğunu görüyoruz. Aslında enflasyonu biraz sınırlandırmış gibi gösteren olay da 1980 şubatında yapılan muazzam zamlardır. 980 Şubatında yapılan o büyük zamlar endeksi çok yükseltmiştir, ondan sonraki artışlar görece olarak düşük gözükmemektedir. Eğer biz 980 şubatında enflasyonu birden yüzde 30 hızlandırmasa idik, o zaman yapılan büyük fiyat artışlarıyla, 980 yılındaki enflasyon oranı büyük olasılıkla yüzde 60'larda kalacaktı ve bu seneki enflasyon da geçen seneye nazaran fazla sınırlandırılmış gözükmeyecekti. Endeksi büyük ölçüde saptıran şubat ayını bir çıkartın, göreceksiniz ki, iki yıldaki enflasyon arasında, bütün bu

mücadelelere rağmen, fazla da bir fark yok. Bir taraftan faizler bu kadar yükselirken, bir taraftan esnek kur politikası dolayısıyla devamlı kur yükseltirseniz, enflasyonu da durdurmaya imkan yoktur. Bir noktada daha sayın Aker'e cevap vereyim. Meseleyi biraz petrol bunalımına bağladı. Bütün dünya bu bunalımı yaşıyor. Diğer ülkeler bir çözüm yolu buldular. Hiç olmazsa dış ticaretin yapısını değiştirdiler. Enerji kullanımının yapısını değiştirdiler. Petrol tüketimini azaltma önlemleri aldılar. Biz hâlâ petrol tüketimini arttırmakla övünüyoruz.

ORÇUN : Sayın Aker, siz bir şey söylemek istiyordunuz. Ondan önce Türkiye'de tarım kesiminin sanayileşmenin finansmanı açısından ciddi bir potansiyel taşıyıp taşımadığı ve eğer taşıyorsa bu potansiyelin, devlet politikalarıyla yeterince değerlendirilip değerlendirilmediği konusundaki görüşünüzü söyler misiniz?

AKER : Ben konuyu şöyle ele almak istiyorum: Türkiye'de köylünün elinden ucuz mal alınarak aradaki fark, kur politikasıyla özel sektöre devredilmiştir diye bir kanıya varmadan evvel o zaman Türkiye'de zaten döviz bulunmadığını düşünmek lazım. 55-60 arasında büyük bir döviz sıkıntısına girildi. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla önce sanayiye geçiş ele alınmıştır. Burada yapısal bir ihmal olmuş Türkiye tarımı ihmal etmiştir.

Türkiye yalnız sanayi ile kalkınma üzerinde düşündü. Türkiye için sanayi elzemdir. Fakat bunun yanında bizim tarım politikamızı da tayin etmemiz lazımdı ve tarım

ürünlerini miktar bakımından da artırıcı teşebbüslere geçmemiz lazımdı. Durumun düzeltilmesi için bence alınacak bazı tedbirler var. Sanayimiz bugün yüzde 80-90 kapasitede çalışacak olursa, tüketiciye gerekli malları verebilecek kapasitededir. Bu durumda kaynaklarımızı tarıma çevirmekte bence fayda var. Eğer tarımla uğraşanlar bugün teşvik görececek olurlarsa, ve hatta sanayici gruplar dahi bugün tarım sektörüne doğru kaydırılırsa, o tarafa doğru teşvik edilirse, büyük bir potansiyel harekete geçer. Mühim olan konu, bence, tarımın teşvikidir. Bir fındık, bir üzüm, bir pamuk gibi klasik ihraç maddelerinin yanında, bugün başka malları da satmamız lazım. Mesela bugün bir salça sanayiini ele alalım. Ne olursa olsun, bugün salça sanayi Türkiye'de hiç olmazsa bir kısım tarım ürününü harekete geçirir, geçirmiştir. Agro-endüstri dediğimiz konuya özel sektörün büyük bir katkıda bulunacağını zannediyorum. Köylü de hammaddesini temin etme durumunda olduğuna göre, bu mükemmel bir şey olur. Hatta işsizliğin de çaresi budur. Bugün biz işsizliğin çaresini daima sanayiden bekliyoruz. Fakat köylerden şehirlere akışı durdurmak için, köylüyü köyünde muhafaza etmenin yollarını aramakta fayda vardır. Bunu da temin edecek olan tarımın teşvikidir.

ORÇUN : Tarımsal yatırımları teşvik edecek devlet politikaları yürürlüğe konmalıdır, diyorsunuz.

AKER : Konmalıdır. Dünyanın en büyük buğday üreticisi olan Amerika bugün icabında tarımla uğraşanların elindeki ürünü ihraç etmek için uğraşıyor, yardım edi-

yor. Buradan baştaki konuya geliyorum, gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerde dahi devletin yolgöstericiliği daima kendini gösteriyor. Teşvik ediciliği daima devam ediyor. Böyle de olması lazım. Bir noktaya cevap vermek istiyorum. Bu KİT'lerin durumu biraz evvel ele alındı. KİT'leri biz, özel sektör olarak, aslında teşvik etmek istiyoruz, KİT'lerin durumunun yöneticilerinin iyiliği veya kötülüğü diye ele alınmaması lazım. Çünkü KİT'ler üzerinde daima politik baskılar olmuştur. Hangi parti iktidara gelirse gelsin, hangi hükümet iktidara gelirse gelsin, ilk yaptığı, KİT'lerin Umum Müdürlerini, yönetim kurulu üyelerini değiştirmek olmuştur. Dolayısıyla, bugün KİT'ler bir nevi politik baskı altında kalır duruma gelmiştir. Bu bir, İkincisi, istihdam politikası. KİT'lerin maliyetlerinin yüksekliğinde istihdam politikasının önemli bir rolü olmuştur. Hükümetler KİT'lerin yatırımlarını arttırma politikası güdebilirler. Bunun üzerine, özel sektör olarak, bizim hiç bir şey söylememiz caiz değildir. Fakat bunun iyi çalışmasının da temini şarttır. Bunun şart olmasının bir nedeni de, KİT'lerin sanayiye, alüminyum, bakır, demir-çelik gibi hammaddeleri sağlıyor olmasıdır. Yani, KİT'lerin iyi durumda olmaları özel sektör için de iyidir, kârlı olması, özel sektör için de kârlıdır. Türkiye bugün bir intikal devresi, bir tedavi devresi geçiriyor. Bu tedavi devresinde devletin de, özel sektörün de, ona göre hareket etmesi lazım. Ben burada demin değindığınız bürokratlar konusuna geçiyorum. Bürokratlar Türkiye'de bir nevi eli-kolu bağlanmış durumda. Bunda siyasi etkenler çok rol oynamıştır. Bugün

bir umum müdür yahut da bir bürokrat, eğer kendi üzerinde müdahaleci bir tavır görececek olursa, asıl hasletlerini kullanamayan bir duruma geçebilir. Ne oluyor? Bürokrata imkan sağlanınca devlette rahat çalışamayan bürokrat özel sektöre geçince, eline verilen imkanlarla rahat ediyor verimli oluyor.

ORÇUN : Bu bürokrasi konusu üzerinde biraz daha durmakta yarar var. Özel sektör olarak bürokratlardan esas şikayet konularınız nelerdir?

AKER : Bence Türkiye'de o kadar bol bürokrat kaynağımız yok. Bunlar birkaç okuldan yetişirler. Kişiliklerini bir yana bırakırsak, formasyonları aynıdır. Demek ki bazı bürokratların tutumunun altında başka birşey var. Bir de şunu düşünmek lazım, biz bunlara geçimi için, ne sağlıyoruz, devlet olarak? İkincisi, onlara nasıl bir sahha bırakılıyor? Bizim, özel sektör olarak gidip Ankara'da yaptığımız temaslar yıllardan beri şunu gösteriyor: Bürokrasi bir tutukluk içinde, kararı vermektense vermeyi tercih ediyor. Hayır demek onun için daha kolay olabilir. Çünkü, vereceği kararın üst kademedeki kendisi aleyhine dönmesinden çekiniyor. Bürokrat şu veya bu yönde karar verdi diye onun üzerinde üst kademe baskı yapacak olursa, o çekingenlik içinde kalır. Bugün özel sektörde de planlama grupları vardır. Planlama grubuna ben bir fabrika kurmak istiyorum dedim mi, eğer planlama grubundan gelen ses bunun uygun olmadığı yönünde ise, ben hayır onun üzerine gideceğim, sen yanlış karar veriyorsun dersem, olmaz. Bu, birlik halinde çalışmayı bozar. Ve bundan

da özel sektör müessesesi kendisi zarar görmüş olur.

ATEŞ : Ben şunu anladım sayın Aker'in söylediğinden. O zaman kabahat bürokrattan değil onun tepesindeki siyasal iktidarda olmuyor mu? Sizin anlattığınız çerçeve içinde.

AKER : Şimdi efendim, kabahat kelimesini kullanmayalım, fakat umumiyet itibariyle Türkiye'de bürokrasi siyasal iktidarlardan, geçmiş siyasal iktidarlardan, mutlak tedirgin olmuş. Onu kabul etmekte fayda var.

ORÇUN : Sayın Ateş, bürokrasi acaba Türkiye'de Osmanlı'dan gelen geleneğini, yani kendi dışındaki unsurları, toplumsal katmanları hor gören tavrını sürdürmekte midir?

ATEŞ : Bizim bürokrat dediğimiz kim? Bürokrat dediğimiz, asker ya da sivil devletin memurları, yani devlet görevlileri bürokratlar.

İlk konuşmamda, o tarihsel gelişmeyi anlatırken, hani Tanzimatla başlayan dedik, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet, falan... Devamlı devlete sahip çıkma alışkanlığı var. Doğru yolu bilir bürokrat, anlar her işten. Halk cahil olur, anlamaz. Özel sektör, falan da öyle.. Böyle bir alışkanlık, böyle bir gelenek var. Sonra ne oldu? 1950'de bitti bu iş. Bürokrat kaçırdı iktidarı. Bürokrat iktidarı kaçırınca ne oldu? Evvelden jandarma muhtarı çağırırken, muhtar gitti ayağını kaymakamın masasına dayadı. Bütün devlet altüst oldu bu arada. Bu, bir şok yarattı. Bu şok 27 Mayısı getirdi, tabii şu veya diğer etkenlerle birlikte. Bu sefer bürokrasi iktidarı kurumlaştırmaya çabaladı. Ne

yaptı? Anayasa Mahkemesini koydu, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay, özerk Üniversite, derken siyasal iktidarın sürekli müdahalesini engelleyecek bir sistem oluştu. Siyasal iktidarın etkisinin dışında bir devlet anlayışı ortaya kondu 61 Anayasası ile, ve oradan da buraya geldik. Tabii aslında hiç bir grubun düşünceleri, gökten zembille inmiş gibi olmadı, bir birikim vardı, bu birikimin sonucu oldu. Ve bizim bürokratımızda da bu var. Bakıyorum bizim en iyi çocuklarımız, ama en iyileri, yani birinciler, ikinciler, üçüncüler, özel sektöre gitmiyor, Maliye Bakanlığı'na müfettiş oluyorlar. Onun müfettiş olarak aldığı para, inanın, özel sekreterinize verdiğiniz paranın dörtte biri kadar. Ondan sonra çalışıyor, çalışıyor, ihtiyaçları artıyor, çoluk çocuk büyüyor. Bu arada teklifler artıyor, niteliği artıyor. Bakıyoruz Ankara'dan İstanbul'a gelmiş. Taksim'le Mecidiyeköy arasında bir yerde çalışıyor.

Devlet doyuramıyor bürokratları, siyasal iktidar baskı yapıyor, öbür taraftan hababam teklif var. Bu sefer bürokrat ilerisi için yatırım yapmaya başlıyor özel sektöre. Bu da acı bir şey. Yani birine yatırım yapması, birini kayırması, birini kayırmamasını filan doğuruyor. Bürokrat devletin sürekliliğine, olan inancını da yitirmiş durumda. Herkes bürokrata çatıyor. Osmanlı devletini kurtaracağına inanan bürokratımız 1980 Türkiye'sinde kendine olan inancını yitirmiş durumda.

ORÇUN : Siz bir şey söylemek istediniz sayın Aker.

AKER : İyi bir bürokrasi, sağlam bir bürokrasi kararlarını ne

kadar sağlam verirse rahat verirse, o kadar da isabetli olur. Mesela yabancı sermaye konusu... Yabancı sermaye konusu yıllardan beri konuşulur, fakat bir türlü daha «patlayamamıştır». Bana öyle geliyor ki, burada bürokrasinin çekingen davranmasının, dosyalara cevap verememesinin de rolü oluyor. Bürokrasinin bunu atması lazım.

ORÇUN : Sayın Akgüç, uzun süre bürokrasi içinde bulunmuş biri olarak sizden, bürokrasinin devlet karşısındaki sıkıntılarını öğrenebilir miyiz?

AKGÜÇ : Ben sayın Ateş'e ıkattıyorum. Osmanlılığın getirmiş olduğu bir anane var, bu bir gerçek. Bürokrat daima siyasi iktidara sahip veya ortak oluyor. Çünkü, diğer gruplar olmadığına göre Osmanlı'da, yani, toprak ağası olmadığına göre, sanayici olmadığına göre, iş adamı olmadığına göre ve dolayısıyla işçi kesimi oluşmadığına göre, iktidar ister istemez bürokratların elinde kalmıştır ve bu anane devam etmektedir Cumhuriyet döneminde. Yani, siyasi iktidara ortak bir bürokrasi vardır Türkiye'de. Bu, Batı ülkelerinden farklı bir olgudur.

Türkiye'de bürokrasinin sorunu nedir, dersiniz, birinci sorunu budur. Yani, bürokrat kendisini siyasi iktidara ortak kabul etmiştir. Bunu paylaşmayı da pek kolay istemez. Bir çatışma başlar. İktidarla, bürokratin kendi anlayışı çatışmaya başlar. Niye Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu uygulanmaz? Çünkü bürokrat devlete sahip çıkmaktadır (!) Birinci olgu budur. Bir sınıf olmadığı halde siyasi iktidarı paylaşma eğilimindedir.

İkinci bir husus şu. Para konusu önemlidir, fakat bürokraside bir de iş yapma arzusu vardır. Özel kesimden birçok arkadaş, kendisine imkan verildiği zaman, kamu kesimine dönmektedir. Bunun nedeni de orada daha fazla iş yapma, yani devlete sahip çıkma, iktidara sahip olma isteğidir. O bakımdan zaman zaman bu gibi geri dönüşler de olmaktadır. Özel kesime kaçışlarının tek nedenini ben ücret farklılıklarına bağlamıyorum. Başlangıçtan beri var bu ücret farklılıkları. Asıl sebep bürokratin tatmin olmamasıdır. İktidara ortak olamadığını gören veya kendisini etkin görmeyen bürokrat bir süre sonra, madem ki etkin olamıyorum deyip daha rahatı seçme eğilimi içerisine girmektedir. Bir nokta da şu: Kötü bürokrat, şimdi son zamanlarda Türkiye'de, iyi bürokrati devlet kademelerinin dışına atmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye'de partizanlık, partililik kötü bürokrati ön plana çıkartmıştır. Bütün amacı üst kademeye yaranabilmek, onlarla diyalog kurabilmek, onların emirlerini yerine getirmek, onun eliyle bir yere gelmek olan bir bürokrat ile, kendini gösterip belli bir yere gelen bürokrat arasında bir çelişme olmaya başlamıştır. Netice itibarıyla, kötü bürokrat, yani bazı ilişkilerle belli yerlere gelmeye çalışan bürokrat iyi bürokrati devlet kademelerinin dışına da itmeye başlamıştır. Bence burada özel sektörün bir kazancı olmuştur. Çünkü bu şekilde özel sektör iyi bürokratları kendi bünyesine alma imkanı bulmuştur. Bakın bugün bütün kuruluşların aşağı yukarı hepsinde eski bürokratlar vardır.

ORÇUN : Teşekkür ederim sayın Akgüç. Böylece sanırım konu-

yu bütün boyutları ile ele almış olduk. Önce, Türkiye'de devletin ekonomi üzerindeki müdahalesinin genişliğinin nedenlerini tesbit ederken, üzerinde birleşilen görüş, bu durumun tarihi nedenlerle ve zorunlu olarak ortaya çıktığı, oldu. Bu arada, uygulanmakta olan ekonomi politikasının liberal esaslara dayandığı iddiasının da, gene bu tarihi nedenler geçerliliklerini koruduğu için, gerçeklere uymadığı belirtildi.

Türkiye'deki devlet işletmelerinin fonksiyonları üzerinde durulurken de, bunların ekonomi içindeki

yerlerinin önemi konusunda bir görüş birliğine ulaşılmış bulunuyoruz. Ancak sayın Aker, devletin alt yapı yatırımlarına öncelik vermesinin yerinde olacağını da belirtti.

Son olarak Türkiye'de bürokrasinin, gene tarihten gelen geleneğin bir yansıması olarak, kendilerini iktidarın sahibi olarak gördükleri ve bu iktidarı paylaşmak konusunda hassas davrandıklarını da tesbit ettik.

Bu açık oturuma katıldığınız için bir kere daha teşekkür ederim.

İhracata Yönelik Sanayileşme ve Kamu Müdahalesi

Taner BERKSOY *

Bazı azgelişmiş ülkelerde ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesi ve dünya pazarlarına yönelik sanai üretim yapılarak, bu ürünlerin ihraç edilmesi son 15-20 yıla özgü bir gelişmedir. Geleneksel olarak birincil mallar üreten ve dünya pazarlarına bu ürünleri ihraç eden azgelişmiş ülkelerin belirli bir zaman noktasında ihraç edebilecekleri sanai ürünlerin üretimine yönelmiş olmaları dikkatle izlenmesi ve araştırılması gereken bir gelişmedir. Böyle bir araştırmanın bazı temel sorunlara cevap getirmesi zorunludur. Örneğin, ihracata yönelik sanayileşmenin nasıl bir dinamik içinde geliştiği, hangi koşullara ihtiyaç gösterdiği, ne tür özellikler taşıdığı, azgelişmiş ülkeler arasında ne derece yaygınlık gösterdiği ve özellikle bu tür bir gelişmenin neden 1960'lı yıllarda ortaya çıktığı açıklıkla cevaplanması gereken sorulardır. Bu cevaplar ortaya çıkmadan söz konusu stratejinin çözüm olarak önerilmesinde takdim hatası yapmak söz konusu olabilmektedir.

Kanımızca, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak bilinen yaklaşımının takdiminde iki temel hata yapılmaktadır. Bunlardan bir tanesi söz konusu yaklaşımın adeta doğal bir gelişme aşaması gibi takdim edilmesi, diğeri ise, ihracata yönelik sanayileşmenin bütünüyle piyasa koşulları-

(*) Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

nın sağladığı ve devlet müdahalesinin söz konusu olmadığı bir gelişme olarak tanıtılmasıdır.

Söz konusu her iki takdim de hatalıdır. İhracata yönelik sanayileşme ne doğal, zaman içinde her az gelişmiş ülkenin geçeceği bir gelişme aşamasıdır, ne de devletin ekonomiye müdahalesinden arındırılmış ve salt piyasa mekanizması ile sağlanan bir gelişmedir. Bu takdim hatalarının yapılış nedenleri çeşitlidir. Ancak, iyi niyetli hataların, söz konusu stratejinin kuram ve uygulama düzeyinde, yukarıda değindiğimiz sorulara cevaplar getirecek şekilde, incelenmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Birinci yanlışlığa ilişkin bir inceleme konumuzun dışında kalmaktadır. Ancak, özet olarak, ihracata yönelik stratejinin uygulanması ve az gelişmiş ülkelerden sinai ürün ihracatının başlamasının «sermayenin uluslararasılaşması»nın ulaştığı aşamaya bağımlı olarak, az gelişmiş ülkelerin dışında oluşan bir dinamik içinde geliştiği; bu gelişmenin de az gelişmiş ülkeler arasında yaygınlık göstermeyip, gerekli koşulları hazırlayabilen az sayıda ülkeye sınırlı kaldığı söylenebilir (1). 1977 yılı itibarıyla az gelişmiş ülkelerin toplam sinai ürün ihracatının yaklaşık % 70'inin sekiz ülke (Güney Kore, Taiwan, Hong Kong, Singapur, Hindistan, Brezilya, Meksika, Arjantin) tarafından gerçekleştirilmiş olması, ve ilk sırada saydığımız dört Doğu Asya ülkesinin söz konusu ihracattaki toplam payının % 50'yi aşması, ihracata yönelik sanayileşmenin az gelişmiş ülkeler arasında yaygınlık göstermediğini, tersine belirli ortamlarda sağlanabilecek bir gelişme olduğunu doğrulamaktadır. Bu durumda, özel koşullar gerektiren ve çok sınırlı olan bir gelişmenin az gelişmiş ülkelerin tümü açısından doğal bir gelişme aşaması imiş gibi sunulması hatalı olmaktadır.

İhracata yönelik sanayileşme yaklaşımının takdiminde yapılan ve bu gelişmede devletin rolüne ilişkin olan ikinci hata üzerinde daha ayrıntılı olarak duracağız. Kamu otoritesinin uluslararası ticarete ve fiyat sistemine yaygın ve yoğun müdahalesinden kaynaklanan «ithal ikamesi stratejisine bir alternatif olarak sunulan ihracata yönelik sanayileş-

(1) Berksoy (1980)

me yaklaşımı, kamunun pasif rol oynadığı», bütünüyle müdahalesiz bir piyasa düzeninin ürünü imiş gibi değerlendirilip, takdim edilmektedir. Diğer bir deyişle, ihracata yönelik sanayileşme kaynakların, kamunun bir müdahalesi olmaksızın, piyasa güçleri tarafından ihracatçı endüstrilere yönettikleri bir gelişme biçimi gibi tanıtılmaktadır. Günümüzde böyle bir sanayileşme stratejisi izleyen ve başarılı olduğu söylenen ülkelerdeki uygulamalar gözden geçirildiğinde gerçeğin bu olmadığı görülmektedir. Bu ülkelerde devlet ekonomiyeye yoğun biçimde müdahale etmekte ve iktisadi kararları yönlendirmektedir. Dolayısıyla, ihracata yönelik sanayileşmenin piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde doğup, geliştiğini söylemek hatalıdır.

Gerçekte, devletin rolü açısından, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ithal ikamesi yaklaşımından farklı olduğu kadar, geçen yüzyılların rekabetçi serbest ticaret uygulamalarından da farklıdır. İthal ikamesi stratejisi ile ihracata yönelik strateji arasındaki temel fark, birincinin kamu müdahalesiyle, ikincinin ise bu tür müdahalelerden uzak, piyasa ekonomisi kuralları içinde gelişmesi değildir. Temel farklılık kamu otoritesinin uluslararası ticarete karşı takındığı tavır ve müdahaleci önlemlerin amacı açısından ortaya çıkmaktadır. İthal ikamesinde önlemler ithalatın sınırlandırılmasına yönelikken, ihracata yönelik sanayileşmede başvurulan düzenlemeler ihracatı özendirmeye yöneliktir. Bu çerçevede, ihracatın özendirilmesi sadece ticaret politikasıyla sınırlı kalmakta, maliye ve kredi politikası önlemlerini de içeren ve hatta çalışma hayatını ve yabancı sermaye akımlarını düzenleyici önlemlerle zenginleştirilen bir «politika paketi» uygulamaya konmaktadır.

İhracata Yönelik Sanayileşmede Kamu Müdahalesi

Az gelişmiş ülkeler açısından serbest ticaret uygulaması yeni bir olgu değildir. Bilindiği gibi, bu ülkelerin mevcut üretim ve ticaret yapılarının daha önceki serbest ticaret uygulamalarının ürünü olduğu görüşü oldukça yaygındır. (2) 1960'larda ortaya çıkan ihracata yönelik sanayileşme uygulaması, önceki serbest ticaretçi deneylerden iki noktada fark

(2) Berksoy (1981)

etmektedir. Bunlardan birincisi bu yeni gelişmenin, yukarıda değindiğimiz gibi, sermayenin uluslararasılaşması sürecine koşut olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Dolayısıyla, ihracata yönelik sanayileşme olarak bilinen gelişmenin temel belirleyicisi rekabetçi piyasa koşulları değildir. Temel belirleyici, artık hiç değilse oligopolcü nitelik kazanmış piyasa koşulları altında, sermayenin uluslararası düzeyde kendini yeniden üretme dinamiğidir. Bu dinamik içinde bazı endüstriler, uygun koşulları hazırlayan az sayıda az gelişmiş ülkeye kaydırılmış ve söz konusu endüstrilerin ürünleri uluslararası pazarlara bu ülkelerden ihraç edilmeye başlanmıştır.

İhracata yönelik sanayileşmenin önceki serbest ticaretçi deneylerden farklılık gösterdiği ikinci nokta uygulama farkından kaynaklanmaktadır. Önceki deneylerde serbest ticaret ekonominin işleyişine ve özel kararlara müdahale edilmemesi, ve kamunun pasif bir rol alması gerektiği şeklinde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Günümüzde serbest ticarete dönüş olarak tanımlanmaya çalışılan ihracata yönelik sanayileşme yaklaşımında ise bunun tam tersinin söz konusu olduğu söylenebilir. Uygulamaya ilişkin bilgiler bu yaklaşımı benimsemiş ülkelerde karmaşık ve köklü bir müdahaleciğin geçerli olduğunu göstermektedir. (3)

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin önceki deneylerden farklılık gösteren müdahaleci niteliği ilginç bir noktaya işaret etmektedir. Söz konusu müdahaleler fiyat sistemini ve özel kararları ihracatı özendirecek biçimde bozuyorsa, bu yeni uygulamanın tümüyle piyasa güçlerinin etkileşimiyle belirlenen bir düzenlemeyi simgelediği söylenemez. 1960'lar da ithal ikamesinin sonuçlarına ilişkin tartışmalar, kamu müdahalesinin araçları ve etkileri üzerinde de aydınlatıcı bilgiler getirmiştir. Bu tartışmalarda ulusal üretim yapısının belirlenmesinde, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları yoluyla uluslararası ticarete müdahale etmenin etkili olduğu, ancak benzer etkilerin vergi ve subvansiyon uygulamalarıyla da sağlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır (4). Her

(3) Bhagwati - Kruger (1973), Diaz - Alejandro (1974)

(4) Corden (1965), Bhagwati (1968)

iki uygulamanın ortak yönü, kamu müdahalesiyle ulusal maliyet-fiyat sisteminin özel kararları belli bir yöne çekecek şekilde bozuluyor olmasıdır.

İthalat kısıtlamalarıyla uluslararası ticarete müdahale edilmesi, iç fiyatları dünya fiyatları üzerine çıkartarak yerli sanayilerin kuruluşunu özendirici bir rol oynamaktadır. Bunun önemli bir sonucu, ulusal üretimin uluslararası piyasa koşullarından bağımsız olarak gerçekleştirilmesidir. Vergi ve subvansiyon uygulamasında ise caydırılmak istenen davranış vergilenmekte, özendirilmek istenen girişimlerde özel maliyetler subvanse edilerek, dünya maliyetleri düzeyine indirilmektedir. Girişimciye fiyat ayrıcalığı tanınmayıp, maliyet fazlası subvansiyon yoluyla telafi edildiği için fiyatlar sistemi etkilenmemekte, ancak temelde yatan özel maliyet koşulları etkilenerek, kararlar yine arzulanan biçimde yönlendirilmektedir.

Dar ve Geniş Kapsamlı Ticaret Politikaları

Kamu otoritesinin uluslararası ticaret akımını düzenlemekte kullanabileceği iki temel politika ticaret ve döviz kuru politikalarıdır. Ancak, ithal ikamesi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejileri tartışılırken, ticaret politikasının kapsamı belirsiz hale gelmekte, hangi önlemlerin bu politika çerçevesinde ele alınması gerektiği belirsizleşmektedir. Bu noktada dar ve geniş kapsamlı ticaret politikalarını ayırtmak yararlıdır.

Dar kapsamlı ticaret politikası uluslararası ticaret kalemlerini doğrudan düzenlemeye yönelik önlemleri kapsar. Gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları, ithalat yasakları ve ihracat vergileri bu kapsamda düşünülebilir. Geniş kapsamlı ticaret politikası ise daha fazla sayıda önlemi kapsamaktadır. Uluslararası ticaret, kamu otoritesinin değişik nitelikte girişimlerinden ve politikalarından etkilenir. Tüm bu önlemlerin ticaret politikası kapsamında ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle, geniş kapsamlı ticaret politikası uluslararası ticaret kalemlerini etkileyebilecek olan vergi ve subvansiyon önlemlerini de kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır.

Dar Kapsamlı Ticaret Politikası : İthal İkamesi

Uygulamaya bakıldığında ithal ikamesi sanayileşme stratejisinde kamu otoritesinin müdahalesinin dar kapsamlı ticaret politikasıyla sınırlı olduğu görülmektedir. Ekonomiye ithalat sınırlanarak müdahale edilmekte ve bu arada yerli üretim için genel nitelikli bir koruma oluşturulmaktadır.

Dar kapsamlı ticaret politikasının ihracata yönelik sanayileşme açısından en önemli sonucu, bu biçimde sağlanan korumanın etkileridir. Korumanın bu açıdan en önemli etkisi ise ihracatı özendirmemesidir. Dolayısıyla, ithalatın libere edilmesi, gümrük vergilerinin nominal ve etkin korumayı azaltacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve böylece ihracatı caydırıcı etkilerin ortadan kaldırılması ihracata yönelik sanayileşme için zorunlu koşullardır.

Uygulamada bu tür bir eğilimin ağırlık kazanmış olduğu görülmektedir. Kendine özgü koşullardan etkilenen bir gelişme gösteren Uzak Doğu ülkelerinde koruma düzeyi zaten düşük olduğu için önemli bir değişme olmamıştır (5). Bu yönde en belirgin değişme ise Brezilya'da görülmüş ve ortalama etkin koruma düzeyi azaltılarak 1973 de öncesine kıyasla % 47 oranında düşürülmüştür (6). Kısaca, ihracata yönelik sanayileşme yaklaşımında kamu otoritesinin ekonomiye dar kapsamlı bir ticaret politikasıyla müdahale etmediği, bu tür müdahalenin daha çok ithal ikamesi uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

Geniş Kapsamlı Ticaret Politikası : İhracata Yönelik Sanayileşme

İhracata yönelik sanayileşme yaklaşımında kamunun dar kapsamlı ticaret politikası aletleriyle müdahaleden kaçınıyor olması, uluslararası ticaretin kamu müdahalesiyle yönlendirilmediği anlamına gelmemektedir. Tersine, söz konusu strateji uygulamasında kamu otoritesi daha geniş bir ticaret politikası anlayışı paralelinde ve daha karmaşık yollardan

(5) Donges - Riedel (1977)

(6) Donges (1976)

ekonomiye müdahale etmektedir. Uygulamada çeşitli vergi ve subvansiyon önlemleri bu amaçla kullanılmaktadır.

İhracatın özendirilmesinde en etkili önlem doğrudan subvansiyondur. Ancak, ihracatın doğrudan subvansiyonu, kamu gelir kaynakları sınırlı olan azgelişmiş ülkelerde, kamu maliyesi açısından sakıncalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, uygulamada doğrudan subvansiyon yaygın kullanım olanağı bulamamıştır (7).

İhracatın doğrudan subvansiyonunun kamu maliyesi açısından yaratacağı sakınca «vergi bağlantılı subvansiyon» uygulamasıyla giderilebilir. Sınai ürünlerde gümrük vergilerine eşit oranda ihracata subvansiyon verilmesi halinde, hem kamu subvansiyon oranında gelir sağlayacak, hem de ihracat özendirilecektir.

İhracatın doğrudan veya vergi bağlantılı olarak subvanse edilmesinde diğer bir sakınca bu tür uygulamaya gösterilecek olan uluslararası tepkidir. Bu konularda uluslararası kuralları düzenleyen GATT doğrudan subvansiyonlara karşı olumsuz bir tavır almış, bu gibi durumlarda rakip ülkenin telafi edici önlem almasına olanak tanımıştır. Vergi bağlantılı da olsa ihracatın doğrudan subvansiyonu uluslararası kurallara ters düştüğü için yaygın biçimde kullanılmamakta, dolaylı yollardan subvansiyon sağlanarak ihracat özendirilmektedir.

İhracatın dolaylı subvansiyonu vergi bağışıklığı, girdilerin subvanse edilmesi, özel koşullu krediler vb. gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Vergi bağışıklığı daha çok dolaylı vergilerde söz konusu olmakla beraber, uygulamada ihracat gelirlerinin gelir vergisinden bağışık tutulmasıyla ihracatın özendirildiği görülmektedir. Sınai ihracatta önde gelen azgelişmiş ülkelerin hemen tümünde bu tür subvansiyon sağlanmaktadır (8). Bunun yanı sıra, söz konusu ülkelerde vergi bağışıklığı bir çok dolaylı vergiyi de kapsamaktadır. Örneğin, ihracata yönelik üretim, girdiler üzerine önceki aşamalarda konan vergilerden bağışık tutulduğu gibi, kendi

(7) Balassa - Sharpston (1976)

(8) Donges (1976)

ürünü üzerine yerel pazarlarda konan işletme, satış, katma değer vb. gibi vergilerden de bağışık tutulmaktadır (9).

Dolaylı vergilerden bağışıklığın önem kazandığı diğer bir nokta ihracata yönelik üretimde kullanılan ithal malı girdilerin üzerindeki gümrük vergileridir. İhracata yönelik üretimde kullanılan ithal malı girdilerin gümrük vergisinden bağışık tutulması veya bu vergilerin sonradan üreticiye iade edilmesi, gümrüklemenin neden olduğu maliyet fazlalığını telafi etmek amacını gütmektedir. Uygulamada vergi bağışıklığı daha yaygın olarak benimsenmekte, vergi iadesi yöntemi ise Brezilya, Meksika ve Hindistan'da uygulanmaktadır (10).

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinde benimsenen geniş kapsamlı ticaret politikasının araçları arasında dolaylı bir subvansiyon yöntemi de ihracat endüstrilerine ayrıcalıklı kredi sağlanmasıdır. Kredi düzenlemesi ihracat endüstrilerinin daha çok kaynak kullanmasını sağlayacak biçimde değiştirilirken, kredi faizleri de subvanse edilerek, bu endüstrilerin daha ucuz kaynak kullanmasına olanak sağlanmaktadır. Kredinin yanı sıra ihracat sigortası da bir çok ülkede kamu otoritesinin katkısıyla düzenlenmektedir. Sınai ihracatçı az gelişmiş ülkelerin hemen tümünde ihracat kredisi ve sigortası subvanse edilmektedir (11).

Bu açıklamalardan anlaşılabileceği gibi, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulayan az gelişmiş ülkelerde kamu otoritesini ekonomiye müdahale ederek kararları yönlendirmekten kaçınmamakta, tersine oldukça kapsamlı ve karmaşık bir müdahale sistemi oluşturmaktadır.

Ticaret Politikası Dışındaki Düzenlemeler

İhracata yönelik sanayileşmeyi benimsemiş ülkelerde devlet geniş kapsamlı ticaret politikası yanı sıra, değişik alanlarda etkili olabilecek çok sayıda önlemi de ihracatı özendirmek amacıyla düzenlemektedir. Altyapı olanaklarının kullanımında sağlanan ayrıcalıklar, ulaşım hizmetlerinin

(9) Balassa (1975)

(10) Tyler (1976), Donges (1976)

(11) Donges (1976), Kreye (1977)

subvanse edilmiş fiyatlardan arz edilmesi, hızlandırılmış amortisman, uluslararası pazarlar ve piyasa koşullarına ilişkin sürekli bilgi sağlanması, pazarlamada yardımcı olacak düzenlemeler vb. gibi bir çok önlem de ihracatı dolaylı yollardan subvanse etmek ve özendirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Buradan söz konusu olanaklar genellikle dünya pazarlarına yönelik üretimin yoğunlaştığı ve «Serbest ihracat bölgeleri» olarak bilinen özel bölgelerde sağlanmaktadır. Örneğin, Taiwan'da bölge içi fabrika inşaatı, Meksika'da ulaşım, Hindistan'da bina ve arazi kiralari subvanse edilmekte, Singapur'da işgücü eğitimi için fon sağlanmaktadır (12).

Bu önlemlerin yanı sıra, liberal ve fazla kısıtlama getirmeyen bir kambiyo politikası söz konusu stratejinin önemli bir aracıdır. İhracata yönelik sanayileşmenin dinamizmini oluşturan sermayenin uluslararasılaşması sürecinin temel unsuru çok uluslu şirketler ve yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu şirketleri, uluslararası pazarlara yönelik üretim yapmak üzere, belirli yörelere çeken temel etken ise bu yörelerde ücretlerin görelî düşüklüğüdür (13).

Bu açıdan, ihracata yönelik sanayileşmeyi benimsemiş ülkelerde kamu otoritesi bir yandan birçok özendirici ve ayrıcalık sağlayıcı önlemle donatılmış bir yabancı sermaye politikası izlerken, bir yandan da söz konusu sermaye akımlarını ülkeye çekmek için çalışma hayatını uzlaşmazlıklardan arındıracak ve ücret artışlarını engelleyecek biçimde katı ve baskıcı önlemlerle düzenlemektedir. Örneğin, sendikalaşma Hong Kong'da önemli ölçüde sınırlanmış, Brezilya'da ise baskı altına alınmıştır (14). Singapur'da çok uluslu şirketlere belirli zaman süresince grevsiz çalışma hayatı garanti edilmektedir (15). Taiwan'da düşük ücretlerin sağladığı avantajı sürdürmek amacıyla sendikalar fiilen etkisiz ve ya-

(12) Kreye (1977)

(13) Berksoy (1980)

(14) Kreye (1977)

(15) Nayyar (1978)

pay kuruluşlar olarak örgütlenmiştir (16). Güney Kore'de toplu sözleşme ve grev yasaklanmış, yabancı şirketlerle iş uyuşmazlığı özel bir yasayla olanaksız hale getirilerek, bu tür anlaşmazlıklarda hükümete doğrudan müdahale hakkı tanınmıştır (17).

Sonuç

Günümüzde bazı azgelişmiş ülkelerde uygulama alanı bulmuş olan ihracata yönelik sanayileşme kendine özgü bir dinamiği ve zorunlu koşulları olan bir gelişmedir. Azgelişmiş ülkelerde her türlü koruma eğilimlerinin mahkum edildiği bu dönemde, söz konusu sanayileşme stratejisi adeta «her derde deva» bir ilaç olarak ortaya konmakta ve ekonomiye devletin müdahalesi kaldırılmak koşuluyla, tüm azgelişmiş ülkelerin kolaylıkla ulaşabileceği bir gelişme aşaması imiş gibi tanıtılmaktadır. Bu yazımızda gösterdiğimiz gibi bu takdim hatalıdır.

Bunalım boyutlarına varan ölçüde dış ödeme güçlükleri çeken ve bu noktaya da uzun yıllar boyunca ödünsüz uygulanmış ve giderek rasyonelini yitirmiş koruma yaklaşımıyla ulaşılmış bir ekonomide, ihracat değişkeninin ön plana çıkmış olması ve devlet müdahalesinin niteliği ve rasyonelinin tartışılması doğaldır. Ancak, sınai ürün ihraç eden ülkelerdeki uygulamalar incelendiğinde dahi sorunun devlet müdahalesi olup olmaması değil, bu müdahalenin amacı, yönü, niteliği ve aletlerinin saptanması olduğu görülmüştür. Yoğun devlet müdahalesiyle ulaşılan noktaları varlığı kuşku mekanizmalara bağlamak bir yarar sağlamayacağı gibi, akıl dışı boyutlara ulaşmış katı müdahaleleri aklamaya çalışmak da bunalımdan çıkılması sonucunu doğurmayacaktır. Gündemdeki sorun devletin ekonomiyi akılcı yöntemlerle yönetmesidir.

(16) Min - Ho (1980)

(17) The Times (1978), Economist (1979)

Kaynakça

- Balassa B. (1975) — «Reforming the System of Incentives in Developing Countries», World Bank, Staff Working Paper, No. 203
- Balassa B. — Sharpston M. (1976) — «Export Subsidies by Developing Countries: Issues of Policy», World Bank, Staff Working Paper, No. 238
- Berksoy T. (1980) — «Azgelişmiş Ülkelerin Sınai Ürün İhracatı» Basılmamış Tez, Ankara
- Berksoy T. (1981) — «Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi», Toplum ve Bilim, No. 13, Bahar
- Bhagwati J. (1968) — «The Theory and Practice of Commercial Policy», Special Papers in International Economics, No. 8 Princeton University
- Bhagwati J. Krueger A. O. (1973) — «Exchange Control, Liberalization and Economic Development» American Economic Review, May
- Corden W. M. (1965) — «Recent Developments in Theory of International Trade», Special Papers in International Economics, No. 7, Princeton University
- Diaz - Alejandro C. F. (1974) — «Some Characteristics of Recent Expansion in Latin America», H. Giersch — «The International Division of Labour», Kiel Tubingen içinde
- Donges J. B. (1976) — «A Comparative Survey of Industrialization Policies», Weltwirtschaftliches Archiv, Band 112, Hef 4
- Donges J. B. - Riedel j. (1977) — «The Expansion of Manufactured Exports in Developing Countries», Weltwirtschaftliches Archiv, Band 113, Heft 1
- Economist (1979) — «From Rags to Riches: A Survey of South Korea», 3 March
- Kreye O. (1977) — «World Market Oriented Industrialization of Developing Countries», Rwohold Taschenbuck Verlag.
- Min - Ho Y. (1980) — «The Production Structure of Manufacturing Sector and Its Distribution Implications: The Case of Taiwan», Economic Development and Cultural Change, Vol. 28, January
- Nayyar D. (1978) — «Transnational Corporations and Manufactured Exports from Poor Countries», Economic Journal, vol 88, March
- The Times (1978) — «Korea Exports: A Special Report», July 31
- Tyler W. G. (1976) — «Manufactured Export Expansion and Industrialization in Brazil», Kieler Studien, Tubingen

Kamu Kesimi Politikaları, Tartışmalar ve Düşünceler

Bilsay KURUÇ *

Kamu kesiminin sorunları Türkiye ekonomisinin gündeminde hep başlarda bir yer tutar. Ayrıca, ekonominin yönetimi ve gelişmesiyle ilgili eğilimlerin, düşüncelerin, uygulamaların kamu kesimine mal edildiği de çok görülür. İnsanlar kimi zaman kamu kesimi üzerindeki görüşleriyle ekonomi çapında çeşitli şeyleri doğruca veya dolaylı yoldan dile getirmek isterler. Kamu kesimi, sorunları pek çözüm bulmasa da, böylece ekonomi çapındaki önemini hep korur.

Bugün kamu kesiminin sorunları ve politikaları değişik bir biçimde karşımızdadır. Dünya ekonomilerinin birçoğunda olduğu gibi, Türkiye ekonomisinde de 1970'li yılların 1980'lere taşan bir özelliği istikrarsızlık ve durgunluk olmaktadır. Böylece, «eski sorunlar»ı tartışmak yeni bir bakış ve 1960'ların politikalarıyla göğüs gerilmeye çalışılmış, fakat enflasyonun hızlanması, açıkların büyümesi ve kaynak tahsis mekanizmalarının etkilerini gitgide yitirmesinin önüne geçilememiştir. Bunalım bir süreklilik kazanmıştır. Bunalımın ilk aşaması diyebileceğimiz bu dönemde, istikrar sağlayabilmek için deflasyonist politikalara rağbet artmıştır.

Bunalımın ikinci aşaması ilkinden farklıdır ve deflasyonist reçetelerin uygulanması uzadıkça belirginlik kazanmaktadır. 1970'li yıllarda yaygınlaşan bunalıma önce 1950'lerin

* Doç., Dr., A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Çünkü, deflasyonist uygulamalar sonunda ortaya çıkan tablo, yani, talep hacminin daraldığı, yatırımların kısıldığı, işsizliğin arttığı ve kapasite kullanımının düştüğü ve bütün bunların süreklilik kazandığı bir ekonomi tablosu gündeme bunların dışında yeni yeni sorunlar da getirmektedir.

1980 deflasyon politikaları, «kamu kesimi sorunu»nu Türkiye ekonomisinin gündemine büyüterek getirmiştir. Geçmişin (özellikle 1970'li yılların) uygulamaları içinde, kamu girişimciliğini «ucuz para-açık bütçe» politikalarıyla özdeşleştirerek eleştirmek, yakın tarihlerde yaygınlaşmıştı. Ancak, 1980'de kamu kesiminin eleştirisi bunu aşmış, yer yer bir çeşit hesaplaşmaya yönelmiş görünüyor. Şüphesiz, ekonominin tümüyle daraldığı 1980 uygulamaları ile, kesimler arası kaynak aktarma sorunu büyümüştür. Ayrıca, 1980 politikalarının ana felsefesi, böyle bir kaynak aktarmanın kamu kesimi gözetilerek yapılmasına da yer bırakmamaktadır. Bunlar biliniyor. Kamu kesimi tartışması bugün bu çerçevede içinde açılmaktadır. Fakat, tartışmanın açılması ile konunun çok yönlülüğü de ortaya çıkmaktadır.

Ekonomide bugünkü yapının oluşmaya başladığı 1960'lı yıllardan başlayarak, ekonomik işlerliğe ve bütünlüğe sahip bir kamu politikaları demeti uygulanamamıştır (1). Geçen yirmi yıl (hatta daha uzunca bir süre) kamu girişimlerinin ekonomik olan ve olmayan çeşitli «görevler» üstlenmeleri ve yükleri taşımalarına tanık olmuştur. Böyle oluşu da doğaldır. Çünkü, ekonomide 1930'lu yıllardan bu yana gelişmenin sonuçlarından birisi, sermaye birikiminin büyük ölçüde kamu kesimi sayesinde gerçekleşmiş, temel sanayilerin bu kesim eliyle kurulmuş olmasıdır. Bu tabloya rağmen, Türkiye ekonomisi «kapitalist» kurallar içinde gelişmiş, bu kurallarla özel kesimin sermaye birikimine katkısı nisbeten küçük ölçekler içinde fakat yaygın biçimde olmuştur. Ekonomide özel kesimin belirli bir dinamizm kazanması ise 1960'lı ve özellikle 1970'li yılların koşulları içinde sağlanmıştır.

Geçmiş yıllarda, ekonomideki kamu politikalarının ağırlık merkezi kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) çevresinde oluşan bir kamu girişimciliğidir. Ekonominin geçmişteki gelişme koşullarını dikkatle değerlendirdiğimizde, doğrudan doğruya yapılan tahsislere dayalı olan ve esasta üretim artışlarını ve talebin karşılanmasını hedef tutan böyle bir modelin (yapılabilecek eleştirilere rağmen) doğru bir model olduğunu söylememiz gerekir. 300 dolayında kuruluş ve bunlara bağlı 10 bine yakın müessese, fabrika, işletme, şube, bölge, depo, mağaza ile yaygınlık kazanan bu girişimciliğin, 1970'li yılların sonunda toplam yatırımların yüzde 50'sinin üzerine çıkan bir oranını üstlendiğini biliyoruz. Bu yatırımların, özellikle tarım, madencilik, imalat, enerji, ulaştırma gibi sektörlerde toplandığı düşünülürse, bu oran daha da yükselir. Böylece, ekonominin gelişmesi içinde kamu girişimlerini temel mal ve hizmetlerin üretiminde odak noktaları saymak gerekir (2).

Kamu girişimlerinin ilk modeli olan 3460 sayılı yasa, öncelikle üretimin artırılması ve talebin karşılanabilmesi gibi amaçları gözetmekteydi. 3460'dan, 1960'lı yılların 440 ve 468 sayılı yasalarına uzanan geniş çerçeve içinde, kamu girişimleri değişik biçimler alarak kurulmuşlar, fakat bütün bunlardan yatırım, fiyatlama ve arz yönünden işlevleri belirgin bir ana modele erişilememiştir. Türkiye ekonomisinin en kritik gelişme dönemlerinden biri olan geçmiş yirmi yıl boyunca, kamu girişimlerinin böyle bir ana model ile kalkınma planlarına oturtulamayıp, çeşitli sorunlar doğmuştur. Bunların başında, kaynak tahsislerinin gitgide plan dışı yollarla (ve el yordamı denilebilecek uygulamalarla) yapılması ve bunun fiili durum haline gelmesi vardır.

Böylece, bazı eleştirilerin tam tersine, kamu girişimleri ekonomiye «plan ile müdahale etmenin» değil, planları geçersiz kılmanın araçları olmaya doğru sürüklenmişlerdir. Bunda, 440'ın, kamu girişimlerini kıstasları belli olmayan bir sübvansiyon uygulamasının aracı kılan özelliklerinin etkisi büyük olmuştur (3).

1960'lı ve özellikle 1970'li yıllar, ekonominin yapısından ve yönetiminden doğan sorunların kamu girişimlerine daha çok yansıdığı dönemdir. Bu dönemde, kamu ve özel kesimle-

rin rolleri ve etkileri bazı ortaklıklar taşır. Özel kesim bir yandan yeni sorunlarla karşıkarşıya kalır ve ekonomiye de sorunlar yaratırken, kamu kesiminin sorunları da büyümüş, ekonomiye daha çok yansımıştır (4).

1970'li yıllarda ekonomide açıklar büyümüştür. Bunların finansmanı ise kamu kesiminde başka, özel kesimde başka biçimlerde yapılmıştır. Burada sadece kamu açıkları üzerinde durmak gerekirse, en başta kamu girişimlerinin gitgide artan, görev zararlarını belirtmek doğru olur. Görev zararlarının bütçe harcamalarına oranı 1970'den sonra hızla büyümüş, on yıllık bir dönemde tüm konsolide bütçenin yüzde 2'sinden yüzde 11.5'una, transfer ve yatırım harcamalarının yüzde 3.5'undan yüzde 19.5'una yükselmiştir (5).

Bu büyüklüklere erişen açık «finansmanı», geçtiğimiz yıllarda bütçeyi aşan ve Merkez Bankası kaynaklarının tahsisini artıran enflasyonist niteliğiyle, çok eleştirilmiştir. Bu uygulamanın üzerine o kadar parmak basılmayan daha büyük bir sakıncası, kamu girişimciliğini gerçekte sürekli olarak kaynak yitiren bir yola sokmasıdır. Bu, yatırım gerçekleştirmelerini yavaşlatan ve durduran, sermaye birikimine yönelmesi gereken kaynakları çeken bir yol olmuştur. 1970 başlarında KİT'lerde görev zararlarının yatırımlara oranı yüzde 7 dolayında iken, 1980'de yüzde 55'i bulmuştur. Ekonomik kıstasların dışına çıkarak yürütülen gizli ve açık sübvansiyonlar, böylece, kamu girişimciliğinin temelini aşındıran araçlar haline gelmiştir.

Böyle bir gelişmeyi savunmak ve bunu bir çeşit «kamu girişimciliği» (veya KİT) modeli saymak olanaksızdır. Ekonominin gelişmesinde ve iktisat politikalarının yürütülmesinde ana eksen olması gereken yatırım politikası böyle yozlaşmakta ve etkisizleşmektedir. Buna bağlı olarak, zamanla bir başka sakınca da ortaya çıkmıştır. Bu da, kamu kesiminin (özel kesimin farklı biçimlerde yaptığı gibi) «oyunun kuralları» dışına çıkmayı alışkanlık edinmesi, fakat bu arttıkça ekonomide kaynak tahsislerinin bozulmasıdır. Ekonominin gelişme düzeyi yükselip yapısı giriftleştikçe yatırımların ve fiyatlama sorunlarının önem kazandığı düşünülürse, kamu politikalarının oluşturulmasında ve yürütülmesindeki

sorumluluk payının gelecekte daha da büyük olacağı anlaşılr.

1980 politikalarının kamu kesimini düzenleme ve geliştirme gibi bir amaç taşımadığı, ilk gününden dile getirilmiştir. Aradan geçen süre de bunu doğrulamıştır. Bu politikaların «kamu kesimi sorunu»na yaklaşımı esas olarak iki noktada toplanmaktadır. Bunlar, mülkiyet ve işletme konularıdır. Ekonomideki kamu mülkiyetini bir çeşit «hazır kaynak» olarak özel kesime aktarmak ve bunun modellerini araştırmak, 1980 politikaları ile gündeme yeniden gelmiştir. Aslında, bu yeni bir görüş değildir. Geçmişte de dile getirilmiş, etkisi olmamıştır. Fakat, 1980 deflasyonunun kaynak kıtlığında, yeni biçimlerle sunulmaktadır. Ekonomik yönden gerçekçi olmayan «kamu kuruluşlarını özel kesime devretme» düşüncesi artık bırakılmakta (6), bunun yerine, kamu kuruluşlarının «özel kesime kiralanması» veya «sermayelerine halkın katılması ve sahip olması» gibi öneriler geliştirilmektedir.

Gerçekte, 1980 deflasyonunun yarattığı paradokslardan birisi, kaynak kıtlığı içindeki bazı özel kesim kuruluşlarının kamu kesiminden «iştirak» desteği aramaları olmuştur. Kaynak kıtlığı sorununu bir an için unutsak bile, ekonomideki kamu mülkiyetinin özel kesimce «kullanılması», hesabı ve çözümü kolay bir konu değildir. Potansiyelinin tümünü kullanabilecek bir kamu kesiminin, bunu kullanmaktan niçin vazgeçeceğinin 'ekonomik' gerekçesini bulmak zordur. Böyle bir eğilim, çoğunlukla kamu kuruluşlarının «yeterince etkin olmadıkları» görüşüne dayanır. Ölçek, kaanılmış deneyim ve (prodüktivite, kapasite kullanımı, yatırım bilgisi ve üretim artışı gibi çeşitli yönlerden bakılırsa) bugünkü başarı düzeyi bakımından, özel kesim hesabına böyle bir gerekçe oluşturmak zordur. Kaldı ki, bundan da önce, ekonomideki kamu kuruluşlarında vücut bulan kamu mülkiyetinin ekonomik anlamda bir «hazır kaynak» olmadığını, bunun maliyetinin «sıfır veya sıfıra yakın derecede düşük» sayılamayacağını düşünmek orunludur. Yoksa, kamu yararı gibi kapsamlı bir

gerekçeye dayanan kamulaştırmanın tersi sayılabilecek bir işlem, inandırıcılığı ve geçerliliği çok şüpheli bir «gerekçe»ye sığınmış olur.

1980 politikalarının kamu işletmeciliğine yaklaşımı ise, Hazine desteğini çekmek ve bu işletmeleri kendi yağıyla kavrulur bir sınır içinde tutmakla başlamıştır. 1970 li yıllarda hızlanan enflasyon karşısında doğru gibi görünen ve «her çeşit subvansiyona karşı bir tutum» olarak sunulan bu yaklaşımın amacı, gerçekten ekonomide tüm subvansiyonları kaldırmak değil, bunu öncelikle kamu işletmelerinden çekmek ve belirli sınırlar içinde kalan bir «kamu işletmesi» tipi oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, kamu işletmelerinin başarı sırrının piyasa kurallarına göre işletilmekte olduğunu, böyle bir düzenlemenin gerekçesi olarak sunmaktadır (7). Aslında, kamu kuruluşlarının «ihtiyaçlar gerektirdikçe» farklı farklı tiplere yönelmesi ile, ekonomide kamunun gücü gereksiz derecede yaygınlaşmış ve etkisizleşmiştir. Fazla şişkinlikten ileri gelen bu güçsüzleşme ise, «hazır kaynak» gibi ve kamu kesimini (başta imalat sanayii olmak üzere) geniş ölçüde tasfiye etmek gibi tasarılarla büyük fırsat sağlamıştır.

Kısacası, 1980 politikalarının kamu kesiminden kaynak aktarma ve kamu girişimciliğini daraltma amacı taşıdığını bilmek ve bunun, bir ölçüde deflasyonist koşullarla hız kazandığını anlamak zor değildir. Şurası da açıktır ki, böyle bir yaklaşımdan bir kamu politikaları demeti oluşturmak söz konusu değildir. Gerçekten, 1980 uygulamalarında da KİT'ler kamu politikalarının ağırlık merkezi olarak kalmışlardır. 1980 uygulamaları içinde KİT'lerin yatırımların yavaşlatılması ve durdurulması, üretimin azalması ve yüksek fiyatlandırma gibi üst düzey politika kararları ile önemli sınırlamalar içinde kaldığını biliyoruz. Bu kararların tüketiciye ciddi refah kayıpları verdirerek yansıdığını düşünürsek, 1980'in kamu politikaları alanında yeni ve yapıcı bir yaklaşım getirmeyişinden başka, kamu politikaları yönünden temel sayılan bir kavramdan, tüketicinin refahı kavramından yoksun olduğunu da görürüz. Bu, ekonomideki kaynakları (kamu veya özel mülkiyet alanında olsun) kullanmayarak «istikrar» sağlama gibi bir politikanın sonucu olmakla birlikte, Türkiye ekonomisinin gelişebilmesi için yeni kamu po-

litikaları oluşturmaının kaçınılmaz noktalara geldiğini ortaya koymak gibi dolaylı bir yarar da sağlamıştır.

Ekonomide yeni kamu politikalarını düşünür ve düzenlerken, sadece kamu ve özel kesimlerle ilgili özel 'sempatilerimizin' değil, çağdaş toplum üzerindeki gözlemlerimizin ve Türkiye ekonomisinin gelecek yapısı üzerindeki düşüncelerimizin de bunda ağırlığı olmalıdır. Yeni kamu politikaları oluşturmaya gerçekten istiyorsak, buna son yirmi yılın kamu girişimlerini plansız bir yaygınlığa yönelten uygulamalarını sürdürmekle de, kamu kesimini «hazır kaynak» gibi görerek küçültmeyi amaçlamakla da erişilemeyeceğini bilmemiz gerekir. Ekonominin artan ve artacak olan giriftliğini ve toplumun sanayi uygarlığına özgü bir yapıya yöneleceğini hesaba katarak, yeni kamu politikalarını geniş bir alan içinde fakat iyi seçilmiş noktalarda geliştirmek doğru olur.

Yeni kamu politikalarının yöneleceği noktaların başında kamu girişimciliği vardır. Fakat, bu politikaların tek ağırlık merkezinin burada toplanması artık geçerli değil, doğru da değildir. Kamu girişimlerinin ertelenemeyecek ana sorunu, yeni bir ekonomik modele kavuşmaktır. Bu model çağdaş girişimlerinin büyük çaplılığını, sürekli büyüdüğünü ve ekonomik gelişmenin seyri içinde buna zorlandığını bilerek oluşturulmalıdır. Çok farklı bir gelişme düzeyindeki Türkiye ekonomisi için tasarlanmış fakat etkisini sürdürmüş olan 3460'ın amaçlarını olduğu kadar, 440'ın kesintisiz bir yatırım politikası ve ekonomik işlerlik getiremeyen yapısını da aşmak gerekmektedir.

1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde etkinlik ve büyümeyi birlikte düşünmek zorunludur. Bu bakımdan, kamu girişimlerinin işlerliği olan bir ekonomik modele kavuşmaları ile Türkiye ekonomisinin gelişme sorunları aslında iç içedir. Kamu girişimleri için yeni bir modelin gerekliliği, sadece ekonominin bir kesimi olan kamu kesiminin daha iyi ve etkin çalışması için değil, ekonominin gelişmesinde bu kesimin önemli ağırlığı olduğu ve olacağı için öncelik taşımaktadır. Kamu işletmelerinin piyasa kurallarına göre çalış-

ması ve kâr gözetmesi ile kamu kesiminin toplum yararına göre **yönlendirilmesi**, çelişik değil, iktisat politikasının farklı düzeylerinde ele alınarak bağdaştırılacak şeylerdir. Ekonomi-deki kamu mülkiyetinin bugünkü dağılımı ile, bu bağdaştırma ancak planlama ile yapılabilir.

Kamu girişimlerinden etkinlik ve ekonomik büyüme bekleniyorsa, bu kuruluşlara özgü bir **teşvik** sistemi oluşturmak ve bunların sorunlarını **mikro** düzeyde ele almak şarttır. Teşvik sistemi (ücretler başta olmak üzere) teknik ve ekonomik kararlarda büyük ölçüde özerklik getirmelidir. Böyle bir teşvik sisteminin oluşturulması geciktikçe, kamu kesiminin (başta insan gücü olmak üzere) kaynak yitirmesi sürece ve tahsis mekanizmaları daha da işlemez hale gelecektir.

Etkinlik ve ekonomik büyüme, Türkiye ekonomisinde iç kaynakların öneminin artacağı 1980'li yıllarda finansman ve kredilemeye büyük ölçüde bağlı olacaktır. Bu yıllarda mali aracılık, kurumsal tasarruflar ve vergiler gibi alanlarda toplanan tasarrufların kullanımı iktisat politikasının da sürekli ve ağırlıklı konularından biri olacaktır. Kamu politikalarını ve kamu kesimini bunun dışında tutmak düşünülemez. Özellikle son yılların gözlemleri, özel kesimin kendi bankalarına sürekli borçlu durumda olma eğiliminin arttığını ve kredilerin 'donmuş kredi' niteliğinin yükseldiğini göstermektedir. Böyle bir özel kesim modeli kamu girişimciliği için örnek olamaz. Hazine (ve Merkez Bankası) kapısında bekleyen bir kamu girişimciliği modelinin de başarı şansı yoktur. 1980'li yıllarda iç tasarrufların kullanılması açısından, iki kesimi sorunları ve olanaklarıyla birlikte düşünmek gerekmektedir.

Etkinlik ve büyüme, gelecek yılların ekonomik gelişmesinin sürekliliğinden önce 1980 deflasyonundan çıkabilmek için zorunludur. Ekonomide 1980 politikaları, tüm fiyat operasyonlarına rağmen iki yıla yaklaşan bir süre içinde etkinlik ve büyüme sağlamış değildir; gelecek için de istikrarlı bir ekonomik büyüme çizgisi oluşturmuş değildir. Bunalımdan, ekonominin yeniden inşa edilmesine yönelecek bir yatırım politikası oluşturmadan ve bunu, yatırım hacminin yüzde 50'sinin üzerinde ağırlığa sahip kamu girişimlerinin düzenlenişi ile birlikte tasarlamadan çıkılacağını düşünmek yanlış olur.

Yeni kamu politikalarının yönelmesi gereken ikinci nokta, temel sanayilerin kurulmasıdır. Türkiye ekonomisinin, 1970'li yılların sonunda sanayileşmenin kritik bir noktasında kalmış olduğunu biliyoruz: İmalat sanayiinin ara ve yatırım mallarında kritik nokta aşılamamış, ekonominin fizik eksiklikleri iç ve dış açıkları hızla büyütürken bunalımı getiren ve durgunluğu artıran etkenler olmuştur. 1980 politikalarının durgunluk ortamında, temel üretim sektörlerinde verimlilik ve üretim artışlarının ne kadar önem taşıdığı (bunların yokluğu ile) daha iyi anlaşılmıştır. «Öncelikle hangi üretim sektörleri?» sorusu, ara ve yatırım mallarının yanı sıra, madencilik ve enerji sektörlerindeki üretim ve proje açıklarıyla ağırlık kazanmaktadır. Bu bakımdan, 1980'li yıllarda girişilecek ve bu alanlarda hamle yapmayı sağlayacak bir yatırım politikası bir 'tutku' değil, ekonominin sorunlarını çözebilmenin gerçekçi yolu olur. Temel sanayilerin kurulmasına yönelmek (ki bugün bunlar öncelikle ara ve yatırım mallarıdır), bir yandan kamu girişimlerinden beklenen yeni teknolojileri sağlama ve geliştirme gibi işlevlerin sürekliliğini, bir yandan da Türkiye'de bugüne kadar süregelen «devletçilik» tartışmalarının büyük ölçüde aşılmasını sağlayacak bir şeydir.

Üçüncü bir nokta, refah programlarıdır. Yüksek gelişme düzeyindeki ekonomilerde çağdaş toplumun işbölümü içindeki gruplaşmaların, hak çekişmelerinin ve mücadelelerinin refah programlarının oluşturulmasında önemli etken olduğunu biliyoruz. 1970'li yıllarda yaygınlaşan daraltıcı ve tutucu iktisat reçeteleri ise, ekonomik gerekçeleri abartarak bu programları küçültmeye yönelmiş görünüyor. Sanayi toplumuna özgü yapının Türkiye'de yeni oluşmaya başlaması ile, bu konu henüz tüm kapsamı ile gündemimize gelmemiş, ayrıntılı tartışılmamıştır. Fakat, 1980'li yıllarda bunun ertelenemeyeceğini ve piyasa gibi ekonomik mekanizmaların erişemeyeceği bir yerde, refah programının sahiplenileceğini bilmek gerekir. Bu bakımdan, refah programlarının kamu politikaları bütünü içinde yer alması kaçınılmaz olacaktır.

Başta ulaştırma, kent altyapısı, kültür, eğitim, sağlık gibi alanlar olmak üzere çeşitli yeni ml ve hizmet hızla te-

mel nitelik kazanmaktadır. Sendikalı ve sigortalı işçi nüfus zaman içinde artmakta, bu gelişme içinde işsizlik sorunu da, ekonomiye olduğu gibi çalışmaktan yoksun kalanlara da bir 'bedel' yüklemektedir. Geçmiş yıllarda refah unsuru olarak üzerinde durulmayan birçok husus önümüzdeki yıllarda öncelikle kamu politikalarının kapsamına alınırken, temel mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması da, içeriği farklılaşmış, yeni bir konu halinde (ve eskiden olduğu gibi sadece KİT'lerin konusu olarak değil) refah programları içinde düşünülmelidir. Bu konuya «devlet hangi işe yetişsin?» gibi bir görüşle bakmak doğru değildir. Kamunun, girişimcilik alanı dışında da yeni çalışma ve karar düzenlerini gecikmeden kurması gerekmektedir.

Belirttiğimiz noktalar ve bunlardan özellikle ikinci ve üçüncüsü salt kamu politikaları alanı içinde sınırlanacak nitelikte değildir. Fakat, bunların ancak yeni ve entegre kamu politikalarının oluşturulmasıyla yürütülebileceğini, geliştirilebileceğini bilmeliyiz. Türkiye ekonomisinin gündemini bir çeşit 'kamu ve özel kesim hesaplaşması'na doğru yönelten 1980 politikalarının çerçevesi, buna elverişli değildir. Fakat, yeni iktisat politikaları (ve yeni kamu politikaları) oluşturabilmek için, 'kamu kesimi ve 'plan' üzerinde olduğu gibi, 'piyasa' ve 'rekabet' gibi kavramlar üzerinde de açıklığa kavuşmak gereklidir. Çağdaş bir ekonomi ve toplum yapısı içinde oyunun kurallarının kamu kesimi için belirlenip, özel kesim için belirlenmeyeceğini düşünmek yanlış olur.

Özetle, 1980'li yıllarda, yeni kamu politikaları, demokrasinin ekonomik temelleri için ana güvencelerden birini oluşturacaktır. Etkinlik ve büyüme, iç kaynakların üretken biçimde kullanılması, ekonominin yeniden inşa edilmesi ve refah programlarının geliştirilmesi bu güvencenin dayanakları olarak görünmektedir.

DİPNOTLAR :

- (1) 1930'lu yıllarda, Cumhuriyetin ekonomik yapısını kurmak ve dünya bunalımının etkilerini hafifletmek üzere, **milli program** niteliğinde bir kamu politikaları demeti uygulandığını hatırlamak gerekir.
- (2) Kamu girişimleri ile ilgili bilgiler için, Sayın Selahattin Şanbaşoğlu'nun yapmış olduğu «Kamu Girişimciliği : Durumu ve Gelişme Önerileri» başlıklı bir özel çalışmadan yararlandım. Kendisine teşekkür ederim.
- (3) İktisat politikasından sübvansiyonun **tümüyle** kalkacağını, kalkması gerektiğini söylemek gerçekçi olmaz. Nitekim, «sübvansiyona karşı» gibi gösterilen 1980 politikalarında da, müdahale ve sübvansiyon kalkmamış, sektörler ve alanlar değişmiş görünmektedir.
- (4) Sayın Şanbaşoğlu'nun çalışmasında, kamu kesiminin zamanla artan ve büyüyen sorunları ayrıntıyla belirtilmiştir. Bunlardan bazıalarını, sadece başlıklarıyla belirtebiliriz : çeşitli müdahaleler; personel rejimi; işletme **ilkelerinin** sık sık değişmesi; çeşitli yasalara bağlı olma; 'denetimsizlik' demek olan bir denetim; sürekli finansman sıkıntısı; koordinasyon yokluğu; fiyat saptanmasının çeşitli olanaksızlıkları ve sıkışıklıkları; iştiraklere zorlanma; tek düzen muhasebesizlik; başarının ve başarısızlığın saptanmayışı; eğitim eksikliği **ve** yokluğu; **mal** ve hizmet pazarlamasının aracılara bırakılması; üst yöneticilerin ve yönetim kurullarının atanma ve işten alınmalarındaki çeşitli sürprizler.
- (5) Bu konuda ayrıntılı bilgi için : Çetin Hacaloğlu, **Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Fiyat Politikası** (Doktora Tezi), SBF, Ankara, Aralık 1980.
- (6) Bu kuruluşların maddi varlıkları toplamı, defter kıymeti üzerinden bugünkü değerlere çevrilirse, bu ülke bütçesinin birkaç katını aşabilir. Bu konuda Sayın Şanbaşoğlu'nun çalışması içinde bilgi verilmektedir.
- (7) Bu, yeni bir öneri değil, 440 sayılı yasada 'üretime dönük ve kâr amaçlı kuruluşlar' için öngörülen piyasa kurallarının yinelenmesidir. Aslında, 440'ın gerçek bir uygulaması «KİT'lerin piyasa kurallarına göre çalışmadığı» yolundaki iddiaları büyük ölçüde geçersiz kılabilirdi.

Türkiye’de Devletçiliğe Tarihi Bir Yaklaşım Denemesi

Ahmet TABAKOĞLU*

1. Bazı mülahazalar

İnsan topluluklarında yönetim zaruri oldukça herhalde devlet de zaruri olacaktır. Burada yönetim işlevini ele geçirme sürecini konumuzun dışında bırakıyoruz.

Belli kültür çevrelerinin belli devlet biçimleri vardır. Ekonominin, siyasetin, hukukun, zihniyet ve müesseselerin belirlediği etkileşim çerçeveleri devlete de ayırıcı özellikler verir.

Batı toplumları için devlet olgusunun sınıf ilişkilerinden soyutlanamayacağı sadece marksistlerin değil, J.S. Mill gibi liberal düşünürlerin bile dikkatinden kaçmamıştı. Ona göre yasa-
ma organı, servetleri ya da örgütsel güçleri ile iktidarı ele geçirmiş küçük bir azınlığın temsilcisidir (Representative Government).

Batı’da devletin çerçevesi, büyük ölçüde sınıf mücadelelerinin belirlediği anayasa hareketleri ile çizilmiştir. 1215 te Magna Charta ile başlayan bu hareketler çağdaş devletin oluşumunun ilk adımlarıdır.

Burjuvazinin devlet üzerindeki etkinliği merkezî devletin ortaya çıkışıyla somutlaşıyordu. Bilindiği gibi merkantilizm saf-

* Dr. İ.İ.T.İ.A. Ticari Bilimler Fakültesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Enstitüsü.

hasında devlet çıkarları burjuva çıkarları ile özdeşleşiyordu. Sanayi kapitalizminin güçlendiği dönemde ise devletin kamu yararını gözetmek amacıyla ekonomiye müdahalesinin yersiz olduğu klasik iktisatçılar tarafından savunuluyordu. Kapitalizmin o safhadaki mantığı kütleli üretime pazar arama yolunda hiç bir engel tanımıyor. Üretim girdilerinin, bu arada emeğin, maliyetinin en düşük seviyede olmasını istiyordu.

Türkiye'deki devlet olgusunu da içinde bulunan kültür çevresinden ayrı ele almak mümkün değildir. Bunun için tarih boyutunu gözden uzak tutmamak gerekecektir. Tarihi bilmek iki yönden tehlikeli olabilir. Bunlar tarihi ya toptan inkâr veya toptan idealize etme tehlikeleridir. Bu tehlikelerden tarihi bilerek korunabiliriz.

Yine tarihi devre dışı bırakma, uygulamaların günöbirlik olmasına, hedeflerden ve temel felsefeden yoksun kalmaya yol açar. Çünkü tarih engin bir tecrübe birikimi, paha biçilmez bir mukayese kaynağıdır. Bunu bir kenara iterek temel iktisat politikalarının tesbiti sağlıklı temele oturmaz.

Devletçilik uygulamasını da belli bir zaman süresi içinde, cumhuriyet dönemiyle sınırlı kalarak, değerlendirmek bizi yanlış sonuçlara ulaştırır. Bu dönemdeki uygulamada belki devletin «iyi bir işletmeci» olamayacağı görölmüştür ama bu devletçiliğin mahkûm edilmesi anlamına gelmemelidir.

2. Devlet ve devletçilik geleneğimiz

Türk toplumu, tarihî olarak, batılı anlamda bir sınıf kavramına yabancıdır. Türk tarihini sınıf mücadeleleri yönlendirdiği gibi devletin şekillenmesinde de herhangi bir içtimâî sınıfın etkinliği görölmemiştir. Osmanlı toplum yapısında içtimâî tabakalaşmayı oluşturan reâyâ ve askerî zümreler bir sınıf teşkil edebilecek devamlılık, aşmazlık, iktisadî ve sosyal farklılaşma ile bir zümreye mensup olma şuuruna sahip değillerdir. Herhangi bir reâyâ oğlunun sadrazamlığa kadar yükseldiği sık görölmüştür. Bu yüzden batılılaşma döneminde bile halk zümreleri devletten kendi çıkarları doğrultusunda «radikal» taleplerde bulunmamışlar «her şeyi düşünen devlet baba» bazı «hakları» talep olmaksızın halka dağıtmıştır. Bu yüzden de evvelce «mesele» olmayan hususlar mesele yapılmış, adeta ithal edilmiştir. «Hürri-

yet», «kişi dokunulmazlığı» meseleleri bunlardandır. 1215 Magna Charta'sı ile 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayûnu arasındaki benzerlik bu yönden ilginçtir.

Türk devlet geleneğinin oluşmasında tarihî bir gerçek olarak, İslam devlet tecrübesi ve siyasî ilkeleri etkin olmuştur.

Bu ilkelerin en önemlisi fert ve toplumun hatta devletin üstündeki «Allah'ın hakimiyeti» ilkesidir. Buna göre mülkün tek ve gerçek sahibi Allah'tır (1). Bütün insanlar, insan olma açısından Allah karşısında eşittirler (2). Buradaki «hakimiyet» kavramı kesinlikle «kilise hakimiyeti» değildir. Batı feodalitesinde iktidarın ilahî kaynaklı olması kiliseye ve monarşiye kutsallık kazandırma amacına yöneliktir. İslam ise kilisesi ve ruhban sınıfı olmayan bir dindir. Bununla birlikte İslam'da daha başlangıçtan beri devlet kutsal bir kurum olagelmiş, Emevî saltanatının başlangıcından itibaren siyasî iktidar kademelenmesinin en üstünde bulunanlar kendilerini Peygamberin «halife»si saymışlardır. Osmanlı padişahlarının da «zıllullah fi'l—arz» (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) sayılmaları devlete atfedilen kudsiyetin bir başka ifadesidir.

İkinci ilke «nizam» ilkesidir. Nizam (düzen) ilahî ilkeler çerçevesinden çıkmadıkça sürekli olmalıdır. «Fitne» yani anarşi, kargaşalık insan öldürmeden daha kötüdür (3).

İslam adaletsizliğe karşı oldukça duyarlı bir toplum içersinde doğmuştu. Doğuş döneminde her zümreden insan Müslüman olmakla birlikte özellikle «ezilmişlerin» desteği büyük olmuştu. İlk Müslümanların çoğu köle, küçük esnaf ve sanatkârlardan müteşekkildi. Bunun sebebi İslam'ın «adalet» kavram ve uygulamasına verdiği önem idi. Bu kavram, insanın ferdî hayatında dengeli olmasından başlayarak yönetim işlevini görenlerin zülümünden kaçınmalarına kadar uzanan bir kavramdı. Bunun başka bir yönü de yöneticilerin ehliyetli ve liyakatlı olmalarıdır (4).

İslam siyasî düşüncesi istişare (danışma, müşavere, şura) ye çok önem veriyordu (5). Devlet konusunda başka önemli bir ilke devletin otoriter olmasıdır. Buna göre devlete itaat «farz»dır (6). Bunun bir sonucu olarak İslam toplumcu ve devletçi bir yaklaşıma sahiptir. O kadar ki toplumun hakları Allah'ın hakkı (Hakkullah) telakki edilmiştir. Bunların affedilmesi hiç kimsenin

yetkisinde değildir. Yine kişi yararı ile toplum yararı çeliştiğinde toplum yararı tercih edilir. İslam hukuk metodolojisinde (usulu' L- fikh) kamu yararı (maslahat) kavramının büyük yeri vardır (7). Buna göre halkın ruh ve beden sağlığının, canının ve malının korunması gibi maslahatların yerine getirilmesi öncelikle şarttır. Bunun yanında gerek kişiye ve gerekse topluma yönelen zararların giderilmesi bir diğer esastır. Kamuya yönelik bir zarar giderilirken gerekirse ferdî çıkarlar feda edilir (8).

Devletçilik toplumculuğun zarurî bir sonucudur. Otoriter devlet toplumun yararı neyi gerektiriyorsa onu yerine getirmek zorundadır. Öe yandan özel mülkiyet bir hak olarak kabul edilirken sınırları kamu yararı ile çizilmiştir. Mülkiyetin temelinde ilke olarak emek aranmış, tabii kaynaklar, büyük tarım toprakları doğrudan devlet mülkiyeti altında kabul edilmiştir.

3. Klasik Osmanlı ekonomisinde devletçilik

Osmanlı devleti, hiç şüphesiz, İslamî ilkelerin ve uygulamaların varisi olmuştu. Bunlar arasında devlet anlayışının ve devletçiliğin büyük yeri vardır.

Osmanlı ekonomisinin temel niteliği bir tarım ekonomisi oluşu ve bunun da temelini tımar sisteminin oluşturmasıdır (9). Sistemin esas tarımsal topraklarda devlet mülkiyetinin geçerli olmasıydı. Bu topraklar tapu denen bir belge ile reâyâyâ işletilir (10). Tımarlı sipahi adı verilen askerler bunu denetlerler ve harplere katılmanın karşılığında maaş olarak üründen devlet hissesini alırlardı. Bu sistem ilk İslamî dönemlerden beri süregelen ıktâ' sisteminin bir devamıydı. Büyük topraklarda geçerli olan devlet mülkiyeti klasik İslam toplumlarında bir toprak asilleri sınıfının niçin oluşmadığını açıklar. Bu uygulama Türkler arasına yerleşirken eski Türk asalet geleneğinin ve «göçebe feodalizminin» de bertaraf edildiğini biliyoruz.

Tarımsal topraklarda üretime nezaret eden sipahi muhariplik görevi karşılığında üründen pay alan devletin bir asker memurundan ibaretti. Görevlerini yerine getirmezse işlevi sona ererdi (11).

Osmanlı ekonomisinde sınaî üretim kesimi esnaf birlikleri tarafından örgütlenmiştir. Bu birlikler, bir bakıma, halkın tarım

dışında kalan her zümresini içine almaktadır. Bunlar aynı zamanda sosyal güvenlik ve kooperatif birimleridir. Bir başka açıdan **devletin** sınaî kesimdeki uzantılarıdır. Devlet bu birlikler aracılığı ile sınaî üretimi ve fiyatları denetim altında tutar, piyasaları düzenlerdi.

Büyük sanayi işletmeleri devlet tarafından kurulurdu. XVII. yüzyılda İstanbul'daki 29 devlet işletmesinde 10 000 den fazla işçi ve usta çalışmaktaydı (ortalama 300 kişi). Özel teşebbüsün 25 000 işyerinde ise 80 000 usta ve işçi (ortalama 3-4 kişi) çalışıyordu (12). İç ve dış ticaret devlet denetimi altındaydı.. Osmanlı toprakları, Doğu ve Batı ekonomilerini birbirine bağlayan ipek ve baharat yollarının üzerinde bulunuyordu. Bu yollardan elde edilen gümrük gelirleri devlete önemli bir kaynak teşkil ediyordu. Bunun için ticaretin denetimi ve yolların güvenliğinin sağlanması devletin sorumluluğu altındaydı. Devlet çıkardığı fermanlarla yollarda meydana gelen tıkanmaları gidermeye çalışırdı. Güvenli bir pazar ortamının oluşmasını devlet bir görev telakki ediyordu. Devlet denetimi dışarıya altın ve gümüş çıkışının yasaklanması ve bunun için mal getiren yabancı tüccarın ülkesine yine mal ile dönmemesinin sağlanması (13), bazı ürünlerin ihracının yasaklanması ve belli bölgelerin ürünlerinin yine belli tüketim merkezlerine tahsisi şeklinde gözüküyordu. Özellikle Avrupanın Amerikan gümüşleriyle beslenen yüksek talebi karşısında zaten sınırlı olan ülke içi üretimin dışarıya kaçmasının engellenmesi zaruriydi. Bunun için devlet, ordu için gerekli bazı stratejik mallarla halkın temel besin maddelerine ve bazı sanayi hammaddelerine oldukça sert müeyyidelerle ihrac yasakları koyuyordu (14).

Devlet işletmeleri mukataa adını taşırdı. Ayrıca Müslüman olmayan nüfustan alınan cizye ile avarız adını taşıyan olağan üstü vergilerin dışında kalan bütün vergi gelirlerinin devlet hesabına toplanma işi bir mukataa haline getirilebilirdi. Yani tarım, sanayi, madencilik ve ticaret kesimlerinde mukataa adı verilen hakikî veya hükmî işletmeler aslında tımar sisteminin dışında kalan nakdî ekonomi içersinde devletin etkinliğini belirlemektedir. Şöyle ki devlet bu birimlerde doğrudan «emin» ünvanını taşıyan bir memuru vasıtasıyla işletme faaliyetini denetleyebilir

veya vergileri toplayabilir. (emanet) veya bu işi belli peşin ödeme ve taksitler karşılığında özel teşebbüsün mültezimlerine bırakabilirdi (iltizam).

Genellikle mukataa haline getirilen işletme veya vergi tahsil işi üç yıllık bir süre için açık arttırma ile iltizama verilir. Bunun gayesi elverişli ve elverişsiz şartların birbirlerini etkisiz bırakacağı normal bir işletme süresinin tanınmasıdır. Bununla beraber bu süre içinde beklenmedik bir rant olduğu takdirde bunun devlete intikalinin tedbirleri alınmıştı. Mesela dış ticaretin gelişmesi dolayısıyla gümrüklerin büyük kâr bırakma ihtimali belirdiğinde iltizam bedelini arttıran olduğu takdirde ve eski mültezimin yeni bedeli kabul etmemesi halinde mukataa arttırana devredilirdi. Bir iltizam dönemi içinde aynı mukataanın arttırma sonucu defalarca el değiştirdiği çok görülmüştür. Konjonktürün elverişsiz olduğu durumlarda ise mültezim zarar edebilir, iltizam bedelini ödeyemeyebilirdi. Olağan dışı hallerde farklı işlem yapılmasına dair ihtirazi bir kayıt konmamışsa bir kolaylıktan da yararlanamazdı. Bu durumda kendisi gibi kefil de hapsedilebilir, malları müsadereye tabi tutulabilirdi. Bu durumda, mültezimlere çekici gelmeyen mukataalarla madenler ve gümrükler gibi stratejik önemlerinden dolayı devlet tarafından denetlenmesi gereken işletmeler bir memur kadrosu tarafından emanet yöntemiyle işletilirdi. Devlete ait tarımsal topraklardan tımar dışında kalıp gelirleri bütçeye alınanlar (havâss-ı humayûn) da bu şekilde işletilirdi. Bu tür işletmelerin dışındaki bir çok devlet işletmesinin özel teşebbüs tarafından işletilmesi ilginçtir. Bu olgu devletin bizzat işletmecilik ile değil etkin bir denetleme ile meşgul olduğunu gösterir. Bir başka deyişle devletçi uygulama kaynakları tüketici ve özel sektörü baltalayıcı değil, yönlendirici ve çalıştırıcı olmuştur. Devlet denetimi zayıflayınca iltizam sistemi de devletin ve halkın aleyhine işleyebilmiştir.

Mukataa gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki yeri XVII—XVIII. yüzyıllarda %30-57 arasında değişmekteydi (15).

4. Sonuç

Osmanlı Devletinin iç dinamikleri canlılığını kaybederken Batı yeni oluşumlar içersindeydi. Bununla birlikte ticarî kapita-

lizmden sinai kapitalizme geçme safhasındaki Avrupa kuvvetli bir merkezî devlet yönetimine ihtiyaç duyuyordu. Merkezileşme eğiliminin güçlendiğı bu dönemde Avrupa merkezietci devletin en mükemmel örneğini karşısında bulmuştu. Avusturyalı tarihi Karl Vocelka'ya göre teşkilat olarak Avrupa'nın iki yüzyıl ileri-sinde bulunan Osmanlı Devletinin bir bütün teşkil eden yapısı, mutlak yönetimi, teba arasında kurduğı eşitlik, kurumlarının mkemmeliğı Batının dikkatini çekmede gecikmedi (16). Bu maksatla yükselme öneminde birçok batılı gözlemci Osmanlı nizamının özelliklerini öğrenmek ve öğretmekle görevlendirilmişti. Bu faaliyet gerileme öneminde girenken bile srmuştu. Mesela 1680'lerde Polonya'lı bilgin Marsigli, Osmanlı sisteminin, bu arada iktisadî-malî teşkilatın «hristiyan hükümetlerde böylesi yoktur» diyerek (17) Avrupa'ya olan kesin üstünlüğüne tanıklık ediyordu. Gerçekten gelişen ve hakim sistem olma yoluna giren kapitalizm karşısında son klasik öneminde yaşayan Osmanlı düzeninin geleneksel gücünü teşkilat ve müesseseleri aksettiriyordu.

Osmanlı devletinin klasik özelliğı toplumcu ve devletçi olmasıydı. Bu özelliğın yitirilmesi, devletin merkezî gücünün zayıflamasıyla orantılıydı. Mesela tımar sisteminin verimli olmaktan çıkmasıyla tımarlı sipahiler denetimlerine verilen toprakları bırakıp kentlerde ek gelir peşine düşünce, merkezin yönlendirmesi dışında taşrada yeni denge güçleri belirmişti. II. Viyana kuşatmasından sonra yarı resmi bir nitelik kazanan bu yeni glerden ayanlar, tımar topraklarının işletmesini ağır borç altındaki reâyadan alıyorlar, ikinci safhada devlet topraklarının özel çiftlik haline getiriyorlardı. Zayıflayan merkezî devlet bu pluşuma dırenemiyor, toprakta özel mülkiyete dayalı yeni bir içtimaî-iktisadî yapının temelleri atılıyordu 18).

Bu tür fiilî durumlar, zihniyet alanındaki desteğini batılaşma hareketleri ile elde edecekti. 1856 Arazi kanunnamesi ile tarımsal topraklarda özel mülkiyet hukukileştirilecekti. Evvelce devletçi düzen içersinde yer alan özel teşebbüs bağımsız ve devlete rakip bir g olarak telakki edilecek, adeta bir burjuva sınıfının özlemi çekilecekti. Fakat hiç bir zaman batıda millî devletlerin temelini teşkil eden «burjuva zihniyeti» kültür unsurlarının direnmesi sebebiyle oluşamayacaktır.

DİP NOTLARI

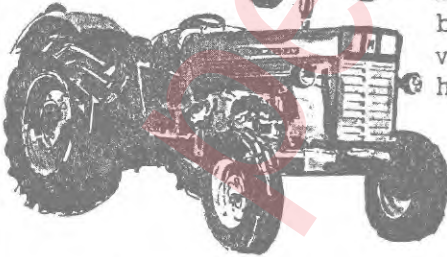
- 1 — Kur'an, Alü İmran, 3/26.
- 2 — İslam'a göre bütün insanlar doğuştan «hür ve eşit» tirlir. Bu konuda Peygamber «Bütün kulların hepsinin kardeş olduklarına tanıklık ederim» demişti. Bk. Ebu Davud, Sünen, Salât, 1508.
- 3 — «Fitne katl'den daha şiddetlidir.» Bakara, 2/191
- 4 — «Şüphesiz ki, Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz de adaletle hükmetmenizi emreder». Nisa, 4/58.
- 5 — «Durum hakkında onlarla müşavere et». Alü İmran, 3/159
- 6 — «Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan yöneticilere itaat edin». Nisa, 4/59.
- 7 — «Teb'a üzerine tasarruf maslahata menûttur» (Halkı yönetmede kamu yararı esastır) Mecelle, madde 58.
- 8 — Bu ilke Mecelle'ye «zarar-ı 'âmm'ı def' için zarar-ı has ihtiyar olunur» (Umumî zararı gidermek için hususî zarar tercih edilir) şeklinde yansımıştır. Bk. madde 26.
- 9 — Tımar sistemi 1527-8 de bütçe gelirlerinin %37 sini kapsıyordu. Bk. Topkapı Sarayı Arşivi D. 3442 deki bütçe. Bu bütçe yayımlanmıştır: Ö. L. Barkan «H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği» İÜİFM. C. XV. No. 1.4 İst. 1955.
- 10 — Tapu, devlet mülkiyeti altındaki bir toprağın tasarruf hakkını veren belgedir. Zamanla manası bozulmuş ve adeta özel mülkiyetin simgesi olmuştur.
- 11 — İktâ ve tımar hakkında bk. Osman Turan, İktâ, İslam Ansiklopedisi, V/2 ve Ö. L. Barkan «Tımar», İslam Ansiklopedisi, XII/1.
- 12 — R. Mantran, *Istanbul dans la Seconde Moitié du XVII. Siecle*, Paris 1962, s. 412. Zikreden, İ. Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın tarihi, 3. bs. İst. 1973, s. 85.
- 13 — Halil Sahillioğlu, «Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750)», ODTÜ Gelişme Dergisi, 1978.
- 14 — Bu ihracı yasak olan maddelerden belli başlıları şunlardı: Buğday, silah, barut, at, pamuk, pamuk ipliği, kurşun, balmumu, sahtiyan, don yağı, gön, meşin, koyun derisi, zift. Bk. Mühimme defterleri, No. 73, hüküm 1143 ve 1294 : 1003/1594-5 (Başbakanlık Arş.)
- 15 — A. Tabakoğlu, «Osmanlı Malî Tarihi» (1680-1750), Basılmamış doktora tezi, İst. 1981, s. 80.
- 16 — Karl Vocelka, «Avusturya-Osmanlı çekişmelerinin dahilî etkileri», Tarih Dergisi, S. XXXI, ayrı bs., 1978, s. 22-23.
- 17 — Graf Marsigli, Osmanlı İmparatorluğunun Zuhûr ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti, Çev. M. Nazmi, Ankara, 1934, s. 21-22.
- 18 — «Çiftlik ittihaz olunan mahallere taarruz ve kezâlik mukaddem olan mevâdd-ı sâirede dahi ibadullâh mükedder ve ta'ciz olunmasın denerek fiilî durum onaylanmıştı. Bk. Mühimme Defterleri, No. 154 s. 308 : 1163/1750.

güçlü yatırım International

INTERNATIONAL, traktörü, kamyonu, değişik modeldeki iş makineleri, pamuk toplama makineleri, yükleyicileri ve çekicileri ile Dünyada ve Türkiye'de önderdir.

INTERNATIONAL satış sonrasında da güler yüzle süren bakım ve onarım hizmetleri, bol orijinal yedek parça stokları, ve gezici servisleri ile her zaman, her yerde hizmetinizdedir.

International en güçlü yatırımdır
International alın
geleceğe güvenle bakın

İmalatçı firma
**TÜRK
OTOMOTİV
ENDÜSTRİLERİ A.Ş.**

TOE ve MAT Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) iştirakidir.

Türkiye Genel Distribütörü:

**MOTORLU
ARAÇLAR
TİCARET A.Ş.**

Merkez 4. Levent Tel. 64 49 90-91-92
Telex: 26239 İSTANBUL

Konforlu ve güvenli yakın ulaşım için:

OTOMARSAN O 309 D Mercedes-Benz midibüs

Bugüne kadar, unlu O 302
Mercedes-Benz otobusleriyle uzun
mesafe yolcu taşıma sorununu
çözen Otomarsan, şimdi de konforlu
ve güvenli yakın ulaşım için,
22 kişilik yepyeni O 309 D
Mercedes-Benz midibüsü
hizmetinize sunuyor

Otomarsan O 309 D Mercedes-Benz
midibüs il-ilçe, ilçe-köy arası ulaşımı;
fabrika, okul, otel ve çeşitli
kuruluşların personel taşıma hizmetleri;
turizm; otobüs ve uçak terminal
seferleri ve belediyelerin
yolcu taşıma hizmetleri için
en ideal araçtır

Mercedes-Benz

OTOMARSAN

"Yurt dışına taşan kuruluş"

PK 2 Davutpaşa - İstanbul Tel 76 05 55

ADVAR

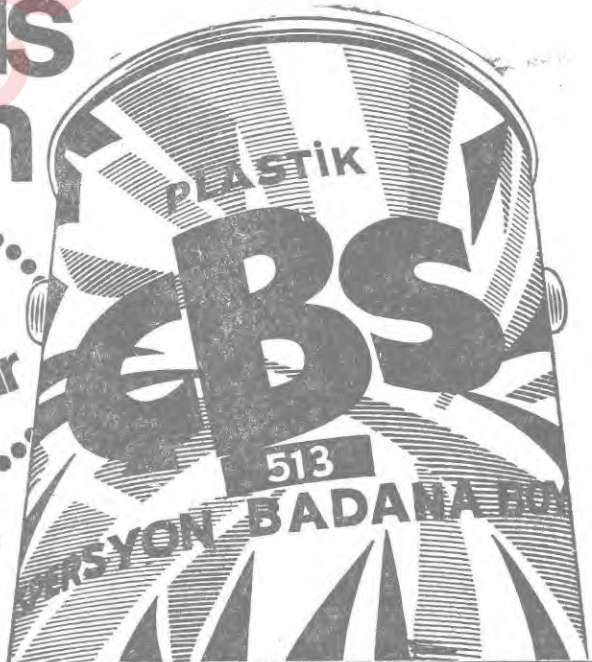
ÇBS **PLÂSTİK BOYA** **duvarlarınıza kanat gersin...**

Korusun duvarlarımızı
o emsalsiz gücüyle ÇBS Plâstik...
Aman vermesin zamana ve
onun yıpratıcı etkilerine...
Duvarlarınız en renkli
en gösterişli, en güzel

günlerini yaşasın
ÇBS Plâstik'in koruyucu
kanatları altında...
ÇBS Plâstik ile mutlu olsun
duvarlarınız, mutlu olun siz
ve yuvanız...

duvarlarınız yıllara **göğüs** **gersin**

**daha
iyisi
yoktur**

ÇBS BOYA-KİMYA SANAYİİ
ve TİCARETİ A.Ş.
Karaköy, Kardeyim Sok. No. 44/3 İstanbul
Telefon: 43 49 55

SIFAS
SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

ŞİRKET MERKEZİ : Sanayi Bölgesi, BURSA
Tel: 18600-18604 Bğve At-
sılık Cad. Ticaret Borsası
İç Hanı Kat 1, Tel: 14489

İSTANBUL BÖRSESİ : Manifaktürel Çarşı-
sı No. 3801 — 3802,
Atatürk Bulvarı,
Unkapanı, İstanbul
Tel. 22 35 73, 27 72 83

KARANFİL
Mustafa Karanfil Şerafettin Karanfil

*Her türlü
Buket
Sepet ve
Merâsim Çiçekleri*

ÇİÇEK EVİ
ŞİŞLİ Halaskârgazi
Cad. No. 335/A

46 33 34
47 07 22

ÖZAJANS

nesilden

nesile

biraların ası

TEKEL birası

TEKEL
Bırası

